

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE KADINLARIN SİYASİ HAKLAR MÜCADELESİ VE
NAKİYE ELGÜN**

Yüksek Lisans Tezi

Hacer YILDIZ

Ankara-2015

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE KADINLARIN SİYASİ HAKLAR MÜCADELESİ VE
NAKİYE ELGÜN**

Yüksek Lisans Tezi

Hacer YILDIZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Elif Ekin AKŞİT-VURAL

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE KADINLARIN SİYASİ HAKLAR MÜCADELESİ VE
NAKİYE ELGÜN

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Elif Ekin AKŞİT-VURAL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Serpil SANCAR

.....

Prof. Dr. Ayşe Gündüz HOŞGÖR

.....

Prof. Dr. Elif Ekin AKŞİT-VURAL

.....

Tez Sınavı Tarihi: 20.01.2015

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (16.01.2015)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Hacer YILDIZ

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	1
ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI.....	3
ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	6

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI'DA TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE KADINLAR	8
I. Tanzimat ve Meşrutiyet Döneminde Kadınlar	8
II. Eğitim Alanında Gelişmeler ve Kadınların Eğitimi	10
III. Bir Eğitimci Olarak Nakiye Elgün	14
IV. Kadınların Katkısı Olan Gazeteler ve Dergiler	19
V. Kadınların Toplumsal Hayata Katılımı ve Dernekler	30
VI. İşgallere Karşı Düzenlenen Mitingler	41

İKİNCİ BÖLÜM

2. SİYASİ HAKLAR VE KADINLAR HALK FIRKASI (KHF) VE SİYASİ FİĞÜR OLARAK NAKİYE ELGÜN	47
I. Kadınların Siyasi Temsili.....	47
a. Cumhuriyet Öncesi Kadının Siyasi Temsili ile İlgili Tartışmalar	47
b. Cumhuriyet Dönemi Kadının Siyasi Temsili ile İlgili Tartışmalar	48
II. Kadınlar Halk Fırkası’ndan Kadınlar Birliği’ne	51
III. Bir Siyasi Figür Olarak Nakiye Elgün	54
a. Nakiye Elgün’ün Seçilmeden Önce Basına Verdiği Demeçler	54
b. Nakiye Elgün’ün Türk Kadın Birliği (TKB) ile Görüş Ayrılıkları.....	58
c. 1930 Yerel Seçimleri ve Nakiye Elgün’ün Belediye Meclis Üyesi Olarak Çalışmaları	69
IV. Meclis Çalışmaları ve Konuşmalar	75
SONUÇ	91
ÖZET.....	96
ABSTRACT.....	97
KAYNAKÇA.....	98

ÖNSÖZ

Kadınların siyasal haklar mücadelesi Türkiye’de uzun bir sürece yayılmıştır. Türkiye’de kadınların siyasi temsili konusunu resmi söylemden farklı olarak bir hak mücadelesi olarak tanımlamıştır. Bu çalışmayı yaparken, resmi söylemden farklı bir kadın hareketine şahitlik ettim. Nakiye Elgün Osmanlı kadın hareketinden gelen ve dönemin mücadelecisi kadınları ile toplumsal ve sosyal hayatta yer almış bir kadın olması yönüyle mecliste yer alan ilk kadın milletvekillerinden ayrılır. Nakiye Elgün’ün hayatı ve siyasi kişiliği Osmanlı kadın hareketi ve Cumhuriyet dönemi hak mücadeleleri ile birlikte incelerken, feminist söylem ve dönemin kadınlarının iktidarla ilişkisi üzerinde durdum.

Tezin kaynakları, öncelikle literatürde bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar ve TBMM Zabıt Cerideleri’dir.

Tez yazılırken bana bir yol gösterici olan danışman hocam Doç. Dr. Elif Ekin AKŞİT-VURAL’a yardımlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Tezimi yazdığım süre boyunca beni teşvikleri ve moral destekleri ile yalnız bırakmayan annem Havva YILDIZ, babam Nihat YILDIZ, kardeşlerim Elif YILDIZ ve Cevat YILDIZ’a minnettarım.

En büyük teşekkür ise yazmak konusunda beni yeniden cesaretlendiren ve sürekli yanımda olan hayat arkadaşım, Okan TAN’a. Sen olmasaydın yazamazdım...

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.t.	:Adı geçen tez
s.	: Sayfa
D.	: Devre
N.	: No
C.	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
KHF	: Kadınlar Halk Fırkası
TKB	: Türk Kadınlar Birliği

GİRİŞ

Kadınların siyasal haklar mücadelesi Türkiye’de uzun bir sürece yayılmıştır. Bu konuda son dönemde yapılan pek çok çalışma¹, Türkiye’de kadınların siyasal temsili konusunu resmi söylemden farklı olarak bir hak mücadelesi olarak tanımlamıştır. Diğer taraftan Türk kadınının siyasal haklar mücadelesi Osmanlı feminist hareketinden, Türkiye Cumhuriyeti’nin modernleşme hareketinden ve Kemalist reformlardan ayrı düşünülemeyeceği gibi, Kemalist ideolojinin ulus inşası projesinden de ayrı düşünülemez. Bu çalışmada Türk kadınının siyasal hak mücadelesine ve edinilen haklara tüm bu tarihsel süreci dikkate alarak bakılmış, Kemalist ideolojinin kadınların siyasal temsiline çerçevesini çizen belirleyici güç olduğu, bu çerçevenin dışında kalan kadınların siyasal alandan dışlanması ve çerçeveye uygun kadınların ise siyasette birer demokratikleşme aracı olarak görülmesi irdelenmiştir. Ayrıca, Kemalist modernleşme hareketinin kadınların kamusal varlığını belirlerken aynı zamanda bunu koşullara bağladığı, kadına biçilen “ulusun annesi” ve “Cumhuriyet kızı” rollerinin dışına çıkmadan siyasal alanda yer almanın zorlukları ve bu anlamda verilen ödünler üzerinde durulmuştur. Bu ödünlerin ve kadınların süreçten nasıl etkilendiklerini daha açık görebilmek adına siyasal bir figür olarak Nakiye Elgün seçilmiştir.

¹ Yeşim Arat. *The Patriarchal Paradox: Women Politicians in Turkey*. London: Associated University Press, 1989; Ayşegül Yaraman. *Türkiye’de Kadınlar Siyasal Temsili(1935-1999)*, İstanbul: Bağlam, 1999; Şirin Tekeli. *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim, 1982; Ayşegül Yaraman. *Resmi Tarihten Kadın Tarihine: Elinin Hamuruyla Özgürlük*, İstanbul: Bağlam, 2001; Yaprak Zihnioğlu. *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis, 2003.

Nakiye Elgün Osmanlı kadın hareketinden gelen ve dönemin mücadeleci kadınları ile toplumsal ve sosyal hayatta yer almış bir kadın olması yönüyle mecliste yer alan ilk kadın milletvekillerinden ayrılmaktadır. Nakiye Elgün'ün hayatı ve siyasi kişiliği Osmanlı kadın hareketi ve Cumhuriyet dönemi hak mücadeleleri ile birlikte işlenirken, feminist söylem ve dönemin kadınlarının iktidarla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Kadınların iktidar ile ilişkisinin daha ayrıntılı görülebilmesi için Elgün'ün kadın mücadelesine bakışı ve bu konuda yaptığı açıklamalara odaklanılmıştır. Bu anlamda Nakiye Elgün ve Nezihe Muhittin arasındaki görüş farklılıkları ve bunun basına yansımaları iktidarın kadınların görüşlerini nasıl şekillendirdiğinin görülebilmesi açısından irdelenmiştir. Bununla bağlantılı olarak, Elgün'ün Türk Kadın Birliği üzeinden kadının siyasi temsiline bakışının yine ayrıntılı olarak üzerinde durulmuştur.

Diğer taraftan Nakiye Elgün'ün kamusal alanda var olması, fikirlerini açıklaması ve halka seslenmesi ile siyasal alanda temsil edilmesi arasındaki ilişki incelenmiştir. Elgün'ün gazetelere verdiği röportajlar, yine alanlarda yaptığı konuşmalar ve son olarak da meclis oturumlarındaki konuşmaları bu anlamda başvuru kaynaklardır. Tüm bu metinler incelenirken siyasi temsil ve o dönemde bir kadın olarak kamusal alanda var olabilmenin ancak resmi ideolojinin çizdiği kadın çerçevesinin içinde olmak ile mümkün olduğunu ve Elgün'ün bu kalıbın ne kadar içinde olduğu metinler üzerinden işlenmiş, analiz edilmiştir.

Nakiye Elgün'ün eğitimcilik hayatı, cemiyetlerdeki etkinliği, Milli Mücadele döneminde katıldığı mitingler onu rejimin yukarıdan “seçtiği” bir siyasi figür olmaktan uzaklaştırmakla birlikte, o dönemde verdiği demeçler, siyasi duruşu ve iktidara yakınlığı

onu milletvekilliğine yaklaştıran unsurlardır. Kemalist ideoloji Osmanlı feminist hareketinden olan kadınların siyasi taleplerinin önüne liyakat tartışmasını, hakları kazanmak için ülkede gereken yararlılığı gösterdiler mi sorusuyla bir engel haline getirir.

ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI

Resmi ideoloji ve pek çok kaynak Türkiye’de kadın haklarından bahsederken Cumhuriyet’in ilanını başlangıç alarak anlatır.² Türkiye’de kadın haklarının iktidar tarafından verildiği bu çalışmaların odaklandığı noktalardan biridir. Diğer taraftan son dönemde yapılan çalışmalar o dönemde tanınan hakların modernleşme projesinin bir parçası olduğunu, kadınların uluslaşma sürecinde hem laik devletin hareket noktası hem de görünen yüzü olduğunu savunmuşlardır. Bu anlamda kadınlara tanınan siyasal haklar her ne kadar Cumhuriyet ile mümkün olsa da kadınların Osmanlı’nın son döneminde kamusal alanda örgütlü hareket etmeye başladıkları ile ilgili pek çok çalışma mevcuttur.

Çalışmada ise siyasi haklar elde edilinceye kadar olan süreçte kadınların var olan sınırları nasıl aştıkları anlatılırken, kadınların örgütlü hareketinin ve modernleşme hareketlerinin kadınlara sunduğu kurumların Türkiye’de kadınların siyasi hakları elde etmesine nasıl katkı sağladığı gösterilmeye çalışılacaktır. Tüm bu iç içe girmiş yapıdan söz edilirken siyasi hakların elde edilmesinden sonra 1935’de meclise giren ilk kadın vekillerden Nakiye Elgün’ün hayatı üzerinde durulacaktır. Elgün’ün seçilmesindeki

² Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını (1839-1923)*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Arş. Kurumu Bşk. Yay., 1991., Emel Doğramacı, *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1989., Bernard Caparol, *Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını(1919-1970)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1982.

amaç Osmanlı dönemi kadın hareketi ile Cumhuriyet kadınlığı arasında bir köprü olması ve o dönemde yaşanan kopuşlardan etkilenmeyen bir kadın figürü olmasıdır. Bu aşamada Nakiye Elgün'ün 1935'te milletvekili olarak mecliste yer alması onun bir siyasi olarak verdiği mücadelesi tarihsel olarak kadın hareketinin mücadelesinden bağımsız düşünülemez. Elgün'ün bir kadın milletvekili olarak bu çalışmanın odak noktası seçilmesindeki amaç; 1935 genel seçimlerinde milletvekili seçilen on sekiz kadın vekilin içinde Osmanlı döneminden beri süregelen kadın mücadelesinde yer alan tek isim olmasıdır. Nakiye Elgün Cumhuriyet öncesindeki kadın örgütlerinde ve kadın statüsünün dönüşümünde önemli işlevler yüklenmiştir.³

Diğer bir deyişle Elgün meclise seçilen kadın vekiller içinde Cumhuriyet dönemi kadın hareketinden gelen ve önceden de aktif olan tek isimdir. Türkiye'de kadınlara tanınan siyasi haklar resmi ideolojinin yasalarda yaptığı tepeden inme değişiklikler ile mümkün olmakla beraber kadınların siyasi haklar mücadelesi vermedikleri iddia edilemez. Bu anlamda çalışmada Kadınlar Halk Fırkası üzerinde bu hak mücadelesinin karşılaştığı zorlukları görebilmek ve bundan nasıl etkilenildiğini ifade edebilmek amacıyla durulacaktır. Diğer taraftan Kadınlar Halk Fırkası'nın Kadın Birliği'ne dönüştüğü dönemde kadınlar arasında da kopuşlar yaşanacaktır. Bu kopuşlar kadın mücadelesinde iktidara yakın kadınların, diğer bir deyişle iktidarın desteklediği kadınların siyasette yer bulmasının görülebilmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda Nakiye Elgün'ün iyi bir örnek teşkil edeceği düşünülmüştür.

³ Ayşegül Yaraman, *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999, s.54.

Nakiye Elgün'ün hayatını, yaptıklarını ve siyasi rolünü tarihsel ve kültürel bir bağlama oturtabilmek için öncelikle Osmanlı Devleti'nin 19. ve 20. Yüzyıllardaki değişimleri, bu değişimin kadınlara etkisi, kadınların bu değişimden nasıl etkilendiği ve toplum üzerinde nasıl dönüştürücü bir etki yarattıklarından söz edilmelidir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan değişimler, oluşturulan yeni kurumlar ve Batı'dan gelen düşünce akımları kadınların hayatında da değişime neden olmuştur. Bu düşünce akımlarından modernleşme ve milliyetçilik, Osmanlı toplumundaki değişimin ana kaynaklarıdır. Bu akımların yarattığı kurumlar ve oluşumlar Cumhuriyet'ten önce kadınların kamuda yer almalarının ve toplumsal alanda görünürlük kazanmalarının önünü açmıştır. Osmanlı devletinin son döneminde yapılan reformların, Meşrutiyet denemelerinin ve I. Dünya Savaşının etkisi kadın hareketinin tarihsel süreci anlatılırken gözden kaçırılmamalıdır. Diğer bir deyişle Osmanlı devletinde kadınların hak arayışları, bunun Cumhuriyet dönemi ile olan bağları tarihsel süreç ve toplumsal değişimden bağımsız düşünülmemelidir.

Türkiye'de kadının siyasi temsilini Nakiye Elgün'ün hayatını merkeze alarak tarihsel bir çerçeve tekrar gözden geçirmektir. Kadınların sürdürdükleri mücadelenin siyasi haklar elde etmelerini nasıl etkilediği, dönemin iktidarının kısıtlamalarının/teşviklerinin ne yönde olduğu ve tüm bu süreç yaşanırken kadınların süreci nasıl etkiledikleri ve süreçten etkilendikleri cevaplanacak olan sorulardır. Nakiye Elgün burada Osmanlı kadın hareketini Cumhuriyet dönemine bağlayan siyasi bir kimlik olmasının yanında, dönemin baskın ideolojisine uyum sağlamış bir kadın olarak da düşünülmelidir. Elgün dönemin koşulları düşünüldüğünde her ne kadar rejimin

“makbul” saydığı kadınlardan olsa da, Osmanlı kadın hareketinden olması ve o güne kadar yer aldığı faaliyetler düşünüldüğünde kadınlar için siyasi alanda ilham verici bir karakter olabilir.

Çalışmada ilk kısımda tarihsel süreç içinde Osmanlı toplumunda yaşanan toplumsal değişim, kadınların hayatındaki değişim ile paralel anlatılacaktır. Bu değişimden kadınların etkilenme süreçleri kadınların o dönemde yazdıkları dergiler ve katılım sağladıkları dernekler üzerinden anlatılacaktır. Bu kısımda ayrıca savaş dönemlerinde kadınların faaliyetleri, mitingler ve bu mitinglerde yapılan konuşmaların kadın temsili açısından önemi üzerinde durulacaktır.

İkinci kısımda siyasi haklar ve Türkiye’de kadın hareketi açısından bu anlamda önemli bir adım olan Kadınlar Halk Fırkası (KHF) ve Kadınlar Birliği (KB) üzerinde durulacaktır. Nakiye Elgün’ün siyasi yaşamı ve kadınların siyasi hakları elde etme süreci ile ilişkilendirilerek anlatılacaktır. Siyasi temsil hakkına giden süreçte kadınların kazanımları Nakiye Elgün odak noktası tutularak anlatılacaktır. Son olarak da 1934 genel seçimlerinden sonra Nakiye Elgün’ün mecliste aldıkları görevler ve yaptığı konuşmalar odakta tutularak siyasi temsil açısından değerlendirilerek anlatılacaktır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada, Osmanlı dönemi kadın hareketi anlatılırken birincil kaynakların Osmanlıca olmasından dolayı bu alandaki ikincil kaynaklardan faydalanılarak bir literatür taraması yapılmıştır. Cumhuriyet dönemi kadın hareketi ve siyasi hakların elde edilmesine giden süreçte ise yine yeni harflerin kabulüne kadar olan süre ikincil

kaynaklardan faydalanılmıştır. Diğer taraftan 1934 genel seçimi öncesi ve kadınların siyasi hak elde etme süreci sırasında dönemin yazılı basınına birincil kaynak olarak başvurulmuştur. Cumhuriyet gazetesi bu anlamda resmi ideolojiyi yansıttığı için seçilen ana kaynaktır. Buna ek olarak Nakiye Elgün'ün diğer basılı kaynaklara verdiği demeçler, röportajlar ve konuşma metinleri de birincil kaynak olarak kullanılmıştır.

Kaynaklara erişimde çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. 1928 Harf İnkılabı'na kadar olan birincil kaynaklardan eski alfabe olduğundan yararlanılamamış. Bu nedenle bu kaynakları kullanan ikincil kaynaklara yönelmek zorunda kalınmıştır. Nakiye Elgün hakkında son dönemde Nuray Özdemir tarafından yazılmış olan *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Cemiyet Kadını: Nakiye Elgün*, tezimde faydalandığım ana kaynaklardan biri olmuştur. Özdemir'in ulaştığı harf devrimi öncesi kaynaklar tezimde faydalandığım önemli kısımlardır. Diğer taraftan bu dönemi anlatan ve kadın siyasi hareketini odak kabul eden Yaprak Zihnioğlu'nun *Kadınsız İnkılap* adlı kitabı, Sibel Duroğlu'nun "Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri" adlı tezi çalışmamda faydalandığım diğer önemli kaynaklardandır.

Çalışmada Özdemir'in çalışmasından farklı olarak Nakiye Elgün'ün kadın hareketine olan tavrı ve bunun siyasi temsildeki konumuna etkisine odaklanılmıştır. Bu anlamda Elgün'ün konuşmaları, röportajları ve basında yer alan yazıları verilmekle kalınmamış, siyasi iktidarla ilişkisini araştırarak şekilde analiz edilmiştir. Bu yüzden konuşmaların bütünü verildiği gibi sadece analizde kullanılan kısımlar verilerek de sınırlandırmaya gidilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI'DA TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE KADINLAR

I. Tanzimat ve Meşrutiyet Döneminde Kadınlar

Osmanlı devletinde, Avrupa etkisindeki ilk modernleşme hareketleri on sekizinci yüzyıl sonlarında başlamıştır. Başlarda askeri teknoloji ve eğitim alanında olan modernleşme hareketleri, sosyal ve politik örgütlenmelerde de değişime neden oldu.⁴ Berkes, Tanzimat Fermanı'nın ilanını modernleşme hareketlerinin dönüm noktası sayar. Bu dönemde diğer reform dönemlerinden farklı olarak askeri ve bürokrasi alanların yanı sıra toplumsal ve siyasal alanlarda reform hareketleri başlamıştır.⁵ Eğitimin devletleştirilmesi ve modern okulların kurulması kadınların eğitim görmesinin de önünü açmıştır.

Osmanlıda toplumsal değişim kadınların hayatında da değişikliğe neden olmuştur. Batı eksenli modernleşme hareketlerinin başlangıç noktası 1839 Tanzimat Fermanı'dır. Tanzimat döneminde kadınlar toplumsal hayata katılmaya başlamışlardır. Tanzimat Fermanında kadınlar hakkında hükümler olmamasına rağmen, bu dönemde eğitim alanında, özellikle kadınların eğitimi alanında yapılan reformlar kadınların kamusal hayatta yer alabilmeleri açısından önemlidir. Kanunlarda yapılan değişiklikler ile kadınlar bazı yasal haklar da elde etmişlerdir. Diğer taraftan fikir ve edebiyat alanında kadınların sorunları ve yeni haklar elde etmelerini savunan yazılar yazılmaya

⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. çev. Boğaç Babür Turna. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2010.

⁵Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 41-213.

başlanmıştır.⁶ Tanzimat döneminin Osmanlı döneminde getirdiği değişimlerden biri de kadınların toplumsal hayata katılmaya başlamış olmasıdır. Bunun temelinde eğitim alanında yapılan reformların etkisi büyüktür. Kanunlarda yapılan kadınlar lehine değişikliklerde yasakların yumuşatılmasına neden olurken, edebiyat ve fikir dünyasında kadınlara yeni haklar tanınmasını destekleyen düşüncelerin önünü açmıştır.⁷

Tanzimat ile başlayan modernleşme hareketleri batıdaki demokratik ve liberal fikirlerden etkilenmiştir. Bu durum 1860'larda basında da kendini göstermiş, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali suavi gibi aydınlar 1865'de Genç Osmanlı Hareketini oluşturmuşlar ve Kanun-i Esasi'nin oluşmasında ve I. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde etkin rol almışlardır. 1876'da başlayan I. Meşrutiyet 1878'de II. Abdülhamid tarafından sonlandırılmış ve 30 yıl sürecek istibdat dönemi başlamıştır. II. Abdülhamid döneminde en önemli gelişmelerden biri eğitim alanında yapılan düzenlemelerdir. Eğitim alanındaki iyileştirmeler, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kadınların kamusal alana katılmaları ve dernekler kurmalarının temeli olmuştur. Kadınların hemşirelik, ebelik, öğretmenlik ve yazarlıkla başlayan toplumsal deneyimleri onların dernekler yoluyla örgütlü olmalarına olanak tanımıştır. II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan feminist hareket ve kadın örgütlenmesinin kaynağında, Tanzimat ile başlayan özgürleştirici reformların ve kadın eğitiminde yaşanan olumlu gelişmelerin önemi büyüktür.⁸

⁶ Tezer Taşkiran, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1973, s.24.

⁷ Taşkiran, a.g.e., s.24.

⁸ Mehmet Ö Alkan, *"İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları", Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar*", A.N. Yücekök, İ. Turan, M.Ö. Alkan, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 88.

II. Eğitim Alanında Gelişmeler ve Kadınların Eğitimi

Tanzimat dönemi kadın eğitiminin toplumsal bir mesele olarak ele alınmaya başlandığı bir dönemdir. O döneme kadar kadınlar sadece sıbyan mekteplerine devam edebiliyordu, onun dışında “konak eğitimi” denen evlerde sürdürülen ve sadece üst tabakaların faydalanabildiği eğitim metotları mevcuttu.⁹

Tanzimat döneminde kadın eğitimi yönünde atılan ilk adım ebe yetiştirilmesi üzerine olmuştur. 1842’de Tıbbiye Mektebi’nde kadınlar için ebelik dersleri verilmeye başlanmıştır. Avrupa’dan getirilen ebe kadınların verdiği bu eğitim diğer meslek alanlarına yaygınlaştırılmıştır.¹⁰

1858’de ilk kız rüştiyesi (ortaokul), 1869’da ilk Kız Sanayi Okulu açılmıştır. 1870’de açılan ilk Kız Öğretmen Okulu (Darülmuallimat)’u hem kız sübyan ve rüştiye okullarına öğretmen hazırlamış, hem de ülkede aydın kadınların yetiştirildiği bir kurum olmuştur.¹¹ Kız Sanayi Mektepleri ve Kız Öğretmen Okulları kadınlara meslek kazandırmayı amaçlayarak açılmış eğitim kurumlarıdır. Akşit Kız Sanayi Mekteplerinin alt sınıftan kızların yaygın eğitimine yönelik siyasi bir proje olduğunu ifade eder.¹²

1869 yılında hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi sıbyan mekteplerinin durumunu düzenlemiş, bu nizamnameye göre ilköğretim mecburiyeti erkeler için 6-10,

⁹ Elif E. Akşit, *Kızların Sessizliği Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.74-75.

¹⁰ Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını*, Ankara: AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s.8.

¹¹ Taşkiran, 1973, a.g.e., s.27-28.

¹² Akşit, 2005, a.g.e, s.75.

kızlar için 7-11 yaşlar olarak belirlenmiştir.¹³ İlköğretim mecburiyeti bu düzenlemeden sonra ilk defa Kanun-i Esasi’de yer almış böylece kız ve erkek öğrenciler için temel düzeyde eşit öğretim hukuken de karşılık bulmuştur. Yüksek öğrenim imkanı için ise II. Meşrutiyet döneminin beklenmesi gerekecek, 1914 yılında İstanbul Üniversitesi’ndeki serbest konferanslar kadınlar için yüksek öğrenimin ilk basamağı olacaktır..¹⁴

Tanzimat dönemi ile başlayan kadınların eğitimi süreci modernleşme ile birlikte anılmıştır. Kadınların eğitimi süreci bu dönemde Akşit’in de dediği gibi modernleşme yanlılarının kadının üzerinden toplumu şekillendirme çabaları ile açıklanabilir.¹⁵ Modernleşme süreci kadın ile bütünleşmişti, bir taraftan kurulan eğitim kurumları, diğer taraftan basın yoluyla “terakki” kadın ile birlikte anılıyordu. Diğer taraftan sınırlı sayıdaki bu eğitim kurumları II.Meşrutiyet ile artacak, bu eğitim kurumlarından mezun olacak kadınlar basın, edebiyat ve cemiyetler vasıtasıyla seslerini duyuracak, kamusal görünürlüklerini arttıracaklardır. Eğitim gören ve sosyal hayatta yer alan kadınlar yazılı basında seslerini duyururken, hak taleplerini de daha geniş kesimlere ulaştırma imkanı kazandılar. Bunu da siyasi haklar için de mücadele vermek takip edecektir.

Kadınların toplumsal durumu ve eğitimi entelektüel çevrelerin de gündemindedir. “Halka sesini duyurmak için gazete ve edebiyata başvuran Osmanlı aydını, kadının geri bırakılmasının ülkenin geri kalması üzerindeki etkisini saptamış, dinden ve aileden pek vazgeçmese de kadınlık durumunun değişmesinden yana tavır

¹³ Ş. Kurnaz, 1990, a.g.e., s.12

¹⁴ Ibid.,s.13

¹⁵ Akşit, 2005, a.g.e, s.75

almıştır.”¹⁶ Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Şemsettin Sami gibi edebiyatçı ve düşünürler eserlerinde o dönemde kadının içinde bulunduğu durumun vahimliğini ifade etmeye çalışırken, bu durumdan kurtulması başvurulacak çarenin eğitim olduğuna kanaat getirirler.

Berktaş bu durumu, bu kesimin erkeklerinin, geleneksel Osmanlı yaşamının kendilerini ezen baskıcı ve tutucu göreneklerinden kurtulma isteğinin olduğunu ifade eder. Diğer bir deyişle Berktaş’a göre bu durum, Batı’ya öykünmenin bir ifadesinden ziyade, aile içinde bir başkaldırıdır ve bu başkaldırı ancak aynı kuşaktan kadınların da etkisiyle mümkün olabilir.¹⁷ Bu durum elbette kadının durumuna geleneksel bakışın da tartışılmasının önünü açmıştır. Diğer bir deyişle Tanzimat döneminde atılan bu adımlar ve basında hem entelektüel kesimin içindeki erkeklerden hem de bu kesimin içine yeni adım atan kadınlardan destek görmüştür.

Dönemin entelektüel erkekleri kadının durumunu ve kurtuluş çareleri konusunda tartışırken, hatta kimi zaman karşılıklı cephe alıp çatışırken, kadınlar seslerini kendileri duyurmak için başlangıçta “bir kadın” sonradan da isimleri ile mektuplar yazarak kendi durumlarını dergi ve gazetelerde anlatmaya çalışmışlardır.. Giderek de dergi ve gazetelerde yazar statüsünde kendileri hakkında fikirlerini söylemeye, böylelikle basın sayesinde seslerini duyurmaya başladılar. Eğitim gören bu kadınlar, çoğunlukla üst sınıf ailelerden gelmekle birlikte, Anadolu’dan bu gazetelere derdini, fikirlerini ulaştıran kadınlar da mevcuttur.

¹⁶ Ayşegül Yaraman, *Resmi Tarihten Kadın Tarihine: Elinin Hamuruyla Özgürlük*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001, s.36.

¹⁷ Fatmagül Berktaş, “Türkiye’de Kadın Hareketi, Tarihsel Bir Deneyim” *Kadın Hareketinin Kurumsallaşması: Fırsatlar ve Rizikolar*, Meral Akkent(Çev.), Metis Yayınları, İstanbul 1993, s.18-27.

Türkiye’de kadınların eğitiminin toplumsal yönüne bakılacak olursa, Tanzimat’tan başlayan bu süreçte Cumhuriyet ile birlikte bir süreklilikten bahsedilebilir. Eğitim metotları ve okul sistemi değişmiş olmakla birlikte, kadın eğitime bakış değişmemiştir. Kadının eğitilmesinde hemfikir olan Osmanlı aydınları ve kadın eğitime tam destek veren Kemalist ideoloji, eğitimi vermeyi de kadın için en uygun meslek sayacak, ve kadınlar anneliğin devamı sayılan bu meslekte yer almaya teşvik edileceklerdir. Bu durum kadın için toplumsal ve sosyal hayatta yer almak açısından olumlu özellik arz etse de, siyasal sürece katılımdan önce ulusun eğitime özendirilmeleri ya da “Anadolu’yu eğitim ışığı ile aydınlatmaları” gibi misyonlar yüklenip, buna yönlendirilmelerine sebep olacaktır. Bunlar ışığında 1935’te meclise giren ilk kadın milletvekillerinin meslekleri ile sınıflandırıldığında 18 milletvekilinden 13’ünün öğretmenlik mesleği yapmış olması kadınlara biçilen rolün siyasette de tezahür ettiğine işaret eden bir noktadır. “Kadın öğretmen”, gerek Osmanlı İmparatorluğu’nda gerekse Cumhuriyet’te “medeniyete geçiş projeleri” kapsamındaki kilit figürlerden biri olarak görülmüştür. Resmi ideolojinin duruşu kadınların kendi görüşlerini hatta hayata bakışlarını da şekillendirilecek, kadın haklarına bakış kadınların bazıları için olduğu gibi Nakiye Elgün için de bir eğitim sorunu olarak kalacaktır.

Bu anlamda Nakiye Elgün’ün hayatı hem Osmanlı döneminin son dönemindeki değişimleri anlamak hem de Cumhuriyet’e geçiş döneminde kadınların hayatındaki değişimi gözlemlemek adına önemlidir. Nakiye Hanım’ın eğitimcilik hayatı hem Osmanlıda kadınların eğitimindeki yaşanan gelişmeleri içerir hem de onun bu değişim sürecinde bir kadın olarak yaşadığı zorlukları gözler önüne serer. Elgün’ün siyasi bir figüre dönüştükten sonra da devam edecek olan eğitimcilik çalışmalarının

anlaşılabilmesi için Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'e kadar olan yaşamını içine alacak olan eğitimcilik yaptığı yıllar ayrıntılı işlenecektir.

III. Bir Eğitimci Olarak Nakiye Elgün

1882 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Nakiye Elgün, Sivaslı Gediklioğulları'ndan Mehmet Ali Efendi'nin kızıdır. Eğitim hayatına dört yaşında iken, Rehberi Marifet adındaki hususi okulda başlar. 1901 yılında Darülmuallimat'tan mezun olur, yine aynı yıl Darülmuallimat'ta öğretmenliğe başlar, daha sonra bu okulda müdür muavini olur.¹⁸

Nakiye Hanım eğitimcilik hayatına İstanbul İnas Mektebi'nde devam eder. Burada kendisinden eğitim kademelerini yenileme çalışmalarında, sisteme öncülük edecek bir proje hazırlaması istenir. Nakiye Hanım, eğitimin öğrenciyi hayata yakınlaştırması gerektiğine inanır. Bu yüzden eğitimin ve öğretimin birlikteliği konusuna titizlikle yaklaşır. Ailesinden küçük yaşta alınan öğrencinin, hayattan uzak bilgilerle eğitilmesini öğretmen kimliği ile bağdaştırmaz. Nakiye Hanım, fiziki şartların talebelerin eğitimine etkisinin büyük olacağını da farkındadır. Bu görüşleri doğrultusunda öğrencilerin “elektriği bulunan, masaları beyaz örtülü sınıflarda” ders alması gerektiğini içeren kapsamlı bir proje hazırlar. Ne yazık ki bu proje Maarif Nezareti tarafından lüks bulunarak reddedilir.¹⁹ Bu prensip ihtilafından dolayı 1914'de

¹⁸ Haz. G.Çolak,L.Uçan, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Basında Kadın Öncüler*, Heyemola Yayınları, İstanbul: 2008, s.93.

¹⁹ TBMM Arşivi, Özgeçmiş “Nakiye Elgün”; İbrahim Alaettin Gövsa, Türk Meşhurları Ansiklopedisi, İstanbul, 1946, s.112, Akt. Sibel Duroğlu, “Türkiye’de İlk Kadın Milletvekilleri”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 87.

görevinden istifa eder. Dönemine göre ileri görüşlere sahip bu kadının eğitim projeleri her ne kadar kabul edilmese de ileriki yıllarda uygulanacaktır.

1914-1917 yılları arasında, Nakiye Hanım eğitimcilik hayatına Evkaf Nazırlığı'nda devam eder, ileri görüşlülüğü ve kabiliyeti ile Sultanahmet'te eğitime başlayan vakıf mekteplerinin kız bölümü müdürlüğüne atanır. Burada Vakıf Mektepleri'nin ıslahı ve düzenlemesi ile meşgul olmuştur. Osmanlı'da önem kazanmaya başlayan kadın eğitimi ve açılan yeni okullar, Nakiye Hanım'ın bir eğitimci olarak fark edilmesini kolaylaştıracaktır. Diğer taraftan Şam, Kudüs ve Beyrut'ta Türkçe eğitim veren kız öğretmen okullarının kurulmasına öncülük eder. Eğitim kademesinde Fevziye Mektebi hariç, ardında bıraktığı pek çok okulun olanaklarını ve eğitimini öğrenciler için yeterli bulmayan Nakiye Hanım, tüm enerjisini , Evkaf Nezareti'nin modern bir alt yapı ile oluşturmayı planladığı vakıf mekteplerine harcar.²⁰ 1917'de Fevziye Lisesi Müdürlüğü'ne tayin olmuş ve daha sonra buradan istifa edip bir yıl dinlenmiştir. 1929'da tekrar çalışma hayatına dönen Elgün, İstanbul Kız Lisesi müdürlüğüne tayin edilmiştir.²¹

Nakiye Hanım uzun eğitimcilik hayatında kız çocuklarının eğitiminin yaygınlaştırılması için uzun uğraşlar vermiştir. Fevziye Mektepleri'nde müdirelik yaptığı gibi cemiyetlerde de eğitim alanında çalışmalarda bulunmuştur. Osmanlı'da Meşrutiyet ile yaşanan toplumsal değişimin önemli konularından olan kadınların eğitiminin yaygınlaştırılması çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Basının da gündeminde

²⁰ G.Çolak,L.Uçan, 2008, a.g.e., s.92.

²¹ Sibel Duroğlu, 2007, a.g.t., s.87-89.

yer alan bu konu o dönemin aydınları ve toplumda yeri olan kişilerinde gündemindedir. Bu konuda görüşlerine başvurulardan biri de Nakiye Hanım'dır. 1919'da Kadınların Darülfunun'a kabul edilip edilmeyeceği hakkında basın aracılığıyla yapılan bir tartışmada Nakiye Hanım'da görüşlerini açıklar. Nakiye Elgün'ün 17 Nisan 1919'da yaptığı açılması Büyük Mecmua'da basılan görüşlerini Özdemir şöyle aktarır:²²

“Garb medeniyeti, garb irfanı; cemiyet-i beşeriyyenin refahı, tekamülât ve terakkiyatı için yegane amildir. Bunu senelerden beri tekrar ediyoruz. Fakat kalben tasdik etmiyoruz. Bu durumda efkar-ı sahfeye o derece merbut kalıyoruz ki garb medeniyet ve irfanını taklit ve tatbik etmek isterken zihniyetimize muvafık gelmeyen şeylere karşı lüzum u vücubî ne derece kavi olsa yine tereddüt ve ihtiraza düşmekten kurtulamıyoruz. Katiyen fiili ve esaslı bir yoldan gidemiyoruz...Bir uzviyette sıhhat ve feyz inkişaf için tam bir kudret bulamayacağı gibibir heyet-i ictimaiyyenin de saha-ı mesaide kadın ve erkeğin serbest çalışmasını temin etmedikçe, tekemmül (kemale erme, mükemmel olma) ve terakkisine vasıl olabileceğine kani olamıyoruz.

Eğer garb medeniyet ve irfanını samimiyetle arzu ve buna iman ediyorsak- ki aksi taktirde milletin temin-i istiklal ve istikbali kabil değildir. Kadınlığı ve bi-n-netice (sonuç olarak) milleti kurtarmanın en müessir çare ve tedbirleri artık her türlü terakkiye sed çeken bağları çözmek ve müessesat-ı irfanın kapılarını, mesai-i beşeriye sahalarını kadınlara açmakla kabil olacağını biliyoruz.

²² Büyük Mecmua, “Darülfunun'da Kadın”, 24 Nisan 1919, Numara:6, s.90-91. Akt. Nuray Özdemir, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Cemiyet Kadını: Nakiye Elgün*. Ankara: Phoenix Yayınları, 2014, s.71-72.

Belki bundan bugün için ufak tefek bazı mahsurlar tevellüt (doğabilir) edebilir. Fakat bu gibi mahzurları her yeni atılan adımda her millet görmüş ve geçirmiştir. Beni kim temin edebilir ki- zamanın tahammülü olmamasına rağmen- buna yüz sene sonra başlayacak olsak aynı mahzurlar karşısında kalamayacağız? Hatta bu mahzurlar, medeni ve müterakki alemden ayrı olarak geçirdiğimiz bir asrın yükleriyle yüz kat daha olmayacaktır?

Ben zannediyorum ki kadınların bir haysiyet-i ictimaiye iktisab edebilmesi, ancak hayat-ı ictimaiyyeye bilfiil iştiraklarıyla kabil olabileceğini kabul etmek birinci ve bu iştirakin ne suretle tatbiki lazım geleceğini düşünmek de ikinci şartı teşkil etmeli idi. Fakat bu on beş gün içinde Kız Darülfünunu'na, -şimdiye kadar hayat-ı ictimaiyyesiyle alakadar olmayan- bir komisyonun üç şekil kabul etmesi ve neticede eski haline ircaa karar verilmesiyle değil bu hususta salahiyet sahibi addedilecek zevatın serd edecekleri mütalat nazar-ı dikkate alınarak o suretle bir şekil verilmeli idi...

Ve yine zannediyorum ki bu üç şekil üzerinde o kadar kil ü kal (dedikodu) oldu ve o kadar zaman israf edildi ki bunlar meselenin sur-ı tatbikine masraf olsa idi bugün Kız Darülfünunu teşekkül etmiş ve garb medeniyeti ve irfanını tekamülât ve terakkimiz için bir amil-i yegane olarak kabul ettirdiğimiz ve tatbike başladığımızı medeniyet ve irfan sahiplerine de ispat etmiş olurduk...”

Elgün konuşmasında batı medeniyetinin, toplumun refahı ve geleceği için önemine işaret eder. Batı medeniyeti ve kültürünün özümsemedikçe, taklit ve

uygulamasının yeterli olamayacağını ifade eden Nakiye Hanım, fiili ve esaslı bir yoldan gidilmedikçe, kadın ve erkeğin çalışma hayatında serbestçe çalışması temin edilmedikçe gelişmenin mümkün olmadığını dile getirir. Nakiye Hanım'ın bu sözleri ile batı medeniyetinin ve gelişmenin önemli bir göstergesinin de kadının eğitim alabilmesi ve erkekler ile birlikte çalışma hayatında yer alabilmesi olduğu görülebilir.

Elgün, kadınların toplumsal alanda yer edinebilmelerinde, toplumsal hayata fiili olarak katılmalarını birinci şart olarak görür. İkinci şart ise bu katılımın nasıl olacağının, nasıl uygulanacağının düşünülmesidir. Bu anlamda İnas Darülfünun'u kadınlar için toplumsal alana katılmada önemli bir adım olacaktır. Elgün'ün kadınların eğitimi konusundaki fikirleri Tanzimat maarifçiliğinden izler taşır. Eğitim toplumsal gelişmede ve değişimde Elgün tarafından da ana unsur olarak nitelendirilir. Kadınların eğitimi ve çalışma hayatında yer alması ile toplumsal bir eşitliğin sağlanacağından söz edilir. Bu durum ise batı medeniyeti ve kültürünün özümsemesi ile çözülebilecektir. Kadınların eğitimi bir bağımsızlık aracı olarak görülmemekle birlikte yine toplumsal yarar gözetilir.

“Muallim Nakiye, 1924'te Hukuk-i Aile İctimai sırasında yaptığı açıklamada erkek çok eşlilik sorununun “eğitim meselesi” olduğunu ve eğitimle çözüleceğini vurgulamıştır.”²³ Elgün bu konudaki görüşlerini: “Benim görüşüme göre, bu mesele ikincil bir meseledir. Bunun kanunla bir ilgisi yoktur. Bu bir ilim, bir fikir, bir terbiye-I ictimaiyye meselesidir ki kanunla halledilmez. Fikri, zihinsel, toplumsal, ahlaki yüksek bir terbiye almayan genç, kanunun resmen men ettiği bir şeyi gayr-I resmi olarak bin

²³ Zihnioğlu, 2003, a.g.e., s. 157-158.

def'a yapabilir...Yine tekrar edeyim ki bu bir ma'arif (eğitim) meselesidir.”²⁴ şeklinde ifade eder.

Zihnioğlu, Elgün'ün kadınlara ilişkin sorunların eğitimle halledileceği, eğitim yaygınlaştırıldığında bu sonuçların kendiliğinden geleceği, kadın hakları için ayrıca eyleme gerek olmadığı görüşünde olduğunu savunur. Nakiye Elgün'ün basına verdiği bir demeç bu durumu güçlendiren yöndedir.

Toplumdaki derinlemesine nüfuz etmiş patriarkal değerleri ve cinsiyetçi uygulamaları görmeyerek, eğitim düzeyinin yükselmesiyle kadın meselesinin “kendiliğinden” çözüleceği yolundaki Muallim Nakiye'nin indirgemeci görüşleri daha sonraki Kemalist kuşak kadınları tarafından benimsenmiştir ve günümüze değin destek bulmuştur.²⁵

IV. Kadınların Katkısı Olan Gazeteler ve Dergiler

Osmanlı'da Tanzimat hareketi ile başlayan toplumsal değişim kadının konumunu da etkilemiştir. O zamana dek ev içi ile sınırlandırılmış kadın , eğitim alanında yaşanan gelişmeler ile toplumsal yaşamda farklı bir yer edinmek için taleplerde bulunmaya başlamıştır. Bu taleplerin ise basın yoluyla görünür olmaya ve entelektüel çevrelerin dikkatini çekmeye başlar. Çakır bu konuda en etkin rolün basılı yayınlarda olduğunu ifade eder. Osmanlı kadınları o dönemde çıkan gazetelerde, özellikle pek çok kadın dergisinde sorunlarını ve beklentilerini yazarak, toplumu, dolayısıyla kadınları

²⁴ “Hukuk-i Aile Hakkında Nakiye Hanımefendi'nin Bir Musahabe Esnasında Şahsi Mütalaaları”, *Son Telgraf*, Sayı 202, 24 Şubat 1925, s.1. akt. Zihnioğlu, s.58.

²⁵ Zihnioğlu, a.g.e., s.59.

bilinçlendirmeye ve istekleri doğrultusunda değişime hazırlamaya çaba göstermişlerdir. Ayrıca, konferanslar düzenleyip çeşitli dernekler kurmuşlar bu derneklerde etkin görevler üstlenmişlerdir.²⁶ Diğer taraftan bu bölümde Osmanlı kadınlarının Tanzimat ile başlayan toplumsal değişime basın yoluyla nasıl katıldıklarının üzerinde durulacaktır. Bu anlamda Nakiye Elgün'ün o dönemin kadın dergilerinden birinde katıldığı bir tartışma örnek olarak incelenecektir. Bu örnek kadınlarının eğitiminin ve sosyal hayata katılımının, Cumhuriyet döneminde kazanılan hakların temelini anlaşılmaya açısından önemlidir.

Kadın dergiciliğini başlatan dönemin aydın erkekleri, değişen toplum içindeki kadınların rol ve sorumluluklarını gündeme taşımaya amaçlarlar.²⁷ O dönemde kadınların eğitimi entelektüel çevrelerin gündeminde olan bir konudur. Çakır, kadın dergilerinde de eğitimin önemli bir yer tuttuğunu ifade eder. Kadınlar eğitimi kendilerini ifade edebilmenin bir basamağı olarak görmektedirler.²⁸

Kadınların kendilerini ifade ettikleri mecralar başlangıçta kadınlara yönelik çıkarılan dergi ve gazeteler yoluyla olmuştur. Başlangıçta bu günlük yayınlanan gazetelere bir ek olarak düşünülmüş, daha sonra ise sadece kadınlara yönelik olmak üzere gazete ve dergiler basılmıştır. Bunlardan biri de Terakki gazetesi tarafından Müslüman kadınlar için çıkarılan bir gazete olan Terakki-i Muhadderat'tır. Daha sonra ise kadınlara yönelik hazırlanan Vakit yahut Mürebbi-i Muhadderat 1875'te çıkarılmaya başlanır. Derginin amacı kadınlara yararlı şeyler olarak belirlenmiştir. O dönemde çıkan

²⁶ Çakır, .2013, s.59.

²⁷ Ibid., s.60.

²⁸ Çakır, 2013, a.g.e., s.61.

diğer bir dergi de Ayine'dir. Derginin hedef kitlesi kadınlar ve çocuklar oluşturur. Evlilikte ilişkiler, eşlerin tutum ve görevleri, çocuk terbiyesi ve sağlığı gibi konular dergide işlenmiştir.²⁹ Tanzimat maarifçiliğinin etkisi bu dergilerde de hissedilmektedir. Diğer bir deyişle kadınlar üzerinden eğitim marifetiyle bir toplum inşasının adımları atılmaktadır. Kadınlar çocuk terbiyesinden, bir eş olarak nasıl davranılacağına kadar geniş bir yelpazade dergiler vasıtasıyla eğitime çalışılmaktadır.

1880'de çıkarılan Aile dergisi ise çocuklara ve ev işlerine yönelik konuların işlendiği bir dergidir. Kadınları aile ile ilgili konular hakkında bilgilendirmeyi amaçlayan derginin tüm yazılarını Şemseddin Sami yazmıştır.³⁰ Ev içi konulara geniş yer veren kadınlara yönelik bir derginin sadece entellektüel bir erkek tarafından yazılıyor olması dönemin patriarkal şekillendirmeci yapısının görülmesi açısından iyi bir örnek teşkil eder. 1883'te çıkan İnsaniyet dergisi de kadınları aydınlatmayı hedeflemiştir. İçinde kadınları bilgilendirmeye yönelik bilgilerin olmasının yanı sıra kadınlar da yolladıkları mektuplar da yayınlanmıştır. Çakır, aynı yıl çıkan Hanımlar dergisinde kadın imzalarının artmaya başladığına dikkat çeker.³¹

1886'da yayınlanan Şüküfezar dergisi ise sahibinin kadın olduğu ve yazı kadrosunun tümüyle kadınlardan oluşan ilk kadın dergisidir.³² Derginin amacı, siyaset dışındaki yazılarıyla, kadınların varlığını kamuoyuna duyurmak olarak belirlenmiştir.

²⁹ Çakır, 2013, a.g.e., s. 62.

³⁰ Ibid., s.63.

³¹ Ibid.,s.64.

³² Ibid, s.64.

II. Abdülhamit'in desteğini ve teşvikini alan Mürüvvet dergisi, aynı adlı gazetenin yan yayını olarak çıkmıştır. Eğitim konusuna ağırlık veren dergi, kadınların kültürel düzeyini arttırırken, onları dünya kadınlarından da haberdar etmiştir.³³ Dergi, edebiyatçı kadınlara ilk defa yer vermesi açısından önemlidir. O güne kadar kadınlara yön göstermeyi amaçlayan yayınların yerini artık kadınların kendi seslerini duyurabildikleri, kendilerinin çıkarıp, yazıları kendilerinin yazdıkları yayınlar alır. 1889'da çıkan Parça Bohçası da kadınlar tarafından çıkarılmış bir diğer dergidir.³⁴

1895'te çıkarılan Hanımlara Mahsus Gazete'nin başyazarı ve yazı kadrosunun çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Hanımlara Mahsus Gazete'nin en önemli özelliği, 1895'ten 1908'e kadar 612 sayıyla 13 yıl süreyle çıkan, en uzun süreli kadın dergisi olmasıdır.³⁵ Fatma Aliye, Emine Semiye, Şair Nigar Hanım'ın eserlerine yer vererek onları kamuoyuna tanıtmış, diğer taraftan da dönemin modernleşmeci erkeklerinin de kadın söylemi hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Derginin yayın amacı gelecek nesillerin yetiştiricisi olan kadınların bu sebeple geliştirilmesi ve eğitilmesine önem verilmesi olarak belirlenir. Bu görüş dönemin aydın kesiminin kadın eğitiminin tartışmasındaki sebeple aynıdır. Kadınların bulunduğu durum toplumu da etkilemekte ve nesillerin geleceği kadınların eğitilmesine bağlanmaktadır.³⁶

Hanımlara Mahsus Gazete'nin içeriğinde siyasi konulara fazla değinilmez, yayında içeriği daha çok eğitim, çocuk terbiyesi, ev idaresi, karı-koca ilişkileri, moda,

³³ Çakır, 2013, a.g.e.,s.66.

³⁴ Ibid., s.66.

³⁵ Ibid., s.67.

³⁶ M. Çiçekler, Fatih Andı., *Yeni Harflerle Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908) Seçki*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Vakfı Yayınları, İstanbul: 2009, s.14-15.

pratik sağlık bilgileri, kadınları ilgilendiren iç ve dış haberler, şiir, hikaye, roman tefrikaları oluşturmaktadır.³⁷ Dergide yer alan yazıların dönemin zihniyetini ve kadın meselesine o günün şartlarında bakışın görülebilmesi açısından önemi büyüktür.

Hanımlara Mahsus Gazete'nin tek amacının iyi anne, iyi eş rolünü benimsetmek olduğu söylenemez.³⁸ Yayında çıkan yazılarda kadınlar bu konuları benimsemekle birlikte konumlarını sorgulamakta, erkeklerle kıyaslama yapmaktadırlar. Hatta kendi gelişimlerdeki en büyük engelin erkekler olduğuna dikkat çekerek, bu durumun diğer ülkelerde de olduğunu ifade ederek diğer kadınlar ile aralarından bir bağ kurmaktadırlar.³⁹ Yine de derginin kadın meselesine farklı bir bakış açısı ile yaklaştığı, bu alanda hayat bulacak pek çok gazete ve dergiye yol açıcı bir rol üstlendiği unutulmamalıdır.

1908'de Meşrutiyet ile kadın dergilerinin sayısında bir artış yaşanır. Meşrutiyet ile Demet, Mehasin ve Kadın dergileri ardı ardına çıkar. Demet dergisi edebi yönünün dışında siyasi meselelere de yer vereceğini vurgular.⁴⁰ Siyasi konular hakkında kadınların fikir beyan etmesi ve yazabilmesi bu dergiler sayesinde olmuştur. Demet dergisi bu anlamda bir ilki gerçekleştirecektir.

Kadın dergilerinin bir diğer olumlu yönü de basın dünyasında kendilerini destekleyen erkek yazarların bulunmasıdır. Her ne kadar bu sayı karşı çıkanlar kadar çok

³⁷ M.Çiçekler, F. Andı., 2009, a.g.e. s.14-15.

³⁸ Ibid., s.14-15.

³⁹ Çakır, 2013, a.g.e., s.69.

⁴⁰ Ibid., s.74.

olmasa da Çakır bunu ümit verici bir durum olarak ifade eder.⁴¹ Meşrutiyet yönetiminin göreceli özgürlük ortamı ile kadınlar sadece kadın dergilerinde değil, Tanin, Servet-i Fünun, Sabah, Milliyet, İkdam gibi çeşitli günlük gazetelerde de yazmaya başlar. Hatta diğer gazetelerdeki tartışmalar kadın yazarlar tarafından kadın dergilerine taşınarak burada bu sorunlar tartışmaya açılacaktır.⁴²

Moda, edebiyat, güzel sanatlar konuları ve güncel olayların işlendiği *Mehasin*'de, kadınlar için düzenlenen konferansların metinlerinin yanı sıra kadın dernekleri ile ilgili haberlere ve duyurulara da yer verilmiştir.⁴³ Kadın dergilerinin kadınların düzenledikleri faaliyetlere ve oluşturdukları kurumlara yer vermesi kadınların toplumsal hayatta yer aldığının görülebilmesi açısından önemlidir. O dönemin kadın hareketinin faaliyetleri basın yolu ile izlenebilmesinin önünü açar. Kadın dergilerinin bunda payı ise kadınların kendi ağızlarından bu faaliyetler hakkındaki görüşlerini ve düşüncelerini görebilmemiz açısından ayrı bir önem taşır. Aynı zamanda dergiler, kadınların birbirleri ile görüşlerini paylaştıkları bir mecra olarak da görülebilir.

Diğer taraftan dönemin basınında yer bulamamış ya da az yer verilmiş kadın faaliyetleri bu dergiler vasıtasıyla daha geniş kitlelere ulaşma olanağı bulmuştur. Bu anlamda kadın dergileri kadınlar arası bir haberleşme aracına dönüşmüştür.

Selanik'te, 1908'de çıkmaya başlayan *Kadın*'ın amacı siyasi, bilimsel, edebi alanda yayın yapan ve tüm sınıflara hitap eden bir kadın dergisi olmaktır.⁴⁴ Dergide hem

⁴¹ Çakır, 2013, a.g.e.,s.76.

⁴² Ibid., s.76-77

⁴³ Ibid., s.78

⁴⁴ Ibid., s.78-79.

kadınların yaşadığı haksızlıklara yer verilmiş hem de Batılı kadınların elde ettikleri haklar anlatılmıştır. Çeşitli ülke kadınlarının hikâyeleri ile kadınlar arası bir bağ kurmak ve bilinç uyandırmak amaçlandığı düşünülebilir. *Kadın* dergisi Jön Türk hareketinin çıkardığı bir dergidir. Denman, derginin Jön Türkler tarafından çıkarılan milliyetçi ideolojide bir dergi olduğunu ifade eder. Denman'a göre bu dergi ideal anne-kadınını yaratma sevdasıyla başlatılan bir projenin neticesinde erkek feminizminin kadın hareketini nasıl etkilediğini gösteren bir dergidir.⁴⁵ Dergide İttihat ve Terakki Partisi'nden erkek yazarlar kadın imzaları ile yazmışlar, kadınların yeni düzenin inşasında çalışmalarını, israfı önleyerek toplum ekonomisine katkıda bulunmalarını, Meşrutiyet rejiminin ilkelerini içselleştirerek bunları çocuklarına da benimsetmeleri gibi mesajlar ile kadınlara seslenmişlerdir.⁴⁶ Böylelikle ideolojik nedenler ile kadın desteğini amaçlayan siyasi çevreler kadınlara basın yoluyla seslenerek kadın hareketine yön verebilmiştir.

Denman'ın dediklerinin yanında, *Kadın* dergisi o dönemde kadınların eğitim meselelerini tartıştıkları bir mecra da olmuştur. Dönemin öğretmen yetiştiren önemli kurumlarından olan Darülmuallimat'a yönelik eleştirilerin dergide yer alması ile bu konuda bir tartışma ortamı doğmuştur. Bu anlamda Nakiye Elgün devreye girmiştir. Okulun yöneticisi olan Nakiye Hanım dergide yaşanan tartışmalara katılarak okulu hakkında ilk ağızdan bilgiler sunarak yapıcı bir üslup izlemiştir.⁴⁷

⁴⁵ Fatma Kılıç Denman, *II. Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*, İstanbul: Libra Yayınları, 2009, s.14

⁴⁶ Ibid., s.17.

⁴⁷ Özdemir, a.g.e., 2014, s. 21.

Dergideki tartışma derginin editörü Enis Avni Bey'in ülkedeki kadınlarla ilgili en büyük eksikliğin eğitim alanında olduğuna dikkat çekmesi, bu eksikliğin de büyük şehirlerde kız okulları açılması ile giderilebileceğini açıklaması ile başlar. Derginin yazarlarından ve o dönemde Selanik'te bir kadın cemiyetinde başkan olan Zekiye Hanım ise eğitim alanındaki eksikliğin okul binasından ziyade yönetici ve öğretmen eksikliğinden kaynaklandığını savunur. Zekiye Hanım'ın cevabına Enis Avni Bey, Darülmuallimat mezunu öğretmenlere eleştiriler yönelterek karşılık verir.⁴⁸ Tartışmanın bu noktasında devreye giren Nakiye Hanım, "Darülmuallimat'tan Nakiye" imzasıyla öğretmenler adına konuşarak, öğretmen maaşlarının eksikliğine dikkat çeker. Nakiye Hanım'ın " O İki Noksan Münasebetiyle..."başlıklı yazısında devletin eğitim politikalarına eleştiriler yöneltir.⁴⁹

"Maarif Nezareti istikbalimizin validelerine ehemmiyet vermiyor, bu babda hiçbir ıslahata teşebbüs etmiyor, bundan imdad beklememeli" diyen Nakiye Hanım, özel teşebbüslerden medet umarak, Selanik'teki kadınların ilerleme yolunda bu konuda atacakları adımların da önemli olduğuna dikkat çeker. Kız ilkokullarının kurulmasıyla kadınların geleceğinin kurtulacağından bahseden Nakiye Hanım, bu eksiklik varoldukça sadece kadınların geleceğinden değil tüm toplumun geleceğinden ümit edilemeyeceğini ifade eder.⁵⁰ Aynı yazıda "*fakat -işte efkârın ihtilaf ettiği nokta- bir inas mekteb-i ibtidaiyyesinin teşkil ve idaresini kendilerinden pek çok hizmetler beklenen ricalimize tahmil (yükleme) berbad olmaz mı! Bizim kadınıımızın cemiyet-i beşeriyyeye artık ne gibi*

⁴⁸ Denman, 2010, s.217-218.

⁴⁹ Özdemir, 2014, s. 23-24.

⁵⁰ Nakiye Hanım, "O İki Noksan Münasebetiyle...", *Kadın*, 8 Mart 1909, Birinci Sene, No:20, s.6-7. Akt. Özdemir, 2014, s.23-24.

hizmetleri tasavvur oluanabilecek...Yoksa Darülmuallimat heyeti devr-i zalide (geçen devirde) her türlü mahrumiyete mağduriyete rağmen yine çalışmış, ibtidaiyye ve rüştiyelerde muallimlik edebilecek muallimler yetiştirmiştir. Fakat bu zavallıların nokta-ı istinad-gahı (dayanağı) olmadığından bir memuriyet istihsal edemedikleri gibi yine nezaretimizin tahsil-i nisvana karşı bir az ihmali olarak taşra muallimliklerine tahsis ettiği üç dört yüz kuruşla geçinebilmeleri mümkünsüz olduğundan bir yere gidememişlerdir” şeklinde devam eden Nakiye Hanım, hem bakanlığın eğitimli kadınlara olan ilgisiz tavrından yakınır hem de taşrada öğretmenlik yapan kadınların aldıkları az maaştan şikayet eder. Bu şartlar altında Darülmuallimat’tan çok şey beklemenin bir haksızlık olduğundan bahseden Nakiye Hanım, *Kadın* dergisi vasıtasıyla hem eğitim sistemi hakkındaki eleştirilerini dile getirir, hem de kadın öğretmenlerin sorunlarını diğer kadınlar ile paylaşmış olur.

Daha önce değinilen dergilerin dışında II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet dönemine bazıları kısa ömürlü bazıları ise yıllarca yayınlanacak pek çok kadın dergisi çıkarılmıştır. Bunlardan birkaçı ise: Kadınlar Dünyası, Erkekler Dünyası, Güzel Prenses, Kadınlık, Musavver Kadın, Kadın(İstanbul), Siyanet, Seyyale, Hanımlar Âlemi, Kadınlar Âlemi, Kadınlık Hayatı, Bilgi Yurdu Işığı, Türk Kadını, Genç Kadın, Kadın Duygusu, İnci, Diyane, Kadınlar Saltanatı, Hanım, Ev Hocası, Süs, Firuze olarak sıralanabilir.⁵¹

Kuşkusuz bu dergiler içinde Kadınlar Dünyası’nın yeri diğerlerinden ayrıdır. Dergi hem daha uzun soluklu bir dergi olmuş hem de Osmanlı kadınlarının hak mücadelesini üstlenen “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti’nin yayın organı

⁵¹ Çakır, 2013, a.g.e., s.80.

görevini üstlenmiştir.⁵² Kadınlar Dünyası'nın, kadınların hak mücadelesini yürütecek bir araç olduğunu ifade eden Çakır, dergide yazarlar konusunda da bir ayrıma gider. Hanımlara Mahsus Gazete'de dönemin entellektüel kadınları yazar iken, Kadınlar Dünyası'nda toplumun her kesiminden kadın yazmıştır.⁵³

Dergi ve gazeteler arasında feminizm tartışmaları da farklı yürür. Kadınlar Dünyası'nda, kadın hareketini tanımlayıcı bir kavram olarak kullanılır iken, 1919'da çıkarılan Genç Kadın, dergisinde, feminizm Avrupa kökenli bir hareket olduğu için reddedilir.⁵⁴ 1919'da yine erkekler tarafından çıkarılan İnci'de de benzer bir görüş söz konusudur. Çakır derginin dönemin milliyetçi ideolojisinde olan bir dergi olduğunu iddia ederek, dergide anlatılanların erkeklerin kadınlar hakkındaki görüşlerinden oluştuğunu ifade eder. Dergi kadını anne ve ev kadını olarak görmekte, bu yolda mükemmelleşmeye teşvik etmektedir.⁵⁵ Milliyetçilik akımından etkilenen, milli kimliği öne çıkaracak bir yol izleyen bir diğer kadın dergisi de Türk Kadını'dır. Dergi 1918-1919 yılları arasında çıkartılır.⁵⁶ Türk Kadını'nın sayfalarında toplumun dönüşmesinde kadınlara nasıl bir rol biçildiği şöyle özetlenir: “eğitim, aile, ahlak”. Bu kelimeler “hakiki feminizm” yani “Türk feminizminden” de ne beklendiğini özetler.⁵⁷

Kuşkusuz bu durumda dergileri çıkaran tarafların kadınlara bakış açısı ve dergilerin çıkarılış amaçları göz önüne alınmalıdır. Kadınların çıkardığı dergilerin

⁵² Ibid., s.80

⁵³ Ibid., s.81.

⁵⁴ Ibid., s.81.

⁵⁵ Ibid., s.82-84.

⁵⁶ Birsen Talay Keşoğlu, “Son Dönem Osmanlı'da Türk Kimliğinin Oluşturulmasında Kadınlara Bıçilen Roller: Milliyetçilik ve Türk Kadını”, Tarih ve Toplum, Sayı:11, Güz 2010, s.143-163.

⁵⁷ Keşoğlu, 2010, a.g.e., s.144.

yanında kadınların okuması için erkekler tarafından çıkarılan dergilerin de olması, kadınların toplumsal değişime katılımına müdahale etmek isteyen bir taraf olduğu sonucu çıkar. Daha önceden de değinildiği gibi bazı dergilerde erkeklerin kadınlara yol göstermeci bir tutumda yazmaları kadın hareketinin varlığından duyulan rahatsızlığı ifade etmesi açısından önemlidir.

Diğer bir deyişle Meşrutiyet ile kadınların elde ettiği toplum hayatına kısmi de olsa katılma imkânı, gerek iktidar tarafından gerekse entelektüel çevrelerde çeşitli tartışmaları beraberinde getirir. Bu tartışmaların en yoğun olduğu yerlerden biri de dergiler olmuştur. Dönemin hürriyet ve eşitlik talep eden erkekleri, o gün için bu hak ve özgürlüklerin kadınları ne kadar kapsaması gerektiği ve nasıl kapsayacağı konusunda kafa yormuşlar ve kadınlar adına o zaman için çok geniş ve en ileri denebilecek talepleri dile getirmişlerdir.⁵⁸ Kadınların eğitilmesi de kuşkusuz savunulan bu yeniliklerdendir. Diğer taraftan kadınların aile için eğitilmesi bu özgürlüğün de sınırlarını çizer. Diğer taraftan bu dergilerin kadınların sorun addedilen bu konularda fikir beyan edebildikleri mecralar oldukları, çeşitli tartışmalar yürüttükleri ve fikirlerini savunabildikleri yerler olmaları açısından da önemlidir. Nakiye Hanım'ın bir eğitimci olarak bu dergilerden birinde eğitim sistemini eleştiren ve öğretmenlerin sorunlarına değinen bir yazı ile derginin editörü Enis Avni Bey'e cevap vermesi buna verilebilecek örneklerden biridir. Bu anlamda toplumsal konuların tartışıldığı bir mecra olarak düşünüldüğünde kadın dergileri Nakiye Hanım gibi pek çok kadına sesini duyurma imkanı sunmuş, kadınlar ile ilgili çeşitli tartışmalara kaynak olmuştur.

⁵⁸ Serpil Sancar, Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar, İstanbul: İletişim Yay., 2012, s.89.

Bu tartışmaların kaynağında kadınların nasıl eğitileceği, böylelikle onların çocuklarını nasıl eğiteceği soruları yatar. Aile hayatına yön veremeye çalışan, kadınlara nasıl iyi eş ve anne olunacağını öğütleyen dergilerin örnekleri Cumhuriyet döneminde de görülmeye devam edecektir. Bu eğitmeye ve yol göstermeye meyilli tavır Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet dönemine de miras kalacak kadınların eğitilmesi yoluyla ulusun eğitilmesi projesinin ana taşıdır.

V. Kadınların Toplumsal Hayata Katılımı ve Dernekler

Eğitim alanındaki bu iyileştirmeler ve kadınlar için açılan okullar, diğer bir deyişle “Tanzimat maarifçiliği”, klasik ev kadını yanında, toplumun hiçte alışık olmadığı iki kadın tipini ortaya çıkarmıştır: İşçi ve entelektüel kadınlar. Bu kadınlardan entelektüel kadınlar bir taraftan basında seslerini duyurmaya çalışırken, diğer taraftan da çeşitli derneklerde ve cemiyetlerde yer almışlar, sosyal yardımlaşmadan, kadın eğitime ve meslek hayatında yer almaya kadar çeşitli alanlarda çaba sarf etmişlerdir. İşçi kadınlar ise kadının ekonomik hayatta yer alma mücadelesine öncülük etmişler, savaşlar sırasında boş kalan iş gücü piyasasında erkeklerin yerlerini almışlardır.⁵⁹ Bu kadınların ev içinden çıkarak, sosyal ve ekonomik hayatta yer almaları, Cumhuriyet'e giden süreçte kadının siyasallaşmasının temellerini attığı söylenebilir.

Basın yoluyla toplumsal hayatta seslerini ve taleplerini duyurmaya çabalayan Osmanlı kadınları, çeşitli dernek ve cemiyetler yoluyla da toplumsal hayatta kendilerine yer edinmişlerdir. Bu kısımda Meşrutiyet dönemi ile ortaya çıkan kadınların yer aldığı,

⁵⁹ Akşit, 2005, a.g.e., 76-85.

kurduğu veya üye olarak katılım gösterdiği çeşitli cemiyet ve derneklere yer verilecektir. Bu dernekler ve cemiyetler anlatılırken kadınların rolüne odaklanılacak ve buna göre bir sınıflandırmaya gidilecektir. Dernekler, cemiyetler ve kadınların buralardaki rolleri siyasi hak taleplerinin de temelindedir. Sosyal faaliyetlerde yer alan ve toplumsal değişimde yer alan kadınların siyasi alanda temsilde de yer almalarına toplumsal görünürlük açısından dernek ve cemiyet faaliyetlerinin rolü önemlidir. Nakiye Elgün'ün milletvekili adayı olarak kadınlar tarafından da benimsenmesinde hatta 1927 yılında yapılan ankette aday olarak sunulmasında da onun katıldığı toplumsal faaliyetlerin rolü büyüktür. Elgün'ün katılım sağladığı dernek ve cemiyetler faaliyetleri en bu bölümün sonunda daha detaylı anlatılacaktır.

Dergiler ve gazeteler yoluyla basında yer edinen, kendilerini ifade imkanı bulan Osmanlı kadınları, dernekler ve cemiyetler ile de bireysel taleplerini toplumsal örgütlenmeye dönüştürmüştür. Kadınların kurduğu dernekler ve oluşturdukları birlikler ile bireysel taleplerin karşılanması için yine kadınlar çalışmışlar, karşılaşılan toplumsal sorunlar bu yolla çözüm yoluna gidilmiştir. Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet döneminde kadınların kurduğu dernekler bu anlamda daha önce yapılan çalışmalarda çeşitli şekilde sınıflandırmaya gidilmiştir.⁶⁰ Çakır kadınların kurdukları dernekleri yardım, eğitim yoluyla meslek kazandırma, kültür amaçlı, ülke sorunlarına çözüm arayan, ülke savunmasına yönelik, farklı etnik gruplardan kadın sorunlarına odaklanan, siyasi amaçlı, feminist ve siyasi partilerin kadın dernekleri olarak dokuz kısımda

⁶⁰ Çakır, 2013, a.g.e., s.87.

inceler.⁶¹ Kaplan ise tarihsel bir süreç izleyerek Meşrutiyet dönemi, Bağımsızlık Savaşı dönemi ve Cumhuriyet dönemi cemiyetleri olarak kadın birliklerini üçe ayırır. Diğer taraftan belli başlı ve kadın mücadelesinde önemli yeri olduğunu düşündüklerini ise daha ayrıntılı inceleyen Kaplan, kadınların diğer birlik ve cemiyetlerde gösterdikleri etkinliklere de çalışmasında yer verir.

Bu çalışmada dernekler anlatılırken ise farklı bir yöntem izlenecek, dernekler hem amaçlarına hem de kuruluş dönemleri gözetilerek irdelenecektir. Odak nokta ise dernek faaliyetlerin kadının toplumsal konumunda nasıl bir değişikliği amaçladığı olacaktır. Diğer bir deyişle kadınların Tanzimat ile değişen toplumsal konumu üzerinde derneklerin nasıl etkileri olduğu sorusu araştırılacaktır. Diğer taraftan devletin ve toplumun kadının toplum hayatına katılımında dernekler söz konusu olduğunda nasıl bir tavır aldığı üzerinde durulacaktır.

Tanzimat ile başlayan toplumsal değişim, Meşrutiyet'in görece özgür ortamında kadınların örgütlenmelerine ve dernek faaliyetlerine de yansımıştır. Kadınların basın yoluyla ifade ettiği eğitim, yoksulluk, iş hayatı, evlilik gibi meselelere kadınlar yine kendileri kurdukları dernekler vasıtasıyla çözümler aramışlardır. Çakır'a göre kadınlar bu dernekler ile toplumsal sorunlara çözüm ararken, bir taraftan da kadının toplumsal konumunu sorgulamışlardır.⁶²

Çakır kadınların ilk kez yardım derneklerinde bir araya gelerek örgütlendiğini ifade eder. 1898'de Selanik'te Emine Semiye tarafından kurulan "Şefkat-i Nisvan" ,

⁶¹ Ibid., s.87.

⁶² Çakır, 2003, a.g.e., s.90-91.

1908’de kurulan “Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi” gibi dernekler ile kimsesiz kadın ve çocuklara yardım etmek amaçlanmıştır. Bu cemiyete üye kadınlar, yardım toplamak için elişleri satarak gelir sağlamışlar, piyangolar düzenlemişlerdir.⁶³

Çakır, bu derneklerin Balkan ve Birinci Dünya savaşları yıllarında sayısının arttığını ve savaşlar sonrasında mağdur olanlara yardımın da amaçlar arasında yer aldığını ifade eder.⁶⁴ Bunlardan bazıları: “Topkapı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi”, “Kadıköy Fukarasever Hanımlar Cemiyeti”, “Himaye-i Etfal Cemiyeti”, “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti” ve “Müslüman Kadın Birliği”dir. Böylelikle muhtaçlara, orduya, asker ailelerine yardım etmek amaçlanmıştır. Yardım amacı güden bu derneklerin bir kısmı İttihat Terakki Partisi’nin desteği ile bir kısmı ise prenseslerin, paşa eşleri veya kızlarının önderliğinde kurulmuştur.⁶⁵

Devletin ve yönetici kesimin desteğini alan bu derneklerde kadınların bulunması hoş görülmüş, hatta kadınlara yaptıkları faaliyetlerde destek olunarak teşvik de edilmiştir. Diğer taraftan bu dernekler ideolojik görüşlerin daha geniş kesimlere yayılmasına, milliyetçi fikirlerin kadınlar arasında da destek görmesine olanak sağlamıştır.⁶⁶

Savaşların kadın dernekleri faaliyetleri üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Toplumsal hayata kadınların katılımında Balkan ve Birinci Dünya savaşlarının iki yönlü etkisi dernek faaliyetlerinde de kendini göstermiştir. Kadınlar savaş yıllarında kurdukları

⁶³ Ibid., s.89, L. Kaplan, 1998 a.g.e., s.38.

⁶⁴ Çakır, 2013, a.g.e., s.89.

⁶⁵ Çakır, 2013, a.g.e., s.89-90.

⁶⁶ F. Kılıç-Denman, 2009,a.g.e., s.15.

dernekler ile savaşların sebep olduğu yıkımı onarmaya çalışırken, toplumsal alanda daha fazla görünürlük kazanmışlardır. Yardım amaçlı kurulan derneklerin devletin desteğini alması, kadınların bu yönde teşvik edilmesi ise kadının toplumsal görünürlüğünün sınırlarının anlaşılması açısından önemlidir. Milliyetçi ideoloji ve devletin politikaları ile uyumlu cemiyetlere gösterilen müsamaha ve destek, kadınların hakkını savunan cemiyetlere aynı ölçüde sağlanamamıştır.⁶⁷ Bu durum kadınların kurduğu feminist yaklaşımdaki ve siyasi hak talep eden dernekler ve birlikler için de geçerlidir.

Kadınların eğitim durumunu düzeltmeyi amaçlayan derneklerin bir kısmı yeni oluşturulmuştur. Bunlardan 1913'te kurulan “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği” kız çocuklarının eğitimi alanına eğilmiştir. Dernek eğitim ve kültür amaçlı dersler düzenlemiş, İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'ne yardım etmiştir. Dernek kadınların çalışması için mesleki eğitim verilmesini de desteklemiş, biçki-dikiş ve el sanatlarının öğretilmesi için bir sanat evi açılmasına öncülük etmiştir. Cemal Paşa'nın derneğe yardım ettiği⁶⁸ ve eşinin de bu derneğin faaliyetlerine katıldığı⁶⁹ iktidarın ve yakın çevrelerin dernek faaliyetlerinde verdikleri desteklerin çerçevesinin görülmesi açısından göz önünde bulundurulmalıdır.

Kadınlara eğitim vererek iş hayatına yönlendiren derneklerin yanında 1916 yılında Enver Paşa'nın himayesinde kurulan “Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi”nin rolü farklıdır. Bu dernek her ne kadar kadınları iş hayatına kazandırmayı

⁶⁷ Çakır, 2013, a.g.e., s.90, Kaplan, 1998, a.g.e., s.40.

⁶⁸ Kaplan, a.g.e., s.40.

⁶⁹ Çakır, 2013, a.g.e., s. 93.

amaçlamasına rağmen üyeler arasında hiç kadın yoktur.⁷⁰ Derneğin iktidar tarafından kadınları ekonomiye dahil etmek amacıyla oluşturulduğu açıktır.

İktidarın kendi çıkarları için oluşturduğu kadın cemiyetlerinin yanında, “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti”, Meşrutiyet dönemindeki kadın dernekleri içinde kadın haklarını savunan derneklere iyi bir örnektir. Çakır bu derneği feminist olarak nitelendirir. Derneğin kadınlık hakkını savunan ve toplumsal konumlarını yükseltmeyi hedefleyen bir dernektir. Dernek hedeflerini gerçekleştirmek için toplantılar düzenler ve bu toplantılar ise Kadınlar Dünyası dergisi ile kamuoyuna duyurulur.⁷¹ Ulviye Mevlan tarafından kurulan dernek, kadın eğitime önem vermiş, kadınların çalışma hayatına katılmaları için iş yerleri açmıştır.⁷² Cemiyetin kadının iş hayatına katılması için yaptığı en önemli adımlardan biri Bedia Osman Hanım ve arkadaşlarının bir kamu kurumu olan İstanbul Telefon İdaresi’ne iş müfettişi olarak alınmalarını sağlamak olacaktır.⁷³ Derneğin bu tutumu sayesinde Osmanlı döneminde kadınlar ilk defa bir kamu kurumunda çalışma imkanı bulacaklardır.

II. Meşrutiyet ile kurulan Teal-i Nisvan Cemiyeti’nin amacı “milli geleneklerden vazgeçmeden kadınlarımızın eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesini” sağlamaktır.⁷⁴ Cemiyetin başkanı Halide Edip Hanım, kurucuları arasında ise Nakiye (Elgün), Nezihe Muhiddin, Rana Sani Yaver hanımlar vardır. Dernek dil kursları açmak, konferans düzenlemek, yabancı eserlerden Türkçe’ye çeviri yapmak gibi eğitim ve

⁷⁰ Çakır, 2013 , s.94.

⁷¹ Ibid., s.107.

⁷² L. Kaplan, 1998, a.g.e., s.41-42.

⁷³ Çakır, 2013, a.g.e., s.109-110, L. Kaplan, a.g.e., s.42.

⁷⁴ Kaplan, 1998, a.g.e., s.39.

kültür faaliyetleri ile meşgul olduğu gibi Rumeli'den göç edenlere yardım etmek salgın hastalıklar ile mücadele etmek gibi yardım faaliyetleri ile de ilgilenir.

1912'de Balkan Savaşı'nın başlamasıyla dernek savaşta yararlananlar için de çalışır. Cepheden gelen yaralıların yararlanabilmesi için Halide Edip bir hastane oluşturur, dernek üyeleri de hastanede çalışmışlardır. Nakiye Hanım hem bu hastanede yöneticilik yapmış hem de yaralıların tedavisine yardımcı olmuştur.⁷⁵

Nakiye Hanım'ın dernekteki görevi genel sekreterliktir. Dernekte yöneticilik faaliyetlerinin yanı sıra evini de derneğin işleri için açar. Öyle ki Halide Edip, Nakiye Hanım'ın Fatih'teki evinde, bu cemiyetin yardım ve hastabakıcı kolunu oluşturma gayretiyle mesai harcar.⁷⁶

Derneğin bir diğer dikkate değer noktası da kadın ve erkek aydınları, ilk defa aynı salonda toplamış olmasıdır. Bu o dönem için kadınların erkekler ile bir arada bulunduğu, toplumsal değişimde bir adım teşkil ettiği için önemlidir. Ayrıca derneğin kadın üyeleri halka açık yerlerde konferanslar vererek bu değişim adımlarını da pekiştirir. Dernek faaliyetleri sayesinde kadınların konferanslar ile kamusal alanda yer almalarını, Bağımsızlık Savaşı döneminde de sürdürecekler, mitingler yoluyla da daha geniş kitlelere seslerini duyuracaklardır.

Dernekler ile toplumsal hayatta kendine daha fazla yer edinen kadınlar, iş hayatına da katılmışlar toplumda daha fazla görünürlük kazanmışlardır. Osmanlı'da kadınların siyasi aktivitelere ve siyasi amaçlar ile bir araya geldiği zaman ne zamandır?

⁷⁵ Özdemir, 2014, a.g.e., s.29.

⁷⁶ Resimli Ay, s.94 akt., Çakır, a.g.e., s.107.

Çakır bunu 1900'lerin başları olarak ele alırken, İttihat ve Terakki'nin Kadınlar Şubesi'ni farklı bir konuma yerleştirir.⁷⁷ Çünkü bu durum yönetimin kadınlara çizdiği sınırlar içinde kendi ideolojileri doğrultusunda yapılmış bir harekettir. Denman bunu İttihatçı erkeklerin Osmanlı kadın hareketine bir yardımı olarak ifade eder. Bu anlamda dergiler çıkarılmış, kadın imzalı erkek yazarların yazılarıyla kadınların yeni düzenin inşasında aktif olarak çalışmaları beklenmiştir.⁷⁸

Denman, Jön Türklerin milliyetçi, ideal anne-kadını yaratma sevdasıyla başlattıkları proje neticesinde *erkek feminizminin*, kadın feminizmini nasıl etkilediğini göstermeyi amaçlar. Böylelikle dönemin iktidarının kadın hakları yolunda attığı adımlar, kadın hareketinin sesini daha gür duyurmasına olanak sağlamıştır. Zaman içinde dile getirilen görüşler ile de cinsiyet düzeninin değişmesi amaçlanmış, bu süreçte de iktidar tarafından kadın kimliği kurgulanmıştır.⁷⁹ Denman'ın iktidarın kadın kimliğini kurgulaması ile ilgili görüşleri Cumhuriyet döneminde de benzer bir yolun izlendiğinin alt yapısının görülmesi açısından önemlidir. Diğer taraftan bu katı, keskin bir sınır sayılamaz, kadınlar iktidardan etkilendikleri gibi talepleri ve mücadeleleri ile iktidarı etkilemişlerdir de. Bu etkileşim Meşrutiyet döneminde kadın derneklerinin sayısının fazlalığı ve gerçekleştirdikleri farklı etkinlikler ile daha net anlaşılabilir.

Kadınların Osmanlının son döneminde verdikleri mücadelenin kadınlara sağladığı katkı sadece eğitim ve çalışma hayatına katılım ile sınırlı değildir. 1921 yılında

⁷⁷ Çakır, 2013, a.g.e., s.106.

⁷⁸ Denman, 2009, a.g.e., s.14.

⁷⁹ Ibid., s. 14.

Teal-i Nisvan Cemiyeti'nin programına siyasal hak isteği de girecektir.⁸⁰ Çakır'ın da dediği gibi Osmanlı kadınlarının siyasi hak mücadelesi için erken bir dönem olan Meşrutiyet dönemi, kadınlar tarafından bir toplumsal hayata katılma mücadelesine sahne olmuştur.⁸¹ Diğer taraftan bu mücadele siyasi hak taleplerinin de sonradan temeli olacaktır.

Savaş yıllarında kadınlar ülke savunmasında öne çıkan dernek ve faaliyetler içinde yer almışlar, hak talebinden çok milli menfaatleri öne çıkaran mücadelede bulunmuşlardır. Balkan Savaşları ile başlayan bu süreç, I. Dünya Savaşı ve onu takip eden işgaller döneminde de devam etmiştir. Bu derneklerden birkaçı “Nisvan-ı Osmaniye İmdad Cemiyeti”, “Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti”, “Müdafaa-i Milliye Hanımlar Heyeti”, “Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti”dir.⁸²

Balkan Savaşı sırasında bir yardım cemiyeti olarak 1913'te kurulan, *Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti*'nin⁸³ düzenlediği Darülfünun Konferansları'nda konuşmalar sonunda çeşitli kararlar alınmıştır. Bunlardan ilk karar tüm Osmanlı kadınları adına orduya telgraf çekmek, ikinci olarak Rumeli'deki savaşa dikkat çekmek ve Müdafa-i Milliye'ye yardım edilmesi için Hindistan, Türkistan ve Rusya vs. Müslümanlara telgraf çekmek ve üçüncü olarak da Rumeli'deki olayları protesto etmek ve durdurabilmek için Avrupa kraliçelerine telgraf çekmektir. Kurnaz, bu toplantının daha sonraki kadın faaliyetlerinin gösterdiği gelişmede büyük rol oynadığını ifade eder.

⁸⁰ Çakır, 2013, a.g.e., s.108.

⁸¹ Çakır, 2013, a.g.e., s.108.

⁸² Ibid., s.101.

⁸³ Bu cemiyetin Darülfünun'da yaptığı toplantılar ile Osmanlı kadınlarının sesi ve savaş karşısındaki tutumu duyurulmaya çalışılmıştır.

⁸⁴ Konuşmacılar arasında Nakiye Elgün de vardır. Elgün konuşmasında Osmanlı kadınlarına seslenir. Balkan Savaşı'nda mağdur olan halka yardım edilmesi gerektiğinden bahseder. Sözlerine Kartaca kadınlarının ülkelerini Romalılara teslim etmemek için yaptıkları fedakarlıklardan örnek vererek devam eden Nakiye Hanım, Osmanlı kadınlarından da ellerinden ne geliyorsa yardım etmelerini ister. “Nakd-i mevcudu olmayan ve fedakarlık haftası usulünü tatbika imkan bulamayan hanımlarımız müessesat-ı sıhhiyede ilaç hazırlamalı, sargı sarmalı. Hilal-i Ahmer’de dikiş dikmeli, hasta bakmalı ve emsali işlere koşmalıdır” diyen Nakiye Hanım, Osmanlı kadınlarından yardım edebilecekleri alanları örnek gösterir. ⁸⁵ Nakiye Hanım’ın görüşleri kadınların nasıl eğitilmesi gerektiği ile paralellikler taşır. 19. Yüzyılda devlet tarafından eğitilen ve yine bir eğitimci olan Elgün’ün kadınları vatanları uğruna cephe gerisinde ev içi işlerle eşdeğer işlere teşvik etmesi beklendik bir sonuçtur.

Balkan Savaşı döneminde yardım cemiyetlerinde konuşmalar yapan Nakiye Hanım, Birinci Dünya Savaşı sonrasında işgaller sırasında da meydanlardan halka seslenir. O dönemde yaptığı konuşmalar ayrı bir bölümde işlenecektir. Bağımsızlık Savaşı başladıktan sonra savaşta yardıma muhtaçları korumak amacıyla Şehit Ailelerine Yardım Cemiyeti adlı cemiyeti kurar, kısa ömürlü de olsa, bu cemiyetin başkanlığını üstlenir. Savaş süresince cemiyetlerde aktif rol alan Nakiye Hanım, savaştan sonra Ankara’da kurulan Türk Tayyare Cemiyeti’nin İstanbul şubesinin başkanlığını yaparak, bu cemiyette görev alır. 1931 yılında yeni bir heyet oluşturan ve çocuk bakım evini açarak etkinlik alanını genişleten Topkapı Fukara Perver Cemiyeti’nin üyeleri

⁸⁴ Ş. Kurnaz, 1991, a.g.e., s. 15-16.

⁸⁵ Özdemir, 2014, a.g.e., s.36-39.

arasındadır. Nakiye Hanım'ın derneklerdeki çalışmaları milletvekilliği döneminden sonra da devam edecektir.⁸⁶

Nakiye Hanım'ın derneklerde yaptığı hizmetler karşılıksız kalmaz. Öyle ki, yaptığı hizmetlerden dolayı İstanbul Tayyare Cemiyeti Nakiye Hanım'a altın madalya verir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde, Türk Ocağı'nda, Tayyare Cemiyeti'nde özverili faaliyetlerini zaman içinde, yeni bir alan olan siyasete taşır. Türk Ocağı'nda çalıştığı dönemde özellikle çocuklarla ilgili etkinliklere öncelik verilmiştir. Türk Ocağı başkanı ve Nakiye Hanım'ın girişimleriyle, yarınların emanetçileri olan çocuklara verilen değerin ifadesi olarak Türkiye'de ilk “çocuk haftası” etkinlikleri başlatılır. İlerleyen zamanlarda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de kabul edeceği yurdun dört bir tarafında kutlanacak olan 23 Nisan Çocuk Bayramı'nın ilhamını Nakiye Hanım ve Türk Ocağı verir.⁸⁷

Osmanlı kadınlarının derneklerdeki faaliyetleri savaş yıllarında hak aramaktan ziyade ulusal menfaatlerle örtüşecek şekildedir. Hak taleplerinin yerini savaş ile birlikte yardım faaliyetleri ve savaşın yaralarının sarılması alacaktır. Cumhuriyet yönetimine geçildikten sonra ise kadınların gündemine tekrar siyaset dahil olacaktır. Bunu takip eden süreçte Nezihe Muhiddin'in Kadınlar Halk Fırkası kadınların siyasi hak talepleri için attıkları somut bir örnek olacaktır. Bu anlamda dernekler kadınların toplumsallaşmasına önayak olurken, bu derneklerde ön planda olan kadınların daha

⁸⁶ Özdemir, 2014, a.g.e., 89-104.

⁸⁷ Zihnioğlu, 2003, a.g.e., s. 251.

sonra siyasete atılması için gerekli olan destek ve görünürlüğü sağlayacaklardır. Nakiye Elgün de bu kadınlardan biridir.

VI. İşgallere Karşı Düzenlenen Mitingler

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu'nun işgaline karşı halkın katılımıyla pek çok yerde mitingler düzenlenmiştir.⁸⁸ Mitinglerin amacı Osmanlı topraklarının işgalini protesto etmek, savaşın felaketlerine son vermektir. Diğer bir amaç da dünyayı bu işgallerin haksızlığı konusunda haberdar etmektir. Düzenlenen mitinglerin siyasi bir etkinlik olduğu düşünülürse, bu dönem Osmanlı kadınlarının siyasi faaliyetlere katılımında önemli bir aşama kabul edilebilir. Bu kısımda kadınların mitinglerde yaptığı konuşmaların üzerinde durulacak, Nakiye Elgün'ün siyasi bir figüre dönüşmesinde işgallere karşı düzenlenen mitinglerin etkisi irdelenecektir. Konuşmalar kadının siyasi temsili ve milliyetçi politikalar bağlamında incelenecektir.

Mitinglerde konuşmacı olarak yer alan kadınlar toplumsal faaliyetlere katılan, derneklerde yer alan basında yazıları olan eğitimli kadınlardır⁸⁹. Bu anlamda mitingler çalışma hayatında yer alan, sosyal faaliyetler ve cemiyetler içinde görev alan kentli ve eğitimli kadınların kamusal alanda siyasi sorunlar hakkında görüş bildirdikleri bir yer olması açısından önemlidir.

Mitinglerde kadınların varlığı kadınların eğitiminin onların toplumsal hayatta yer bulmasında ne kadar önemli olduğunun göstergelerinden olduğunu açıklar niteliktedir.

⁸⁸ Kemal Arıburnu, *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, Ankara: Yeni Destan Matbaası, 1975, s.5-10.

⁸⁹ Halide Edip, Nakiye Elgün, Semiha Hanım mitinglerde konuşmacı olarak yer alan cemiyet kadınlarıdır. Bkz. Kaplan, 1998, a.g.e., s.72, Arıburnu, a.g.e., s.26.

İstanbul'daki mitingleri düzenleyen cemiyetlerden birinin Asri Kadınlar Cemiyeti olması, katılımcılar arasında İnas Darülfünun'un öğrencilerinin yer alması , İstanbul'daki kız kolejlerinde de bu yönde katılımların olması eğitilmiş kadınların bu mitinglerdeki etkisinin görülmesi açısından önemlidir. Mitinglerde konuşmacı olarak yer alan kadınların pek çoğu ya eğitimcidir, ya da cemiyet veya kız okulları vasıtasıyla bu mitinglerde yer bulmuştur. Konuşmacılardan biri olan Meliha Hanım, İnas Darülfünun'u mensubudur. Üsküdar'daki mitingde konuşan Zeliha Hanım ise Üsküdar Sanayi Mektebi'nde Fransızca öğretmenidir. Birden fazla mitingde konuşma yapan Nakiye Hanım da o dönem Muallimler Cemiyeti başkanıdır.⁹⁰

Diğer taraftan mitingler milliyetçi politikaların kurgulanış alanları olması açısından da önemlidir. Savaşın ve işgallerin yıkıcı sürecinde kadınlar ulusun içinde yer bulmak için milliyetçi söylemlere dahil olmaktan geri durmazlar. “Vatana hizmet” gerekirse cephede savaşmak olacağı gibi, milleti savaşmaya, mücadeleye, vatan uğruna kendini feda etmeyi istemeye çağırarak da olur. Bu anlamda konuşmalar birer siyasi temsil imkanı taşıması yanında uluslaşma sürecinin birer parçası olarak da okunabilir. Mitinglere geniş halk kitlelerinin katılmasının bunda payı büyüktür. Şöyle ki 23 Mayıs 1919 günü Sultanahmet Meydanı'nda düzenlenen mitingin konuşmacılardan biri olan Halide Edip iki yüz bin kişilik bir kalabalığa seslenmiştir.⁹¹ Bu mitingde yer alan konuşmacılardan biri de Nakiye Elgün olmuştur.

⁹⁰ Kaplan, 1998, a.g.e., s.76-79.

⁹¹ Sabiha Sertel, *Roman Gibi 1919-1950*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1978, s.27.

13 Ocak 1920 tarihinde Sultanahmet Meydanı'nda İstanbul işgalini protesto etmek için düzenlene mitingde Elgün yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

"Size memleketin bir kadını sıfatıyla hitap ediyorum. Efendiler! Fatih'in, Selim'in, Süleyman'ın mezarını, ecdadının ebedî âbideleri olan camileri, türbeleri bırakıp çıkacak içinde bir erkek var mıdır? Ben tasavvur etmiyorum, çıkmayacaksınız, bırakmayacaksınız. Biz de daima sizinle beraber olacağız, yanınızdan önünüzden ayrılmayacağız. Hayatından ziyade sevdiği evladını vatan sevgisine feda eden kadınlarınızın can ile sevdiği İstanbul için canını feda edeceğine elbette inanırsınız. Önümüzde açık iki yol var: Biri, tarihimize sanımızla devam etmek, diğeri gözlerimizle beraber tarihimizi de kapayıp ebediyete götürmektir."⁹²

Kadının kamusal görünürlüğü için önemli addedilen bu konuşmalar birer savaş çağrısı olarak da değerlendirilebilir ve kadınların milliyetçi ideoloji ve militarist yapılar ile uyumunun görünmesi açısından şu açılardan önemlidir. Öncelikle, konuşmalar “milletin erkeklerine” ülkeleri için ölmeye birer davet niteliğindedir.⁹³ Enloe bu durumu, kadınların milliyetçi hareketlere katılma yoluyla kamusal alanda yer bulabildiği şeklinde açıklar.⁹⁴ Yine de tam bir özgürleşmeden söz edilemeyeceğini, kazanılan hakların erkeklerle değil, onlara rağmen elde edilebileceğini iddia eden Enloe, milliyetçi politikalar ile kadının kamusal varlığı arasında bir ilişki kurar.⁹⁵ Diğer bir deyişle

⁹² Arıburnu, 1975, a.g.e., s.62-63.

⁹³ Halide Edip ve Nakiye Elgün konuşmaları bu anlamda iyi birer örnek teşkil eder.

⁹⁴ Enloe, Cynthia (2009) “Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm”, Ayşe Gül Altınay (der.) Vatan, Millet, Kadınlar içinde, İstanbul: İletişim Yayınları. s.203-226.

⁹⁵ Enloe, 2009, s.203-226.

kadınlar ulusların ortaya çıkması sırasında “vatan mücadelelerine” katılmışlar, meydanlarda kurtuluş nutukları atmışlardır. Kuşkusuz kadınlar bu sayede kamusal alanda görünürlük kazanmışlar, seslerini duyurmuşlardır. Fakat devlet kurumları oluşmaya başladıktan- bağımsızlık mücadelesi kazanıldıktan- sonra kadınlar evlere geri gönderilmiştir. Yine de iktidar bazı kadınların görünürlüğünün devam etmesine izin vermiştir. Türkiye örneğinde bu durum kadının siyasi temsilinin incelenmesinde göz önünde bulundurulması gereken bir husustur.

Kadınların savaş döneminde elde ettiği bu kamusal görünürlük savaş bittikten, yeni ülkenin temelleri atılırken kadınların oy taleplerinin de temeli oluşturur. Osmanlı devletinde Tanzimat ile başlayan kadınların toplumsal hayatta kazandığı yeri savaş döneminde hayatın her alanına genişlemiştir. Mitingler ile halka sesini duyuran, geniş kitlelere hitap eden kadınlar savaştan sonra ülkenin kurulmasında katkıları olduğunu belirterek toplumsal haklarının yanında siyasi haklarını da talep etmişlerdir. Cumhuriyet ilan edilip, yeni devlet kurulurken tüm bu gelişmeler kadın hareketi için siyasi hakların talep edilmesine haklılık kazandırmıştır. İktidar siyasi hakları vermede tereddüt ettiği kadınların karşısına “yetersizliklerini” koyarken, kadınlar ise miting meydanlarındaki konuşmaları, savaşta boyunca verdikleri mücadeleler ile cevap vermişlerdir. Bu durum kadınların hakları için iktidar ile işbirliği içinde olmayı gerektirmiş, siyasi alanda var olabilmeleri bu yolla mümkün olmuştur. İşbirliğine yanaşmayan kadınlar ise dışlanmış, toplumun hafızasından silinmeye çalışılmıştır.

Mitingler Edip ve Elgün’ün durumu siyasi birer figüre dönüştükleri bir alan olarak da nitelendirilebilir. Onların bu mitinglerdeki durumları dönemin şartları ile

ortaya çıkan doğal bir süreç olarak da ifade edilebilir. Yaraman bu durumu *de facto* bir durum olarak görür⁹⁶. Böylelikle koşulların getirdiği siyasal katılım soyut siyasal hak taleplerinden daha etkili olmuştur. Yaraman bu durumu İngiltere ve Fransa'daki süreçlerden bu yönü ile ayırır. O dönemde kadınların mitinglerde halka hitaben konuşması ve tepki görmemesini dönemin koşulları ve savaş durumu ile açıklık getirmeye çalışır.⁹⁷ Kadın kamuoyunun bir parçası olmuştur ve gündemin oluşmasında pay sahibidir. Diğer taraftan siyasal karar mekanizmalarında yer alabilmesi için yasal değişimlere ihtiyaç vardır.

Yaraman bu savını aynı yıl yapılan seçimlerde kadınların seçme ve seçilme hakkı olmamasına rağmen erkek seçmenlerin Halide Edip'e oy vermesi ile örnekendirir. Halide Edip aday olmamasına ve yasal engellere rağmen, "Beyşehir'de on, Beypazarı'nda yirmi, Giresun'da sekiz, Erzurum'da üç, İstanbul'da bir oy almıştır."⁹⁸ Dönemin seçim sisteminin iki turlu olduğu düşünüldüğünde, Beypazarı'ndaki toplan yirmi iki oyun yirmisini Halide Edip'in alması bu yasal koşullarda bir başarı sayılabilir.

Yaraman'ın göz ardı ettiği bir durum ise mitinglerde yer alan kadınların Elgün'ün yukarıda yer verdiğimiz konuşmasından da anlaşılabilceği için kendileri için yasal talepleri bu aşamada yoktur. Bu sebeple İngiltere ve Fransa'dakine benzer toplumsal tepkilere maruz kalmamışlardır.⁹⁹ Yasal taleplerde bulunmak için Kadınlar Halk Fırkası'nı kurmaya kalkıştıklarında ise gerek basın gerekse iktidar kadınları

⁹⁶ Yaraman,1999, a.g.e., s.45.

⁹⁷ Yaraman, 1999, a.g.e., s.45.

⁹⁸ Ibid., s.46.

⁹⁹ Ibid., s.47-49.

kısıtlamaktan geri durmamıştır. Bu süreç ise ayrı bir bölümde işleneceği için burada sadece bu duruma değinilmektedir.

Diğer taraftan mitinglerde konuşan kadınların konuşmaları göz önüne alındığında konuşmaların içeriği süren savaş koşullarını ifade etmektedir. “Ülke için ölmek”, “vatan için kendini feda etmek” ve “vatan için erkekler ile beraber savaşmak” gibi ifadelerin toplum tarafından tepki çekmesi yine dönemin şartları düşünüldüğünde pek ihtimal dahilinde değildir. Bu anlamda Enloe’nin kadınların milliyetçi hareketlere katılma yoluyla kamusal alanda yer bulabildiği savı bu açıdan önem kazanır. Diğer bir deyişle toplum tarafından kabul gören yukarıda bahsedilen kutsal değerler için ölmek ve erkekler ile beraber bu değerler uğruna savaşmak gibi ifadeler ile toplum karşısına çıkan kadınların toplumca onaylanması ve siyasi bir figüre dönüşmesinin kolaylaştığı iddia edilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SİYASİ HAKLAR VE KADINLAR HALK FIRKASI (KHF) VE SİYASİ FİĞÜR OLARAK NAKİYE ELGÜN

I. Kadınların Siyasi Temsili

a. Cumhuriyet Öncesi Kadının Siyasi Temsili ile İlgili Tartışmalar

1919 yılında Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde kadınlara seçme-seçilme hakkı tanınması gündeme gelmiş ve bu durum gündemi de meşgul etmiştir. Özdemir bu konuda Vakıf gazetesinin o dönemde kadınlar arasında yaptığı bir anketi örnek olarak inceler. Kadınlara seçim hakkı verilmesi ile ilgili ankete Amerikan Koleji Müdürü, öğretmenleri, öğrencileri, Halide Edip, Bezm-i Alem Sultanisi Müdürü Hatice Hanım, Darülmüallimat Müdürü Samiye Hanım, Asri Kadınlar Cemiyeti adına Naciye Hanım ve Müslüman Kadınlar Birliği görüş bildirir.¹⁰⁰ Vakıf gazetesi Naciye Hanım'ın da bu konudaki görüşlerine: “kadınların seçim hakları olmasına gayet taraftarım; fakat düşündüğüm birkaç şey var. Onları şimdi söylememeyi tercih ediyorum.” şeklinde yer verir. Özdemir, ankete katılan kadınların görüşlerinin kadınların siyasi temsiliyi onaylar nitelikte olduğunu ifade eder. Ankete katılanlara göre Naciye Hanım, milletvekili

¹⁰⁰ Özdemir,2014, a.g.e., s.73.

seçilebilecek niteliklere sahip bir kadındır.¹⁰¹ Ankete katılanlar arasında milletvekili olabilecek bir kadın olarak gösterilen Nakiye Hanım, kadınların seçme ve seçilmesi ile ilgili konudaki fikirleri sorulduğunda sadece buna taraftar olduğunu söylemesi onun bu konudaki temkinli duruşunun bir göstergesi kabul edilebilir. Nakiye Elgün, bu temkinli duruşunu kadınlar siyasi hayata katılım için seslerini duyurmaya başlayacakları 1924 senesinde Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulması sürecinde de sürdürecektir. Bu tartışmalar ayrıntılı olarak bir bölümde işlenecektir. Bu tartışmalara temel oluşturulmak için ise öncelikle Cumhuriyet döneminde kadının siyasi temsili ile ilgili tartışmalar üzerinde durulacaktır.

b. Cumhuriyet Dönemi Kadının Siyasi Temsili ile İlgili Tartışmalar

TBMM'nin açılışından sonra kadının siyasi temsili meclis gündemine 3 Nisan 1923'te milletvekili seçilme kanununda yapılmakta olan bir değişiklik sırasında gelmiştir. O döneme kadar 1908'de yapılan yasalara göre 50.000 erkek nüfus için bir milletvekili seçilmekteydi. Fakat savaş ile azalan nüfus sonucunda yasada 20.000 nüfusa bir milletvekili şeklinde bir değişikliğe gidilmesi önerilmiştir.¹⁰² Bu yasanın görüşmeleri esnasında Tunalı Hilmi Bey Bağımsızlık Savaşı'nda kadınların rolünün de hasaba katılarak onların da seçimlere katılmasını sağlayacak bir düzenleme talep etmiştir.¹⁰³ Kanunun mecliste görüşülmesi sırasında kadınların da oy kullanması Tunalı Hilmi Bey tarafından gündeme getirilir. Bu teklif mecliste büyük tepki toplar. Bu tepkiler üzerine, kadınların aileleri içinde aile reislerine oy vermiş gibi sayılması ve

¹⁰¹ Vakıf, "Türk Kadınlarına İntihab Hakkı Verilmeli mi?", 20 Teşrinievvel 1919, s.2-3, akt. Özdemir, a.g.e., s.73-75.

¹⁰² Caparol, 1999, a.g.e., s.687-689.

¹⁰³ Kaplan, 1999, a.g.e., s.190.

seçim yasında 50 bin erkek için bir milletvekili yerine 20 bin erkek için bir vekil seçilmesi kararı verilir.¹⁰⁴ Bu yolla kadınların oy kullanmaları kanun yolu ile açık bir şekilde önlenir.

Tunalı Hilmi Bey konuşması mecliste tepkiyle karşılanmış, kadınların siyasi hakları 1924'teki Anayasa değişikliğine kadar meclis gündemine gelmemiştir. Anayasa'nın 10. ve 11. maddelerinde geçen “18 yaşını bitiren her Türk'ün milletvekili seçimlerine katılabileceği”, “30 yaşını bitiren her Türk'ün milletvekili seçilebileceği” ifadeleri ile kadınlarında seçimlere katılabileceği ifade edilmiştir. Fakat mecliste duyulan tepkiler o kadar sert olmuştur ki “her Türk” ifadesi “her erkek Türk” şeklinde değiştirilmiştir.¹⁰⁵

Kadınlar Birliği'nin yürüttüğü mücadele sonucu siyasi hak talepleri meclise tekrar 1927 yılında, askerlik yükümlülüğü ile ilgili kanun görüşülürken gündeme taşınmıştır. Bu çabalardan haberdar olan milletvekili Hakkı Tarık Bey, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesinden yana olduğundan söz eder. Milletvekili olmak ile vatani müdafaa etmeyi eğit tutan Hakkı Bey, kadınların askerlik de yapabileceğini ifade eder. Bu konuda söz alan Recep Peker ise, kadınların vatani müdafaa edecek Türk evlatları yetiştirerek bu görevlerini yerine getirdiklerinden bahseder. Diğer taraftan TKB'yi eleştiren Peker, “kadınlar Türk vataniyle bu denli ilgili iseler önce askerlik yapsınlar” diye sözlerine devam eder.¹⁰⁶ Bu tartışmalardan da anlaşılaçağı gibi vatandaş olmak

¹⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Akt. Cemile Burcu Kartal, *Türkiye’de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.*

¹⁰⁵ Caparol, 1999, a.g.e., s.689-690.

¹⁰⁶ Zihnioğlu, 2003, a.g.e.,s.216.

“vatanı müdafaa” edebilmek ile bir tutulmaktadır. Böylelikle siyasi temsilin önüne engeller çıkarılmaktadır.

O dönem kadınların siyasi hak talepleri bir sınırlamaya daha tabi tutulur. Falih Rıfkı Atay, TKB’nin etkinliklerini ciddiyetten uzak bulur, ciddi ve faydalı işler yapan kadınların bu etkinliklere ilgi duymadığını ifade ederek, kadınlara “erkeklerle uğraşmaya başlamadan evvel” Türk İnkılabını tüm kadınlara ulaştırmakla uğraşmalarını tavsiye eder.¹⁰⁷

Kaplan, bu tartışmalar ile ilgili bir farklılığa dikkat çeker; meclisteki havanın ılımlı bir yapıya bürünmüş ve kadınların siyasi hakları konusundaki düşünceler değişmiştir. Yine de kadınların siyasi hakları elde etmeleri için henüz erken olduğu, durumun müsait olmadığı iddia edilmektedir.¹⁰⁸ O dönem gelecekte bu hakların “verileceği” ifade edilen mecliste, kadınların siyasi haklarını elde etmesi 1930 yılında tekrar gündeme alınacaktır.¹⁰⁹ 20 Mart 1930 tarihinde belediye kanunu görüşmeleri sırasında, kadınların belediye seçimlerine katılması gündeme getirilmiş ve bu karar tartışmasız kabul edilmiştir.¹¹⁰ Yerel yönetimlerde kadının temsiline ikinci adımı Köy Kanunu tasarısıyla 1933’te gerçekleştirmiştir. Köy Yasası’nın 20. ve 25. maddelerindeki değişiklik ile kadınların Köy İhtiyar Heyeti üyesi olmaları ve muhtar seçilebilmeleri mümkün olmuştur. Böylelikle kadınların yerel yönetimlerde temsil edilme ve oy kullanabilmeleri önündeki yasal engeller giderilmiştir.

¹⁰⁷ Ibid., s.217-218.

¹⁰⁸ Kaplan, 1998, a.g.e., s.191.

¹⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D.III, C.1, Ankara, 1930, s.2-12.

¹¹⁰ Kaplan, 1998, a.g.e., 1991.

Kadınların siyasi temsilinin yasal anlamda son aşaması 5 Aralık 1934'tür. Meclise sunulan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılan değişiklikte 10. ve 11. maddeler “yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk Mebus seçmek hakkına haizdir” ve “otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk Mebus seçilebilir” şeklinde değiştirilmiştir.¹¹¹

II. Kadınlar Halk Fırkası'ndan Kadınlar Birliği'ne

Cumhuriyet döneminde kadın hakları için uygun zemin oluştuğunu düşünen Nezihe Muhiddin ve arkadaşları, siyasal anlamda ilk örgütlü mücadeleyi Kadınlar Halk Fırkası'nı kurarak başlatırlar. Zihnioğlu, KHF'nin kuruluş tarihini 1923 yılının Haziran ayı olarak ifade eder.¹¹² Kadınların o dönemde böyle bir örgütlenmeye gitmesi o dönemde çıkarılacak yeni seçim yasası ile de ilgilidir. Diğer taraftan meclisteki bu katı tutum kadınların oy hakkı mücadelelerine devam etmelerine engel olmaz.

Kadının siyasi hayatta temsili mecliste ilk defa 1923 yılında, kadınların seçmen nüfusundan sayılıp sayılmayacağı kanununda çıkan tartışmalar ile gündeme gelmiştir, kadınlar lehinde savunma yapan vekillere hakaret bile edilmiştir. 1924 Anayasa değişikliklerinde de kadınların siyasi hak sahibi olması, seçime katılacak olanlar için “ her erkek Türk” maddesi ile engellenmiştir.¹¹³ Kaplan, 1927 yılında Meclis'te kadınların

¹¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D.IV, C.25, Ankara,1935, s.82-85,

¹¹² Zihnioğlu, 2003, a.g.e., s.127.

¹¹³ Kaplan, a.g.e., s. 190-191

siyasi hak taleplerinin yeniden gündeme geldiğini ifade eder.¹¹⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgiyi Zihnioğlu ve sunar. 1923'te kurulan Kadınlar Halk Fırkası o dönemde kadınların siyasi hakları için yola çıkmış, fakat bu mücadele hem Anayasa'daki engel, hem de basındaki tepkiler ve hükümet tarafından “bölücü” nitelikte bulunup engellemesi¹¹⁵ ile karşılaşınca, nizamnamesindeki “siyasi” içerikten sıyrılarak kadınlık mücadelesine Türkiye Kadınlar Birliği (TKB) adıyla devam etmiştir. Her ne kadar “siyasi” içeriğinden sıyrılmış görünse de kadınlar için siyasi hak mücadelesi devam eder. Zihnioğlu, yönetim kurulunun kadınların siyasal haklarını 1927 seçimlerinde yeniden gündeme getirdiği ve birlik başkanı Nezihe Muhiddin'in birliği temsilen Meclis'e giren mebusların haklarından yana yasaları daha tutarlı biçimde savunacağını düşündüğü ifade eder.¹¹⁶

TKB'nin anayasa engeli için cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'i ziyaret ettiği ve bu ziyaret sonunda Nezihe Muhiddin'in yasal sınırlamalar nedeniyle kadın aday göstermek yerine kadın haklarını mecliste savunacak kişileri aday göstermek istedikleri basında duyurulur. Bu ziyaret iç basında bir “Gazi'ye saygı ziyareti” olarak aktarılırken, dış basında birliğin “Anayasa değişikliği talebi dile getirilir. Zihnioğlu bu karşılaştırmaya basının yanlılığını ve kadın temsiline bakışını daha net ifade edebilmek için başvurur. Zihnioğlu'na bu kadın hareketini güçlü bir kadın cephesi/muhalefeti olarak nitelendirir. Nezihe Muhiddin'in ve kadınların, Cumhuriyet yönetimine katılım ve kadın hakları yönünde toplumsal dönüşümün “kadın eliyle” gerçekleşmesi için mücadelesi, Kemalist tek parti iktidarının yönlendirilmesi sonucu bastırılır, Nezihe Muhiddin kişisel olarak

¹¹⁴ Kaplan, s. 191. Ayrıca o dönemde siyasi havanın farklılaştığını ifade edilir, kadınlar lehine düşünen vekiler artmış olmasına rağmen baskın söylem hala bunu “olgunlaşmamış bir mesele” olarak görmektedir.

¹¹⁵ Zihnioğlu, 2003, a.g.e., s. 147-149

¹¹⁶ Ibid., s. 206.

karalanır, kadın hakları öncüleri (TKB Grubu) sindirilir ve kadınlar siyasal alandan dışlanır.¹¹⁷ Öyle ki 1930’da elde edilen kadınların belediye seçimlerine katılması hakkını Kaplan “11 yıllık bir zaman farkı” olarak nitelendirir.¹¹⁸ Tekeli ise 1930 yılında kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkının tanınmasını, tek parti yönetiminin dünyaya kendisini “demokratik” olarak göstermesi ile ilişkilendirir. 1934’te de kadınlara tanınan siyasal hakların esas olarak simgesel boyutta olduğu ifade eder.¹¹⁹

Bu hakkın “verilmesi” o dönemde, Cumhuriyet gazetesindeki bir haberde “Fırka Grubunun dün verdiği tarihi karar” diye duyurulur ve o gün toplanan CHF grubunda “Türk kadının meb’us seçme ve seçilme hakkının verilmesinin kabul edildiği” ile devam edilir. (5 Biricikkanun 1934 tarihli Cumhuriyet gazetesi) Diğer bir önemli nokta da bu tarihi karar ile ilgili İsmet İnönü’nün izahıdır: “Cumhurluk idaresinin başkanlığından beri hayata giren Türk kadının fırkamız ilerilik yolunda elinden tutmuş ve onu muvaffakiyetle yürütmüştür.”¹²⁰ Bu sözler tanınan hakkın simgesel olduğu kadar, Zihnioğlu, Arat’ın Cumhuriyet’in kuruluş döneminde, kadınların yalnızca “Cumhuriyet’in kız çocukları” olarak siyasi alana çıkmalarının mümkün olduğu iddiasından hareketle Kemalist ideolojinin “yeni kadın” imgesinin, ne kavram, ne de kişi olarak, kadınlık mefkûresini yarım asır boyunca gerçekleştirmek için çalışan, Osmanlı Türk kadınlarını ve İstanbul’un güçlü, aristokrat kökenli, münevver kadınlarını

¹¹⁷ Zihnioğlu, 2003, a.g.e., s. 22., Zafer Toprak, “Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası”, *Tarih ve Toplum*, 1988 Mart, s.51, s. 30-31.

¹¹⁸ Kaplan, 1998, a.g.e., s. 191.

¹¹⁹ Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayıncılık, 1982, s. 214.

¹²⁰ *Cumhuriyet*, 5 Biricikkanun 1934, s. 6.

içerdiğini ifade eder.¹²¹ “Siyasi hakların verilmesi” ve “ Türk kadının elinden tutulması durumları o zaman kadar sürdürülen mücadelenin yok sayılması anlamına da gelir.

Kadınlar Birliği’nin kuruluşu ile başlattığı kadının siyasi hakları mücadelesine, Nakiye Elgün ve Halide Edip doğrudan katılmamışlardır. Zihnioğlu Halide Edip’in bu konuda sessiz kaldığını Elgün’ün ise yaptığı açıklamalar ile TKB’den ayrı düşündüğünü ifade eder. Zihnioğlu’na göre Nakiye Elgün, TKB’nin siyasal haklar girişimine karşı çıkararak kadın hakları hareketine gerek olmadığını, Cumhuriyet hükümetinin kadınlara layık olduğu hakları verdiğini savunmuştur.¹²² Elgün’ün hükümetin siyasalarını hiç eleştirmeden benimsediğini, TKB hareketini önemsemediğini bunun sonucunda da tek parti döneminde, milletvekili adaylarını bizzat CHF’nin-hatta parti başkanlığının belirlediği Mart 1935 seçimlerinde TBMM’ne ilk seçilen 18 kadın vekil arasında yer aldığı sonucu çıkar.¹²³ Özdemir ise Nakiye Elgün’ün TKB’nin yönetim kadrosu ile yaşadığı görüş ayrılıklarından dolayı birliğe ilk muhalefet eden kadınlardan olduğunu ifade eder.

III. Bir Siyasi Figür Olarak Nakiye Elgün

a. Nakiye Elgün’ün Seçilmeden Önce Basına Verdiği Demeçler

Nakiye Elgün’ü dönemin basınında yer alan, kamusal görünürlüğü fazla olan bir kadın olması onun çeşitli konularda görüşlerine ihtiyaç duyulan biri olduğunu gösterir.

¹²¹ Zihnioğlu, 2003, a.g.e., s. 228.

¹²² Ibid., s.157-158.

¹²³ Zihnioğlu, 2003, a.g.e., s.158.

Bu durum onun sosyal hayatta çokça yer aldığı ve yaptığı işler ile adından söz ettirdiğinin de bir göstergesidir. Yaptıkları ile ilgili basında haberler yapılması, kendisi ile yapılan röportajların basında yer bulması da onun başarılı bir kadın model olması açısından da önemlidir. Bu durum hem Cumhuriyet öncesi dönemi hem de işgal yılları ile Cumhuriyet dönemini kapsayan bir süreçtir.

Basında yer alan haberler ve verdiği röportajlarda söyledikleri Nakiye Hanım'ın siyasi meseleler hakkındaki duruşunun ve kadın hareketi ile ilgili görüşlerinin daha net görülebilmesi açısından önem taşır. Bu sebeple tarihsel bir süreç izlenerek onun Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyet dönemi milletvekili seçilmesine dek basında yer alan görüşleri ve röportajları üzerinde durulacaktır. Elgün'ün kadın hareketine göre nasıl bir yerde durduğunun anlaşılması için bu kısımda onun Cumhuriyet öncesinde verdiği röportajlar irdelenecektir. Daha sonra Türk Kadınlar Birliği ve Nezihe Muhittin ile yaşadığı görüş ayrılıkları ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

16 Ocak 1920'de Tasvir-i Efkâr gazetesinde Nakiye Hanım ile yapılmış bir röportaj yayınlanır.¹²⁴Bu röportajın başında Nakiye Hanım, "İstanbul'da Müesse-i İlmiye-i Vakfiye'sinin (Bilimsel Kurumlar Vakfı) yeniden düzenlenmesinde ve kuruluşunda, ayrıca Fevziye Mektebi'nin canlandırılmasında büyük hizmetleri geçen, gerçekten çok değerli bir eğitimci hanım" olarak tanıtılır. Röportajda Nakiye Elgün,

¹²⁴ Hanri Benazus, *Bir Millet Böyle Kurtuldu-Türk Kadınının Uyanışı*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul. 2003, s.140.

işgalleri protesto için düzenlenen gösterilerin ihmal edilmemesi gerektiğine ve bu gösterilerin yabancılar üzerinde, çok iyi etkiler yapacağına emin olduğunu ifade eder.¹²⁵

“Özellikle Anadolu kadınlarının milli meselelerde gösterdiği vatanseverlik, son derece kutlanmaya değerdir” şeklinde sözlerine devam eden Elgün Anadolu kadınının bütün savaş yıllarında evladını, kocasını, malını, mülkünü hep vatan için feda etmekten asla geri kalmadığını söyler. Elgün’ün “savaşta askere erzak, cephane taşımak, hatta bizzat savaşmak, yalnız Türk kadınlarında görülen kahramanlık ve vatanseverlik örnekleridir” sözleri üzerine kendisine şu soru yöneltilir: “Şu halde İstanbul Hanımları’nın Anadolu Kadınları kadar, bu harekete ilgi göstermediklerini mi ima etmek istiyorsunuz?”¹²⁶

Bu röportajda Nakiye Hanım’ın milliyetçi düşünceleri kadınların savaş döneminde vatan için yaptıklarından bahsetmesi ile pekiştirilir. Röportaj sırasında sorulan sorularda kadınlar arasında Anadolu kadınları ve İstanbul hanımları şeklinde bir ayrıma gidilir. Savaş döneminde gösterilen fedakarlık ile kadınların yurttaşlıkları arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılır. Bu soru dönemin koşulları düşünüldüğünde bile kadınlık konusundaki çelişkileri gözler önüne sermeye yeterlidir. Sadece Milli Mücadele yıllarında değil Cumhuriyet döneminde de sürececek bir ikiliğin Anadolu kadını/İstanbul Hanımı çelişkisinin göstergesi sayılabilir.

Bu durum siyasi haklar hareketi oluşmaya başladığında kadın hareketine zarar verecek, onu yıpratacak söylemin ana aracıdır. Bu söylemden kadınlar da etkilenmiş ve

¹²⁵ Benazus, 2003, a.g.e., s.144.

¹²⁶ Ibid., s.144.

bu Nakiye Hanım'ın sözlerine şöyle yansımıştır: *“Doğrusu biz, bu azarlamayı, paylanmayı, bir parça hak ediyoruz. Hiç olmazsa, son zamanlarda haklarımızı Avrupa'ya tanıtmak ve kabul ettirmek konusunda, bizim kadınlarımız pek çok şey yapabilirlerdi. Gerçi İstanbul hanımları da, savaş yıllarında birçok fedakarlıklarda bulundular...Gerçi, şüphe yoktur ki, herhangi bir vatan meselesi karşısında, bütün Türk ve Müslüman hanımları, hiçbir fedakarlıktan kaçınma durumunda olmayacaklardır.”*¹²⁷

Elgün'ün bu röportajda kadınların Cumhuriyet ilan edildikten sonraki siyasi hak taleplerine iktidarın karşı çıkma sebebi olan “liyakat” tartışmasının kendi zihnindeki yansımaları bize gösterir. Savaş yıllarında kadınların cephede ve cephe gerisindeki çalışmaları Anadolu kadını/ İstanbul hanımı tartışması ile küçümsenmeye çalışılmaktadır. Nakiye Hanım kendisi de bir İstanbul hanımı olarak yaptıklarını, kurduğu dernekleri, mitinglerdeki konuşmaları bu röportajdaki ifadesi ile yok sayar, ya da yetersiz görür. Bu ifadeler o dönemde kadınların kendi mücadelelerine bakışlarındaki ikiliğin görülmesi açısından önem taşır. Elgün'ün ifadelerine göre İstanbul hanımı da savaş yıllarında fedakarlıklarda bulunmuştur. Yine de kadınların mücadelelerini yetersiz görür. Diğer taraftan savaşa ve işgallere karşı verdikleri mücadeleyi bir vatan meselesi olarak gördüğünü ifade ederek sözlerine son verir. Bu tartışma Cumhuriyet'in ilk yıllarında alevlenecek siyasi haklar tartışmasında tekrar kadınların önüne koyulacak, onlara siyasi haklar için yeterli olup olmadıkları sorulacaktır.

¹²⁷ Tasvir'i Efkar, “Nakiye Hanım Hemşiremizle bir Hasbihal”, 16 Kanunsani 1920, s.1-2, akt. Özdemir, s.81-82.

b. Nakiye Elgün'ün Türk Kadın Birliği (TKB) ile Görüş Ayrılıkları

TKB'nin kurulması sürecinde siyasal yaşamda kadınların yer alması ile ilgili tartışmalar basında geniş yer bulmuştur. Gazetelerde Halide Edip ve Nezihe Muhittin'in milletvekili olacağına dair haberler çıkmıştır. Bunun üzerine Halide Edip milletvekili olmayacağına dair açıklama yapmıştır.¹²⁸ Elgün'ün bu konuda yaptığı açıklamalar ve TKB başkanı Nezihe Muhittin ile basın yoluyla yaşadığı sürtüşme ise daha ayrıntılı işlenecektir.

Halide Edip milletvekili olmadığını açıklamış, siyasi görüşlerinden dolayı da iktidar ile sürtüşme yaşamıştır.¹²⁹ Bu anlaşmazlıklar yüzünden yurtdışına çıkan Halide Edip'in Nakiye Elgün ile yolları ayrılır. Elgün'ün devrime olan inancı ve iktidara yakın duran görüşleri onun “ideal Türk kadını” modeli olmasını kolaylaştıracaktır. Bunda onun dönemin kadın hareketine mesafeli duruşunun da payı büyüktür. TKB'nin siyasi hak talepleri ve aday göstermekteki kararlılıkları dönemin basınında alaycı bir üslupla karşılanmıştır. Nakiye Hanım'ın duruşu ise isim verilmeden övülmüştür. Cumhuriyet gazetesindeki bu konudaki bir yazıda bu şöyle ifade edilmiştir:

“...kadın cemiyet içinde cemiyet için doğrudan doğruya faideli olmayı bilmedikçe ve onu fiilen isbat eylemedikçe hak sahibi olamaz. Bize karşı siyasi hukuka iştirak iddiasında hanımların ekserisi şimdiye kadar ancak başlarından geçen yahur geçmesini tahayyül ettikleri sergüzeştleri roman ve hikaye diye ortaya atmış olmaktan başka ciddi bir iş görmüş değildir. Siyasi hukuku bu

¹²⁸ Zihnioğlu, 2003, a.g.e., s.159, Özdemir, 2014, a.g.e., s.116-117.

¹²⁹ İpek Çalışlar, *Halide Edip: Biyografisine Sığmayan Kadın*, İstanbul: Everest Yayınları, s.296-297.

hanımlara mı vereceğiz? Cemiyet için faideli işler gören hanımlarımız da vardır; fakat onlar işleriyle o kadar meşguldürler ki İstanbul intihabatı vesilesiyle propaganda veya reklam yapmayı düşünmeye vakitleri olamaz. Hakiki bir iş sahibi insanlarda ne tasallüf ne de reklamcılık olamaz. Onlar için hayat ciddi, ötekiler için de eğlencedir. İş sahibi kadınlar, ister Anadolu’da ister İstanbul’da isterse kutb-ı şimalde daima ciddi telakki edilirler. Cemiyet onlar karşı hakikaten hürmet eder, hak da verir.”¹³⁰

Nakiye Hanım’ın toplum için yararlı işler gören bir kadın olarak kabul edildiği gazetede ki yazıdan ayırt edilebilir. Reklam yapmayan, propaganda faaliyetlerine katılmayıp cemiyet içinde faydalı faaliyetler ile meşgul olan ciddi kadın o dönemin makbul kadını olarak nitelendirilir. Zihnioğlu, Elgün’ün basın tarafından böyle görüldüğünü, Cumhuriyet ideolojisine bağlılığının karşılığını da 1935’de milletvekili seçilerek alacağını ifade eder.¹³¹

Bu durum o dönemde TKB lideri Nezihe Muhittin hakkında çıkan haberler ve Nakiye Elgün hakkında çıkan haberler karşılaştırılarak da tespit edilebilir. İktidarın bu iki kadına bakışı basında da aynı paralelliktedir. Örneğin, 18 Haziran 1927’de Milliyet gazetesinde çıkan bir haberde Nakiye Elgün ve Nezihe Muhittin iki rakip gibi resmedilmiş, sayfa ikiye ayrılarak görüşleri iki ayrı kısımda anlatılmıştır.¹³² İki kadının görüş ayrılıkları iki rakibin tartışmasına dönüştürülmüş ve bu durum iki farklı kadın modeli ile güçlendirilmiştir. Daha önce anlatıldığı gibi “cemiyete faideli işler gören

¹³⁰ Cumhuriyet, “Hanımlar Faaliyette!”, 18 Ocak 1925, s.2 akt. Özdemir, a.g.e., s.118.

¹³¹ Zihnioğlu, 2003, a.e.g., s.161.

¹³² Özdemir, 2014, a.g.e., s.125.

hanımlar” siyasi haklara layık görülmektedir, fakat bu durum cemiyetin onlara bu hakkı vermesi ile mümkün olacaktır. Nakiye Elgün bu kadınlardan biri olarak kabul görür.

Diğer taraftan Elgün’ün TKB’ye karşı mesafeli tutumu onun tartışmaların içinde yer almadığı anlamına gelmez. Elgün’ün fikirleri TKB başkanından farklı olabilir fakat tartışmaların sonunda her iki kadının da görüşlerinde kadın hareketine dair olumlu kazanımların payı görülebilir. Tek olumsuzluk dönemin kadın öncülerinde bir görüş birliği olmaması, bunun da kadınların farklı öncelikleri olmasıdır. Basının ayrıştırıcı yönünün de bunda payının olduğu tartışmalar ilerledikçe görülecektir.

1927 yılında Cumhuriyet gazetesi kadınların siyasi haklar konusundaki görüşlerini almak amacıyla bir araştırma düzenlemiştir. Nakiye Hanım o dönem Tayyare Cemiyeti ve Türk Ocağı’nda yöneticilik yapmakla birlikte TKB üyesi değildir. Nakiye Hanım bu konudaki görüşlerini şu cümleler ile açıklar:

“Ben Kadın Birliği’nin fikrine iştirak etmiyorum. Kadınıımız henüz o mertebeye vasıl olamamıştır. Kadın teşkilatları vücuda getirerek evet kendimizi gösterelim ve bir iş yapalım da ondan sonra bu hakkı isteyelim. Birliğin namzet göstereceği söyelenen zevat esasen mebusluğu kesb-i istihak (hak kazanma) etmişlerdir. Niçin kadın mubus namzedi göstermiyoruz. Kanun müsait değildir. O halde bizim de henüz vaktimiz gelmemiştir. Hükümetimiz şimdiye kadar kadınlığımızın layık olduğu her türlü hukuku bahşetmiştir. Hatta fazlasıyla...”¹³³

¹³³ *Cumhuriyet*, “Kadınlığın Mebusluğu Teşebbüsü Suya mı Düşüyor”, 17 Haziran 1927, s.2. Akt. Özdemir, s. 120.

Bu sözler Milliyet gazetesinde “galiba doğru söz bu. Kadınlar bile kadınlara siyasi hak vermeye razı değildir, Nakiye Hanım birlikteki fikirlerin aleyhinde” başlığıyla kaleme alınmıştır.¹³⁴ Nakiye Hanım burada şunları dile getirmiştir:

“Hükümetimiz her hükümetten evvel kadınlarımıza, hatta layık olmadıkları hakkı vermiştir. Türkiye’de Türk kadını siyasiyattan başka erkeğin her hakkına maliktir. Siyasiyyata kadınların karışması bi’t-tabi şayan-ı arzudur. Fakat kadınlar dünyanın hiçbir tarafında bu haklarını hüsn-i istimal edememişlerdir(tam olarak alamamışlardır.) Türkiye’de de edemeyecekleri muhakaktır. Sonra neden Türk kadınları her şeyden önce siyasi olmak istiyorlar? Ben Türk kadınları arasında henüz şayan-ı iftihar içtimai teşekküller göremedim. Bunun için kendimi kendimi bedbaht addediyorum. Buna hangi bir kadın müessesesi gösterebilirsiniz ki on beş zavallı yetim yavruyu kucaklamış yahut beş on dulu bir dam altında toplayarak bunların çalışmalarını, hayatlarını kazanmalarını temin etmiş ve daha buna benzer muavenetler (destekler) yapılmış olsun? Benim anladığım siyasi hak kazanmak isteyen ve adetleri beş ile on rakamını geçmeyen hanımlarımızın gayesi sadece matbuatı işgal etmek, her gün kendileirnden bahsettirmek ve siyasiler meyanında meşhur olabilmektir, bunlarda muvaffak olamamışlardır denilemez. Bu kadınlığın aleyhine olacaktır. Çünkü Türkiye’de kadının siyasi hak istemesi fikri eskitilecektir.”

¹³⁴ *Milliyet*, “Galiba Doğru Söz Bu...”, 17 Haziran 1927, s.1. Akt. Özdemir, s.121.

Nakiye Hanım’a göre hükümet Medeni Kanun ile kadınlara “hatta layık olmadıkları hakları” vermiştir. Türk Kadını siyasi haklar dışında erkeğin sahip olduğu tüm haklara sahipti. Nakiye Hanım, siyasi haklardan yana olduğunu belirtmekle birlikte, zamanı gelince bu hakların hükümet tarafından verileceğini düşünmektedir. Zaten dünyanın hiçbir yerinde kadınlar bu hakları yerinde kullanmamışlardı. Türkiye’de de kullanmayacakları kesindi. Kadın kuruluşları arasında benimsediği, iftihar ettiği bir dernek göremiyordu. Siyasi haklar kampanyası ise beş on kadının ünlü olmak için yaptığı işlerdi. Bunların ciddiye alınması mümkün değildi. Bunları yapmak yerine kadınlar “on beş zavallı yetimi kucaklamış, beş on dolu bir dam altında toplayarak çalışmalarını sağlamış” olsalardı memlekete daha yararlı işler yapmış olurlardı.¹³⁵

Elgün’ün bu sözleri TKB’nde üzüntüyle karşılanmış, TKB Başkanı Nezihe Muhittin’in açıklaması hem Cumhuriyet¹³⁶ hem de Milliyet’te yer bulmuştur.¹³⁷

“Bir mektep müdürü ve Türk Ocağı reisesi sıfatını haiz olan Nakiye Hanım’ın kadınlık aleyhindeki sözleriyle bize intiharın yeni bir numunesini daha gösterdiği kanaatindeyim. Bilhassa ‘kadınlarımıza hatta layık olmadıkları hukukun verildiği’ iddiası hiç varid olamaz (akla gelemmez). Nakiye Hanım, hem kadınların hukuk-ı siyasiyeye nail olması şayan-ı arzu olmadığını da söylüyor, hem de dünyanın hiçbir tarafında kadınların bu haklarını hüsn-i istimal edemediklerini ileri sürüyor ki bu

¹³⁵ *Cumhuriyet*, “Galiba En Doğru Söz Bu...”, Sayı 1116, 17 Haziran 1927, 1-2. Akt. Zihnioğlu, 2003, s. 213.

¹³⁶ *Cumhuriyet*, “Kadınlar Bugün Namzetlerini Tespit Ediyorlar”, 19 Haziran 1927, s.1-2. Akt. Özdemir, 2014, s.122.

¹³⁷ *Milliyet*, “Kadın Birliği’nin Tasavvuru Tebessümle Karşılandı”, 18 Haziran 1927, s.1. Akt. Özdemir, s.123

suretle bir tezdad yapmış oluyor. Kadınların hukuk-ı siyasiyyeye nail olduğu yerlerde milli saadet ve refah artmış, bütün hayat-i ictimaiyye daha müsbet bir şekil almış ve peki iyi tahviller (değişim) husule gelmiştir. O memleketlerin rical-i siyasiyyesi tarafından verilen raporlar da bunu teyid etmiştir. Nakiye Hanım burada da kadınların hukuk-ı siyasiyyeden istifade edemeyeceklerine nasıl hükmedebiliyor. Kadın teşekkülleri mevcut olmadığı iddiasına gelince, intihab hakkına malik olmak için mutlaka muazzam teşekküllerle hazırlanmağa ihtiyaç yoktur. Memleketimizde de cumhuriyet ve demokrasi vardır. Binaenaleyh vatandaşlık hukukunun kadın ve erkek bütün milletin efradına şamil olması gayet tabiidir. Siyasi hak kazanmak isteyen hanımların beş on kişiden ibaret olduğu iddiası da doğru değildir. Kadın birliği gaye itibariyle birleşmiş, aynı mefkure etrafında samimiyetle toplanmış altı yedi yüz kişilik bir zümredir. Bunlardan başka teşkilatımıza dahil olmayıp da heyetimizin nokta-i nazarlarına iştirak eden birçok hanımların da mevcuttur. Münevver vasfını taşıyan her ferdin, kadının her türlü hakka müstehak olduğunu tasdik edeceği kanaatindeyiz. Sonra matbuatı işgal ederek meşhur olmak iddiası da mevzu bahis olamaz. Biz hiçbir zaman, bizimle meşgul olması için matbuata müracaat etmedik. Gazeteciler memleketinde atılmış adımları iyi takip ediyorlar.”

Nakiye Hanım’ın açıklamasına Nezihe Muhittin beyanatın dernekte üzüntüyle karşılandığı şeklinde cevap verir. Muhiddin, siyasal hakları kazanmanın ülkenin yararına olacağını, “milli refah ve saadetin artacağını” savunur. Kadın Birliği aynı hedef için

birleşmiş, aynı mefkure etrafında toplanmış altı-yedi yüz kişilik bir zümreydi. Ayrıca Birliğe dahil olmayan ancak heyetin görüşlerini paylaşan çok sayıda kadın vardı.¹³⁸

Basında konu tartışılırken diğer taraftan önemli bir gelişme yaşandı. Tayyare Cemiyeti ile Türk Ocağı'nın yöneticilerinden olan Nakiye Hanım, birliğin siyasi haklar hamlesine karşı olduğunu açıkladı. Zihnioğlu bu durumun Nakiye Elgün ve Nezihe Muhittin arasında yaşanan bir tartışma şeklinde basında yer aldığını ifade eder.¹³⁹

Nakiye Hanım'ın Nezihe Muhittin'e yanıtı daha ılımlıdır. Nezihe Hanım'ın haklı olduğu hususlar olduğunu kabul edip, Kadın Birliği'nin fikirlerine taraftar olduğunu açıklar. Kadınların ne kadar çok çalışırlarsa siyasi hakları kazanmayı o denli hak edeceklerine inandığını, demecin basındaki yansıtılışında hatalar olduğunu belirtir.¹⁴⁰

Nakiye Elgün'ün cevabı şöyledir:

“Nezihe Hanım bazı noktalarda haklıdır. Mamafih ben hanımların layık olmadıkları hakları da aldıklarını söylemedim, sadece layık oldukları haklara tesahub (sahip çıkma) ettiklerinden ve alınmamış yalnız siyasi bir hak kaldığından bahsettim. Bu hakkı almak için hükümetle mücadele etmeği lüzümsüz görüyorum. Çünkü sırası gelince, bütün haklarını alan kadınlar şüphesiz hukuk-ı siyasiyeye de nail olacaklardır. Kadın Birliği aza miktarını kati olarak bilmiyorum. Belki yüzlerce hanım mebus olmak istiyor. Kadınların ancak teşkilat-ı

¹³⁸ *Milliyet* “Kadın Birliği'nin Tasavvuru Tebessümle Karşılandı”, Sayı 482, 18 Haziran 1927, 1-4. Akt. Zihnioğlu, 2003, a.g.e., s. 212.

¹³⁹ Zihnioğlu, a.g.e., s.212-213.

¹⁴⁰ *Milliyet* ,“Nakiye Hanım Cevaba Cevab Veriyor” , , sayı 483, 19 Haziran 1927, 2. Akt. Zihnioğlu, a.g.e., s.213.

içtimaiyyedeki vazifelerini tamamen ifa ettikten sonra siyasi haklara tesahab etmelidirler. Bu zaman meselesi değildir. Ne kadar çok çalışırlarsa maksada o kadar seri-i usul müyesser olur. Kadınların siyasi hukuka nail olduğu memleketlerin vaziyet-i umumiyyesini Nezihe Hanım kadar tetkik etmedim, bunun için olsa gerek, kendilerini dedikleri gibi o yerlerde milli refah ve saadetin arttığına dair emareler bulunduğunu bilmiyorum. Ben Kadın Birliği'nin fikirlerine taraftarım, fakat işi aceleye getirip mücadele sahasına intikal ettirmenin aleyhindeyim. Hele, intihab edilmek hakk-ı kanuniyyesini elde etmeden sırf kadın namzetlerin kabiliyet-i intihabiyyelerini yoklamak için namzet göstermeye hiç lüzum yoktur. Evvela müntehib-i evvel olmak, sonra mebus çıkarmayı düşünmek lazım geldiği kanaatindeyim. Hanımlar, erkek mebus namzeti göstermekle hiçbir kuvvet kazanmış olmazlar. Çünkü bu nev'i namzetleri eğer kabiliyet-i intihabiyyeleri varsa nasıl olsa mebus olacaklardır. Mesele, kadınların kendi aralarından mebus tefrikini (seçme) temin etmeleridir.”

Nezihe Muhiddin'de Nakiye Hanım'ın iddiasından vazgeçtiğini sonraki açıklamasıyla kanıtladığını söyleyerek, “Biz de Nakiye Hanım'dan bunu ümid ederdik,” şeklinde basına demeç verir.¹⁴¹ Basında çıkan demeçte Muhittin: “Kuvvetle ümid ediyorum ki Nakiye Hanım ilk beyanatını verirken her halde çok meşgul ve çok meşbu

¹⁴¹ Zihnioğlu, 2003, a.g.e., s.212-213.

(dolu) idi. Bunun için yaptığı zühul (dalgınlıkla unutma) mazur görülebilir”¹⁴² şeklinde konuşarak tartışmayı ılımlı bir şekilde sonlandırmıştır.

Zihnioğlu bunun aşılmış bir kriz olduğunu ifade eder. Diğer taraftan Nakiye Hanım’ın ikinci demeci krizin basın kaynaklı bir kriz olduğu hakkında ip uçları verir. Nakiye Hanım o güne kadar birliğin faaliyetlerine katılmamış olmakla birlikte birlik hakkında neden böyle görüşler sunduğu onun kadın sorununa bakışı ile ilgilidir. Yine de böyle sert ifadeler kullanması ertesi gün verdiği cevapla daha anlaşılır olur sözleri basın tarafından çarpıtılmıştır. Bu durum iki bakımdan önemlidir. İlki kadın mücadelesindeki görüş ayrılıklarının iktidar ve basın yoluyla daha da derinleştirildiğinin görülmesi açısından önemlidir. İkinci olarak da görüşleri iktidarla yakın olan diğer bir ifadeyle görüşlerinin iktidarla çatışmayan kadınların siyasi temsilde yer verildiğinin görülmesi açısından. İlerleyen dönemde Nezihe Muhittin gündemden ve tartışmalardan silinirken Nakiye Elgün 1935 yılında meclise seçilen ilk kadın vekillerden olacaktır.

Nakiye Elgün Kadın Birliği ile ilgili eleştirileri siyasi haklar elde edildikten sonra da devam eder. Kadınlara belediye seçimlerinde oy kullanma ve temsil hakkı tanındıktan sonra da bunda ne Nezihe Muhiddin’in ne de TKB’nin payı olduğunu ifade eder. Hatta daha da ileri giderek bu hakkın mücadele ile alınmış bir hak olmadığını savunuyordu. “Esasen hükümetimizin gösterdiği bu cemileyi “mücadele ile alınmış bir hak” şeklinde göstermek, bu hakkı kazandırmış olmaktan mütevellit şerefi benimsemek kadar manasız

¹⁴² *Cumhuriyet*, “Kadın Namzet Göstermekten Vazgeçtiler!”, 20 Haziran 1927, s.3. akt. Özdemir, a.g.e., s.127.

bir harekettir. Belediye intihabına iştirak hakkı bir mücadele mahsulü değildir...”¹⁴³

Daha önce TKB’nin hakkını teslim eden, kadınların siyasi haklar için daha fazla çalışması gerektiğini ifade eden Nakiye Elgün’ün böyle bir açıklama yapması dikkate değerdir. Nakiye Elgün’ün demeçlerinin basın tarafından çarpıtıldığı düşünülebileceği gibi Elgün’ün fikirleri ile iktidara yakın durduğunu göstermeye çalıştığı da düşünülebilir.

Kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanındıktan sonra TKB 11 Nisan 1930’da bir miting düzenlemiştir. Mitinge kadınların katılımının az olması basında eleştirileri beraberinde getirmiştir. Hükümetin desteklendiği miting, basın yoluyla da halka duyurulmuştur. Kadınların mitinge katılmayışları, kadınlara verilen bu hakkın, onlar arasında ne kadar “layıkı” ile karşılandığı yönünde eleştirilmiştir.¹⁴⁴ Bu tartışmalara katılanlardan biri de Nakiye Elgün’dür. Elgün’ün TKB ile görüş ayrılığı bu miting düzenlendiğinde de ortaya çıkar. Nakiye Hanım’ın eleştirilerine basın geniş ölçüde yer vermekten geri durmaz. Kadınların mitinge az oranda katılmış olması Elgün’e göre TKB’nin hatasıdır. “Kabahat tamamı ile Kadın Birliğindedir. ‘Ne yapalım kadınlar mitinge iştirak etmedi!’ deyip yakalarını sıyırmak istiyorlar. Halbuki onlar Türk kadınıni çağırmasını, toplamasını bilmediler. Ona bu mukaddes günün ehemmiyetini anlatamadılar. Harbe bile şitap eden kadınlarımız böyle bir bayramı tes’it etmekten neden kaçınırlar? Kadınlarımız, erkeklerin yaptıkları tezahürlere bile mitingden daha

¹⁴³ *Milliyet*, “Kadınlar Arasında Dedikodu Alevlendi”, , 27 Kasım 1929, sayı 1362, akt. Özdemir, a.g.e., s. 128.

¹⁴⁴ *Cumhuriyet* “Hanımların Mitingi”, ,13 Nisan 1930, sayı 1498, s.1.

kalabalık gelirler.”¹⁴⁵ Elgün’ün bu sözleri TKB ile arasında yeni bir tartışma meydana getirir.

Nakiye Hanım’ın bu açıklaması üzerine TKB’de büyük hayal kırıklığı yaşanır. Birlik üyesi kadınlardan Saime Lamia Refik Hanım ve Efzayiş Suzan Hanım CHF’sını ziyaret ederek hem böyle bir mitinge gösterilen yardım için teşekkür ederler hem de çıkan tartışmalar yüzünden duydukları üzüntüyü dile getirirler.¹⁴⁶

Sözlerine, “Kadınlar Birliği’nin siyasetle uğraşması doğru değildir. Halbuki heyet idare azaları şimdiye kadar siyasi hak meselesi üzerinde mücadele eder gibi hareket etti. Ben Kadınlar Birliği yalnız kadınlara yardım işleriyle meşgul olmasına taraftarım. Esasen kadınlara verilen intihap hakkının mücadele neticesinde alındığına kani olanlardan değilim. Erkekler, kadınlığımızın kemalini taktir ederek bu hakkı bahşetmişlerdir...”¹⁴⁷ diyerek devam eden Elgün, TKB’nin siyasetle uğraşmak yerine hayır işleri ile meşgul olmasını tavsiye eder. Bu durum dönem basının dilinden ve iktidarın söyleminden izler taşır. Kadınlar siyasi hak talepleri ile uğraşmak yerine memlekete faydalı işler yapmalıdır. Siyasi haklar mücadele edilerek değil tepeden inme olarak verilmiştir, verilecektir.

Özdemir, basının Kadın Birliği gündeme gelince muhalif fikirlerinden dolayı Nakiye Hanım’ın düşüncelerine yer vererek tartışmayı alevlendirdiğini ifade eder.¹⁴⁸

“Bu mevzu etrafında hiçbir şey düşünmedim, bu işlerle meşgul de olmadım. Esasen ben

¹⁴⁵ Cumhuriyet, “Miting Niçin Muvaffak Olmadı?”, 19 Nisan 1930, s.1-2.

¹⁴⁶ Zihnioğlu, 2003, a.g.e., s.254.

¹⁴⁷ Milliyet, “Kadın Birliği Fırkaya Müracat Etti”, 20 Nisan 1930, sayı 1506, s.4. Akt. Özdemir, 2014, a.g.e., s. 118.

¹⁴⁸ Özdemir, a.g.e., s.137-138.

küçük yaştan beri kadın ve erkek diye iki ayrı sınıf düşünmem. Erkek mektebinde okudum. Erkek mektebinde müdürlük ettim. Memlekete iyilik sahasında çalışmak için erkek birliği, kadın birliği diye teşekküller aklıma gelmez. Yok, eğer Kadın Birliği'nin vazifesini amele, fakir ve hasta sınıfa yardım ise kadınların erkeklerden daha ziyade rakik (ince) olduklarına kani değilim.”¹⁴⁹

II. Meşrutiyet döneminin güçlü bir kadın figure ve rol modeli olarak, Nakiye Elgün'ün, feminist mücadeleden yana olmamakla birlikte, kadınların siyasal alana katkısının yadsınamaz. Elgün'ün belediye meclisindeki çalışmaları ve vekilliği sırasındaki konuşmaları bu düşüncenin izinde incelenecektir.

c. 1930 Yerel Seçimleri ve Nakiye Elgün'ün Belediye Meclis Üyesi Olarak

Çalışmaları

Yerel seçimlerde kadınların seçme ve seçilme hakkı elde etmesi ile kadınlar siyasi partilere üye olmaya başlamışlardır. Basında da kadınların adaylıkları hakkında haberler çıkar.¹⁵⁰ Nakiye Hanım'ın aday gösterileceğine ilişkin haberlerin doğruluğu, 4 Ekim 1930'da CHF'nin listelerinin açıklanması ile anlaşılır. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İstanbul adayları listesindeki adaylar: Seniye İsmail Cenahi Hanım, Ayşe Remzi, Latife Bekir, Safiye Hüseyin, Refika Hulusi Behçet Hanım, Rana Sani Yaver ve Nakiye Hanım'dır.¹⁵¹

¹⁴⁹ *Cumhuriyet*, “Kadın Birliğinde”, 3 Aralık 1931, s.2. Akt. Özdemir, a.g.e., 119.

¹⁵⁰ *Cumhuriyet*, “Yeni Şehir Meclisinde Kadın Aza Kimler Olacak?”, 16 Temmuz 1930, s.2 akt. Özdemir, a.g.e., s.145.

¹⁵¹ *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 3317, s.1. Akt. Cemile Burcu Kartal, s.54.

Nakiye Hanım Beyoğlu'ndan aday gösterilir. Bu yerel seçimlerde yeni kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası da yer alır. Sandıklar 18 Ekim'de açılır. CHF aday listesinde yer alan Rana Sani, Refika Hulusi Behçet, Seniye İsmail Hanım, Ayşe Remzi Hanım, Latife Bekir ve Nakiye Hanımlar İstanbul şehir Meclisi'ne seçilirler.¹⁵² İzmir Şehri Meclisine de yine CHF aday listesinden Hasene Nalan ve Benal Nevzat Hanımlar üye seçilmişlerdir.¹⁵³ Üstel bunu Kadınlar Birliği ve CHF adına adaylığını koyan kadınların, iktidar partisi ile işbirliği içinde olmanın karşılığını almak olarak nitelendirir.¹⁵⁴

İstanbul Belediye Meclisi'ne Beyoğlu'ndan Nakiye Hanım seçilmiştir. Özdemir bunun hem Nakiye Hanım hem de belediye meclisi için yeni bir durum olarak nitelendirir.¹⁵⁵ Basın bu yeni durum hakkında da haberlere geniş yer verir. Kadın meclis üyelerinin ilk gün izlenimleri ve Nakiye Hanım'ın meclisteki ilk günü ile ilgili hem Vakit hem de Akşam gazetesinde haber yapılır.¹⁵⁶ Nakiye Hanım ilk gün Daimi Encümen üyesi seçilerek Belediye Meclisi'ndeki çalışmalarına başlar.¹⁵⁷

Nakiye Hanım, Daimi encümen üyesi olduktan sonra eğitim ile ilgili konularda çalışmaya devam etmiştir. Diğer encümen üyeler ile İstanbul'daki okul inşaatlarını teftiş eder, kötü durumda olan eski okul binalarının sağlamlaştırılmasına belediyenin ödenek ayırmasını sağlar. Bu binaların durumunu Belediye Meclisi'ne taşıyarak Nakiye Elgün,

¹⁵² *Cumhuriyet*, 29 Teşrin-i Evvel 1930, sayı: 2328, s. 1, Akt. Kartal., s. 55.

¹⁵³ *Cumhuriyet*, 21 Teşrin-i Evvel 1930, sayı 2320, s. 3, Akt. Kartal., s. 57.

¹⁵⁴ Üstel, F. "1930 Belediye Seçimlerinde Kadın Faktörü", Argos, Mart 1990, sayı: 19, s. 72-87, akt. Özdemir., s. 72.

¹⁵⁵ Özdemir, 2014, a.g.e., s.146.

¹⁵⁶ *Ibid.*, s.147.

¹⁵⁷ *Ibid.*, s.149.

okulların yenilenmesi gerekliliğine dikkat çeker.¹⁵⁸ “Darülaceze’nin ıslahı” konusunda hazırlanan mazbatanın görüşmeleri sırasında “çocuklar için süt temini meselesi” hakkında görüşlerini belirten Nakiye Hanım, görüşlerini şu şekilde ifade eder.¹⁵⁹

“150 çocuğa sıhhi süt temin ettiği ve bunun için çok uğraştığı için Meclis alileri cidden şayan-ı takdirdir. Fakat yalnız Darülaceze 150 çocuğa süt temin etmek kafi değildir, bütün İstanbul çocukları, bütün memleket çocukları buna muhtaçtır. Eğer çocuklarımızı düşünecek isek süt meselesini halletmek lazımdır. Çünkü sıhhi süt yalnız Darülacezedeki 150 çocuk için değil, bütün çocuklar için en büyük ihtiyaçtır. Sonra Darülacezeden yetişecek çocuklar 7-8 yaşından sonra buradan şehir mektebine veya sanayi mektebine gideceklerdir. Onlar mekteplerde şimdiki ihtimamı bulamayacaklardır. Bunun için Darülacezedeki çocukları lükse yakın bir vaziyette yetiştirmek doğru değildir, mütevazı bir aile hayatının vereceği vesait ve şerait içinde yaşamaları kafidir. Burada gördüğünü mektepte bulamayan çocuklar bedbaht olabilir. Onlara yüksek hayat lazım değil...”

Nakiye Hanım’ın süt meselesi ile ilgili sözleri mecliste tartışmalara yol açmıştır. Diğer taraftan Nakiye Hanım, meclisteki konuşmasının arkasında durarak Darülaceze meselesinin üzerinde durmuş, buradaki çocukların eğitimi meselesinde bir nizamname hazırlamıştır. Nakiye Hanım bu konudaki görüşlerini; “Belediye her sene Darüşşafaka’ya yirmi beş lira kadar bir tahsisat vermektedir. Binaenaleyh şehir yatı

¹⁵⁸ *Cumhuriyet*, “Mektep İnşaatına Teftiş”, 17 Haziran 1931, s.2. Akt. Özdemir, a.g.e., s.149.

¹⁵⁹ Zihnioğlu, 2003, a.g.e., s.255, Özdemir, a.g.e., s.149-150.

mektebinde çıkacak bu kabil çocuklardan bir kısmının Darüşşafaka'ya yetiştirilmelerinden muvafık bir şey olamaz” şeklinde açıklar.¹⁶⁰

Nakiye Hanım'ın Belediye meclisindeki çalışmaları yalnız eğitim ve yardım işleri ile ilgilenmek olmamıştır. İstanbul'daki et pahalılığı ve mezbahalar ile ilgili verginin tayininde de söz alan Nakiye Hanım etten alınan verginin düşürülmesini talep etmiştir.¹⁶¹ Özdemir Nakiye Hanım'ın meclisteki tartışmalı konularda pratik öneriler sunan bir yönü olduğuna dikkat çekerek, bunu Kapalıçarşı'nın tamiri meselesi ile örneklendirir. Kapalıçarşı'nın tamiri için ihtiyaç duyulan oldukça yüksek meblağ karşısında Nakiye Hanım tarafından şöyle bir çözüm önerilir:¹⁶²

“Heyet-i fenniye yapmış olduğu keşif için diyor ki Çarşının tamiri hususunda keşfedilen 301 bin liralık masraf miktarı gözümüzle gördüğümüz harap yerlerin tamiri için yapılan keşiftir. Bu miktar 301 liradan beş yüz bin, belki de bir milyon liraya kadar yükselebilir. Bu kadar parayı Belediye veremez. Bu mal vatandaşların müşterek malıdır. Onun için Çarşının tamiri işini kanun tasrih etmiştir. Çarşının kapalı ve irat getirmeyen metruk birçok yeri vardır. Fikrimce tamirat için çarşayı kısım kısım ayırarak tamir etmek lazımdır. Mesela evvela en işlek ve bütün kirada bulunan Kalpakçılar Caddesi'nin yıkılmaktan kurtarılmasına başlansa sonra yavaş yavaş ikinci, üçüncü ve ilah derecedeki mahaller tamir edilse burası pek ala kurtarılabilir. Yoksa Belediye, çarşının birden tamiri için lazım olan bir milyon, yarım milyon, hatta üç yüz bin

¹⁶⁰ Özdemir, 2014, a.g.e., s.151.

¹⁶¹ Özdemir, 2014, a.g.e., s.150.

¹⁶² Ibid., s.151-153.

lirayı bulamayacaktır ve bu mesele de daha birçok seneler münakaşa edilirken Çarşı harap olup gidecektir.”

Nakiye Hanım’ın Belediye Meclis üyeliği süresince yaptığı çalışmalar onun siyasi kariyeri öncesi ile benzerlikler taşır. Okul inşaatlarını teftiş ederek, yeni okullar için ödenek ayrılmasına önayak olarak, Darülaceze çocukları için eğitim nizamnameleri hazırlayarak eğitimci olduğu dönemdekine paralel işlerde yer almıştır. Böylelikle uzman olduğu konu üzerine eğilerek belediyeye fayda sağlasa da alanının dışına nadiren çıkarak, iktidarın beklediği sınırlarda hareket etmiştir.

Nakiye Hanım’ın yaptığı çalışmalardan hem vatandaş hem de Belediye reisi memnun kalırlar. Bu çalışmalar ile ilgili Belediye reisi Muhiddin Bey bir konuşmasında Nakiye Hanım’dan, “Bilhassa daimi encümende Nakiye Hanımdan sitayişle ve takdirle bahsetmek isterim. Kadın azanın Belediye meclisinde erkekler kadar vazifelerini yaptıklarını memnuniyetle görüyorum” şeklinde söz eder.¹⁶³ Yaptığı çalışmalar daha önce de değinildiği gibi belli sınırlar dahilindedir fakat yine de Belediye reisinin sözlerinden her ne kadar Nakiye Hanım’ın çalışkanlığının takdir edildiği anlaşılıyor olsa da, diğer erkek meclis üyeleri ile kıyaslanmaktan geri durulmaz.

Nakiye Hanım’ın meclis üyesi olarak yaptığı çalışmaların yanında sosyal hayatta da aktif olduğu katıldığı balolar ve Halkevi faaliyetleri de mevcuttur. Tüm bu sosyal faaliyetler onu hem iktidar ile ilişkisini yakın tutmakta hem de örnek kadın imajını güçlendirmektedir. Çünkü o dönemde, Türk Ocağı, Matbuat Cemiyeti gibi kuruluşların ya da yardım cemiyetlerinin yararına düzenlenen balolar hem elit çevrelerin bir araya

¹⁶³ Özdemir, 2014, a.g.e., s.153.

geldiği yerler olmuş, hem de kadının statüsündeki değişimin halka gösterildiği mekanlara dönüşmüştür. Özdemir, düzenlenen balolar konusunda Nakiye Hanım'ın da görüşlerine değer verilen bir kadın olduğunun altını çizerek onun rejim ve iktidar ile uyumuna dikkat çeker.¹⁶⁴ Kuşkusuz Nakiye Hanım'ın görüşlerine başvurulması onun kamusal varlığının kabul gördüğünün de bir kanıtıdır. Bu kabul edilme süreci aslında Nakiye Elgün'ün Cumhuriyet rejimi ile uyumunu gösterirken onun sınırlar dahilinde çizdiği başarılı ve çalışkan kadın imajına da temel oluşturur.¹⁶⁵

Elgün'ün İstanbul Halkevi üyeliği onu milletvekilliğine bir adım daha yaklaştıran bir basamaktır. Böylelikle CHF yöneticileri ile ortak işler içerisinde yer alır, yönetim faaliyetlerinde bulunur. Halkevi şubelerinde Türk kadını, eğitim üzerine verdiği konferanslar ise yine eğitimci kişiliği ile bağlantılıdır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Özdemir, 2014, a.g.e., s.161-162.

¹⁶⁵ Sancar, 2012, a.g.e., s.178.

¹⁶⁶ Özdemir, 2014, s.164-165.

IV. Meclis Çalışmaları ve Konuşmalar

Mecliste ilk kadın vekillerin konuştuğu konular arasında kadın hakları, eğitim, sağlık, kültür, gibi konuların yanında dış politika ve ekonomi de vardır. Konuşmalarda dikkat çeken bir diğer nokta da, Atatürk’e duyulan minnettarlık ve “Türklük” vurgusudur. Dönemin şartları düşünüldüğünde diğer vekiller için de geçerli olan bir durumdur. Diğer taraftan bu minnettarlık ve “Türklük” vurgusu bir görev gibi defalarca kadın vekiller tarafından tekrarlanır. Bu tekrarlar mecliste bulunmanın getirdiği bir görev bilinciyle yerine getirilir. Elde edilen temsil hakkının iktidar tarafından kadınlara verildiğinin diğer kadın vekillerin konuşmalarında olduğu gibi Nakiye Elgün’ün konuşmalarında da açıklıkla görülebilir.¹⁶⁷

Bu kısımda Türkiye’de 1935’de yapılan kadınların da yer aldığı ilk genel seçimlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne seçilen Nakiye Elgün’ün mecliste yaptığı konuşmalar ve katıldığı çalışmalar üzerinde durulacaktır. Nakiye Elgün’ün konuşmaları konularına göre kısım kısım analiz edilecek, inceleme yapılırken konuşmaların dile getiriliş amaçları ve kullanılan dilin de üzerinde de durulacaktır. Konuşmalar kadınların mecliste meselelere müdahil olma, fikrini belirtme, kanun teklifleri hakkında görüş belirtme gibi kısacası kadın temsilinin mecliste ne oranda nitelikli olduğunun görülmesi açısından önemlidir.

Konuşmalardaki “Türklük” vurgusu milliyetçi politikalardan kadınların ne kadar etkilendiği ve bunu ne kadar içselleştirdiğinin görülebilmesi açısından önemlidir. Bunu

¹⁶⁷ S. Duroğlu, *Türkiye’de İlk Kadın Milletvekilleri*. Tarih Anabilim Dalı, yayınlanmamış master tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.

vurgulayan bir diğerk nokta da kadınların mecliste yer almasına imkan tanıyan hükümete duyulan minnettir. Bu vurgu Elgün'ün konuşmalarında da dikkat çeken bir unsurdur.

Nakiye Elgün V. Dönem TBMM'de yeni Hükümet Programı ile ilgili görüşlerini belirtmek amacıyla 1 Mart 1935'te söz alır ve ilk meclis konuşmasını şu sözlerle ifade eder:

“Bugüne kadar Türk, bütün olarak her sahada yan yana, el ele çalışmıştır. Fakat bugüne kadar Türk milletinin en yüksek, en onurlu bir mevkii olan burada ilk defa yer almış bir kadın saylav olmak itibari ile bunu verenlere karşı duyduğumuz hazzı ifade ederken yine bu büyük onurun içinde Türk hükümetine itimad beyan eden arkadaşlar arasında bulunmak şerefinin bize verilmiş olmasından dolayı duyduğumuz sevinci ifade etmeye çalışırken belki de söz bulamıyorum.”¹⁶⁸

Konuşmada siyasi alanda edinilen haklara dair duyulan sevinç ve bu hakları veren iktidara minnettarlık görülür. Mecliste temsil edilme, milletvekili olabilmekten yüksek ve onurlu bir mevki olarak söz edilir. Diğerk bir dikkat çeken nokta da Türklük övgüsü ve vurgusudur. Bu durum diğerk konuşmalarda da sık sık dile getirilir. Elgün'ün milletvekili olduğu süreçte yaptığı konuşmalar üç başlıkta incelenecektir. Dış politika ve ekonomik meseleler ile ilgili yaptığı konuşmaları Elgün'ün alanı dışında yaptığı konuşmalar olarak düşünülmüş ve o gözle analiz edilmiştir. Eğitim konusunda yaptığı konuşmalar ise onun milletvekili seçilene kadar eğitim üzerine yaptığı çalışmaların yoğunluğu ışığında analiz edilmiştir.

¹⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D.V., C.27, Ankara, 1938, s.26.

a. Dış Politika İlgili Konuşmaları

20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin antlaşmayı değerlendirmek amacıyla mecliste görüşmelerde söz alan kadın vekillerden biri de Nakiye Elgün'dür. Konuşmasında :

“Dış siyasetimiz Montröde yine büyük bir zafer kazandı. Bu zafer dolayısıyla, 13 seneden beri açık kalan kapılarımız artık düşmana, herkese karşı kapanmış bulunuyor ve Türkün kolu Mehmetçik de yine orada bekçilik ödevini eline almış bulunuyor...Arkadaşlarım, yurdun korunması meselesini üzerine almış olan Cumhuriyet hükümetinin de bu husustaki hassasiyeti daha kuvvetli ve derin idi.Lozan savaşında açık kalan gediği herhangi bir şekilde kapamak için General İsmet İnönü 13 sene içinde belki 3 gece rahat uyumamıştır. Fakat işaret verilmemişti. Dünyanın en büyük adamı ve bizim Atamız henüz işaret vermemişti... Dost, düşman bütün dünyanın takdir ve hayranlığı önünde Boğazlar işi istediğimiz ve dilediğimiz gibi hallolundu. Arkadaşlarım, bu mes'ud imza gününde aralarında bulunduğum yurddaşlarımın Ulu Öndere ve Hükümetimize karşı duyduğu sevgi ve saygıyı onun lisanile tıpkı onun gibi anlatabilsem bahtiyar olurum...Kayıtsız ve şartsız müstakil, milli mukaderatına hakim Atatürk ülkesinin hür ve mes'ud çocukları, bizler tam bir emniyet içinde, gönlümüzde sevgi ve saygı ile yaşayan Atamızın yolunda ve izinde giderken bize her iyi şeyi veren ve başımızı göklere erdiren Ulumuz Atatürk'ün, Türk milletimizin başından eksik olmamasını hergün, her saat temenni ederim...Montrö Zaferi yalnız

Türk'ün değil, aynı zamanda sulhunda bir zaferi olmuştur.”¹⁶⁹

Elgün'ün dış politika meselesi olan Montrö Sözleşmesi'nin imzalandıktan sonra yaptığı bu konuşmada dikkat çeken birkaç husus vardır. Bu hususlar konuşmanın öneminin anlaşılması açısından madde madde ele alınacaktır. Öncelikle konuşmada dış politika meselesi olan Montrö Boğazlar sorununun 13 yıldır hükümetin gündeminde olan bir konu olduğundan bahsedilir. Gerekli şartların oluşmasının beklendiği, sonra da anlaşma ile de boğazların tekrar devletin denetimine geçtiğine dikkat çekilir. Konuşmadan çıkarılacak diğer önemli husus Türklük vurgusudur. Boğazların artık “Türk'ün kolu Mehmetçik” ile korunacağı, kapıların düşmanlara kapatılacağı ifadeleri konuşmadaki milliyetçilik vurgusunun görülebilmesi açısından önem taşır. Diğer bir önemli hususta diğer konuşmalarda da rastlanacağı gibi Atatürk'e övgüler kısmıdır. Bu sonraki kısımda ayrıntılı anlatılacaktır.

Nakiye Elgün'ün söz aldığı diğer bir dış politika meselesi de Hatay Meselesi'dir. 20 Ekim 1921'deki Fransa ve Türk hükümeti arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile Hatay Türkiye sınırları dışında kalmıştır. 1936 yılında ise Fransa, Suriye üzerindeki manda yönetimini kaldırınca Hatay'ın statüsünün ne olacağı konusu Türkiye ve Fransa arasında soruna neden olmuştur. Bu durum o günlerde mecliste de önemli bir gündem maddesidir. Nakiye Elgün'ün bu konudaki konuşması Hataylıları mücadele davet etmektedir.

¹⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D.V., C.12, Ankara, 1936, s.321, 324-325.

“Öz Türklüğün kaynağı olan Türkiye Cumhuriyeti’nden Hatay’a hitap ediyorum ve onların kadınlarından, kızlarından diliyorum ki, daima Türk kadını olduğunu, Türk Cumhuriyeti kadınları gibi ve onların serine ittiba ederek onların yolunda giderek, onlar gibi memleketi için ölmeği bilerek, onlar gibi sulh için çalışarak, onlar gibi medeniyet için ölmeği bilerek, onlar gibi medeniyette pişva olmadığı daima göz önünde tutarak yürümelerini, bugün Türk milletinin en büyük makamı olan bu kürsüden hem tavsiye ediyor ve hem bu günlerin tahakkuk edeceğini ümid ediyorum. Çünkü kanında Atatürk’ün işaret ettiği gibi Türk kanı vardır. Erkek, kadın bütün Hataylılara muvaffakiyet temenni ediyor ve yüksek hürmet ve selamlarımı da iblağ ediyorum.”¹⁷⁰

Konuşmasında Hatay halkına ve özellikle kadınlarına seslenen Elgün, onlar vasıtasıyla Hatay ve Türkiye arasında bir bağ kurmaya çalışır. Türk kadını memleketi ve medeniyet için ölebilecek, barış için çalışan bir kahraman olarak nitelendirildiği konuşmada, Hataylı kadınlar için bir örnektir. Elgün, kürsüden Hataylı kadınlara seslenirken, kadınların meclisteki sesidir. Bu konuşma Türkiye’de kadının siyasi temsili için kısıtlı olmakla birlikte önemli bir örnektir.

Elgün’ün Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay Meselesi ile ilgili her iki konuşması da bilgilendirici olmaktan uzak, bir zafer kutlaması niteliğindedir. Konuşmalarda hükümetin başarısından övgüyle bahsedilerek, iktidarın attığı adımlar onaylanır. Sık sık “Atatürk’ün işaret ettiği”, “Ulumuz Atatürk”, “Atamızın yolu” gibi

¹⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D.V., C.15, Ankara, 1937, s.173.

ifadeler kullanılarak rejimin başarısı ve Atatürk'ün buna katkısı üzerinde durulur, Atatürk'ten onay beklenir.

b. Ekonomik Meseleler

Elgün'ün söz aldığı konulardan biri de ekonomi ile ilgili meselelerdir. 27 Mayıs 1938 tarihinde İngiltere ile imzalanan Kliring Antlaşması meclis görüşmelerinde Elgün söz alarak bu konudaki görüşlerini ifade etmiştir:

“Arkadaşlarım, Türk parasının istikrarını, Türk maliye ve iktisadiyatının istiklalini büyük bir hassasiyetle ve diama muhafaza ve müdafaayı, milli bir prensib olarak kabul eden Cumhuriyet Hükümetini, bu prensiblerden zerre kadar feda etmemek şartı ile vücade getirdiği bu anlaşmadan dolayı tebrik etmekle birinci vazifemi ifa ediyorum. Bundan sonra harice para vermek ve kredi açmak hususunda büyük bir itina ile hareket eden Britanya Hükümetine d ebu mukavelede imzası bulunana iki büyük devletin milli menfaatlerine taalluk eden bu mühim anlaşmada gösterdiği hüsniyet, samimiyet ve gayretten dolayı da şükranımı arz ederek ikinci vazifemi ifa etmiş oluyorum...Bu mukavele, hükümetlerin muzaheret ile ve murahhasların gayreti ile vücut bulmuş bir mukaveleden ibaret değildir; iki büyük milletin iki büyük meclisin de tasvibinden geçmekle, büyük İngiliz milletinin yüce Türk milletine karşı gösterdiği sevgi, samimiyet ve itimadın canlı bir şahidi olarak yüksek huzurunza gelmiş bulunuyorum. Arkadaşlar, Türk millet sözüne inanılır, dostluğuna güvenilir ve varlığına dayanılır bir millettir”

Bu kredi anlaşması ile Türkiye, İngiltere’den 10 milyon sterlinlik kredi almıştır. Elgün konuşmasında bu kredinin İngiliz ve Türk hükümetleri arasında dostluk ve güvenilirliği arttıracığını ifade eder. Diğer taraftan Elgün, bu anlaşmada “milli” çıkarların ve “Türk maliye ve iktisadının istiklalinin” korunmasının gerekliliğine dikkat çeker. Bu ifadelerle iktidarın ekonomi politikalarını desteklemekle birlikte milli çıkarların korunmasını da desteğine şart koşar. Konuşmasında yine milliyetçi unsurlara yer verir, *“Türk milletinin sözüne inanılır, dostluğuna güvenilir ve varlığına dayanılır bir millet”* olduğunu söylediği ifadelerde de bir övgü tınısı vardır. Bu övgülerde hükümet de böyle bir anlaşmaya imza atma ile payını alır.

Atatürk’ün sahip olduğu çiftliklerin devlet hazinesine devri meclis gündeminde tartışılırken Nakiye Elgün bu konudaki fikirlerini şu sözler ile ifade etmiştir:

“Ne mutlu Türk milletine ki kendisini kurtaran, yaşatan, yürüten Atası ona sevgisini kendi varını vermekle tebarüz ettirmek istiyor...Atatürk’ümüz bizim semamıza doğduğu günden beri her manevi sahada bize mütamediyen nur, feyiz, ı ışık verdi. Şimdi maddi sahada da varını Türk milletine hediye etmekle onun refahını, onun köylüsünün kalkınmasını emel edindiği ve onu sevdiğini tebarüz ettirmek istiyor. Ne mutlu Türk milletine ki buna mazhar olmuştur. Arkadaşlar, bu yüce kürsüden, bu sevgiye mazhar olan milletin bir vekili sıfatı ile, o Ulu Atama hitab ederek diyorum ki; çok yaşa ve senin sevgine layık olan ve dünya hazinelerinden daha değerli bir

armağan olan Türk milletinin, bir vekili, sana afiyet dilerken, diyorum ki; çok yaşa Atatürk ve senin ideallerin uğrunda bütün Türk milleti onların tahhakuku için bütün kabiliyetini vermeğe ve senin için ölmeğe hazırdır.”¹⁷¹

Bu konuşmalar Atatürk’ün Türkiye’de kadınların siyaseten temsil edilmelerindeki önemi vurgulaması açısından önemlidir. Türk kadınının siyasal haklarını Mustafa Kemal’e ve Cumhuriyet’e borçlu olduğu görüşünün, temsil edilen kadın vekillerin sözlerinden bir kez daha yinelenmesi iktidarın kadınların söylemi üzerindeki etkisinin görülebilmesi açısından kayda değerdir. Tüm bu konuşmalar, Osmanlı dönemi kadın hakları mücadelesinin başarısını yansıttığı gibi, bu hareketi yok saymaktan da geri durmaz. Verilen mücadeleler, adım adım elde edilen kazanımlar kabul edilir ve sanal bir eşitlik ve tamamlık hali zihinlere kazınır. Diğer bir deyişle “tüm haklar verilmiştir”, dahasına gerek yoktur. Türk milletine düzülen övgülerde bu tamamlanmışlık defalarca tekrarlanır. Diğer taraftan var olan eşitsizlik hali Atatürk ve millet arasına kurulan ilişkide yeniden üretilir.

Nakiye Elgün’ün bütçe ve polislere verilecek tazminatlar ile ilgili konuşmaları da vardır. Polis Teşkilat Kanunu’nun değiştirilmesi hakkında kanun önergesi hazırlayan Elgün önergesinde: “Madde-Bu kanunun tatbikine bulundukları polis memuru vazifesini ifa, ehliyetini haiz olupta terfi için mekteblerden mafevk dereceye ehliyet sicil alamayanlardan en az altı sene hizmeti geçmiş olan memurların (5), komiserlerin (8) lira şehri tazminat verilip ve bu tazminata her üç senede bir aynı miktarda zam yapılır. Bu

¹⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D.V., C19, Ankara, 1937, s.272

hükmün, kanunun tatbikinden sonra mesleğe girenlere şümulu yoktur.” Şeklinde bir maddenin de kanuna eklenmesini talep eder.¹⁷²

Elgün’ün verdiği önergeye karşı mecliste konuşmalar yapılırca Nakiye Elgün söz alarak:¹⁷³

“Affınız temenni ederim, üçüncü defadır kürsüye geliyorum ve rahatsız ediyorum. Yalnız, aczimi de itiraf edeyim, hala fikrimi anlatamamışım. Çünkü bütçeye 150.000 lira tesiri olan bir meseledir diye mevzubahis oluyor. Benim talebim eğer taktirim kabul edilir de üç sene müddet nazarı itibara alınırsa bu, 1940 senesi bütçesinde tesir yapacaktır. Bu gün için hepsi terfi ettirilmişti, hepsi 20 lira maaşa geçmişlerdir, bu gün için vaziyet şayanı şükrandır. Yalnız bu gün terfi ettirilen arkadaşlardan bu üç sene zarfında mekteplere sevk edilmeyip de ehliyeti ilmiyesi, ki yoksa o da itiraf edelim ki bu kendilerinin kusurları değildir, bugün o çağda bulunan polisler fena bir devrin, kara bir devrin tahsil vermeyen, çocuğunu himaye etmeyen bir devrin evlatlarıdır ve ehliyetnameyi bugün ilimle alamıyorlarsa, bizim onları mahzur görmemiz lazım gelir. Eğer vazifesinde feragatle, cesaretle çalışıyorsa, eğer bulunduğu hizmette iyi sicil almış, amirlerinin takdirine mazhar olmuşsa kendilerini niçin terfi ettirmeyelim? (Bravo sesleri, alkışlar) Bugün hepsi terfi ettirilmişlerdir, buna hiçbir sözüm yoktur. Yalnız bu günden itibaren, kanunun mevkii meriyete girdiğinden itibaren üç sene sonra ki

¹⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, D.V., 5, C.19, Ankara, 1937, s. 15-20.

¹⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, D.V., 5, C.19, Ankara, 1937, 15-20.

bunların bir kısmı terfi etmiş bulunacaktır. Geride bir kısım kalacaktır. Bunlar eğer bulundukları hizmette iyi sicil almış, amirlerinin takdirine mazhar olmuşlarsa, memlekete faydalı hizmetler ifa etmişlerse, bunlara otomatik olarak beş lira mı, üç lira mı, ne tensib ediyorsanız, o miktarı verelim, önlerine aşılmaz maniler koymayalım, demek istedim. Benim dileğim budur, yine takdir yüksek heyetinizdir.”

Elgün’ün bu sözleri Maliye Vekili Fuat Ağralı tarafından aynı oranın jandarma veya zabıta için de istenebileceğini ve bu durumun bütçeye yük getireceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Nakiye Elgün’ün önergesi oylamadan önce tekrar okunmuştur. Önergenin geri çekilmesi önerilmiş, buna rağmen Elgün önergesini oylamaya sunmuştur. Yapılan oylamada önerge kabul edilmemiştir.¹⁷⁴

Elgün’ün eğitim konusundaki konuşmaları onun vekil olmadan önceki hayatı ile ilişkili olduğu için ayrı olarak ele alınacaktır. Bu konuşmalardaki tavrı gerek eğitim konusundaki tecrübesi gerekse kadın eğitime verdiği önemin görülmesi açısından önemlidir.

c. Eğitim Konusundaki Konuşmaları

Elgün’ün polislere verilecek tazminatlar ile ilgili konuşması ve önergesinde Cumhuriyet öncesi dönemin eğitim sıkıntısından izler taşır. Tecrübeli olup, yeni usulde eğitim görmeyen meslek sahiplerinin sıkıntılarını konuşmasında meclise taşıyan Elgün,

¹⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D.V.5, C.19, Ankara, 1937, 15-20.

bu sıkıntının giderilmesi için tazminat önerisinde bulunmuştur. Aleyhte yapılan konuşmalar ve bütçede doğacak sorunlar karşısında bile önergesini geri çekmeyen Elgün, toplumsal konularda sergilediği kararlılığın görülmesi açısından bu konuşma örnek alınmıştır. Aynı kararlılığı bütçe görüşmelerinde de sergileyek olan Elgün Maarif Vekaleti Bütçesi görüşmelerinde de söz almıştır.

Bu konuşmalarda Nakiye Hanım'ın eğitimcilik konusundaki bilgisi konuşmasından da anlaşılır. Elgün'ün bu görüşmeler sırasında yaptığı konuşma oldukça uzundur. Bu yüzden tüm metin verilmemiş, önemli görülen kısımlar üzerinde durulmuştur. Konuşmasının başında 1938 senesi bütçesinin 18 milyon 900 küsur bin lira fazla verdiğini ve bunun büyük kısmının kültür alanına harcanacağı için bakanlığa şükranlarını iletir.¹⁷⁵

Elgün, sözlerine şu şekilde devam eder: “ Kültür bakanlığı bütçesinin fasıl ve maddeleri üzerinde tetkikat yaparken bende hasıl olan kanat bakanlığın bu sene aldığı yeni tahsisatın mühim kısmının en faideli şekilde muhtelif mevzularda tatbik etmekte olduğu işlere ve bu işlerin tevsiine ve takviyesine ayırmak ve bunları kendi arzusu, milletin arzusu ve Hükümetin arzusu mahiyetini iktisab edinceye kadar yeni işlere başlamamak suretiyle en faydalı bir şekilde tatbik ve tevzi edilmiş kanaati hasıl olmuştur. “ Konuşmanın bu kısmında bakanlığın bütçesi hakkında olumlu ifadelere yer verilir. Bütçenin yerinde kullanıldığı bu sayede hem milletin ihtiyaçlarının karşılandığı hem de hükümetin bütçe ile ilgili hedeflere ulaştığından bahsedilir. Nakiye Hanım

¹⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D.V.5, C.25, Ankara, 1938, s214-216.

maarif bütçesi ile ilgili konuşmasına öğretmenlerin sorunları hakkında ayrıntılı bilgiler vererek devam eder:

“Mesela bu sene aldığı yeni varidattan 550.000 kûsur lirasını vekil ve yardımcı muallimlerin elinde olan dersleri onların elinden alarak salâhiyetli ellere vermek ve Gazi terbiye enstitüsü, müzik ve ertik okulundan ve Avrupa müesseselerinden mezun olan öğretmenleri hemen iş başına geçirmek ve bu sene ders başında açılacak en az 300 dersane ve şubelerin muallim kadrolarını tamamlamaktır.”

Nakiye Hanım’ın konuşmasının bu kısmında eğitimcilik ile ilgili sorunlara yer vermiş, eğitimde yapılan düzenleme ve kadrolardaki iyileşmeden bahsetmiştir. Bu ifadeleri eğitim alanında hükümetin iyileştirme çalışmalarına dikkat çekmekte fakat bir eleştiri getirmemektedir.

“Zannedirim ki, bundan güzel bir iş de bugün için tasavvur alınamaz. 246.000 kûsur lirayı da mevcuda ilaveten yeniden 1500 eğitimci elde etmek için kurslara hasrediyor. Bu 1500 eğitimci eskisine ilave edilirse 2000’ni aşıyor. Bununla henüz köylerine maarif ve mekteb girmemiş olan bir çok köylerimize Cumhuriyetin vadettiği kültür nimetini götürmek gibi en büyük ve en milli bir vazife ve vecibeyi ifa ediyor. Bundan başka bize, bu sene için 2000’i aşan, bir eğitimci ordusu ihzar ediyor ve bu orduyu her sene bütçesile tahsisat alarak ve yakın

bir atide azami 10 senede nüfusu 400'den az olan ve adedi 32.000'i bulan bütün köyleri bu nimete kavuşturacağını da ayrıca vadediyor.”¹⁷⁶

Konuşmasının son kısmında Elgün, kadrolardaki eksiklere değinmekte, henüz okul olmayan köylerin varlığına işaret ederek kısmi bir eleştiri getirmektedir. Yine de bütçeden ayrılan pay ile bu eksiklikler giderilecek ve “Cumhuriyetin vadettiği kültür nimeti” bu köylere ulaştırılacağına dikkat çekmektedir.

Elgün'ün konuşmasında dile getirdiği bir diğer önemli nokta da sokakta yaşayan kimsesiz çocuklardır: “Yurdun her tarafında bir takım vatandaşlar, evlatlarına öğretmen arayanlar bunu bulmak imkânını elde edeceklerdir. Leyli meccani talebe üzerinde biraz fazla tevafuk ettim. Zira asıl derde mevzudan girmek istiyorum benim öteden beri ısırap teşkil eden bir şey vardı. O da, bir kısım çocuklar vardır ki yurdumuzda kimsesiz ve bakımsız bir haldedirler. Bunu 1 Mayıs gününe takaddüm eden günlerde bir gazete okudum, parçasını kesmiştim.” Konuşmasının bu kısmında bu konuya daha da dikkat çekmek için Sirkeci'de köprü üstünde çok sayıda bulunan kimsesiz çocuklar ile ilgili bir gazete haberini okur. Haberde bu durumun toplumsal bir sorun olduğu, bir kaç kurumun bir araya gelerek bu “hastalığı tedavi etmesi ileriki felaketleri önlemesi” ve topluma zararlı bu durumun faydalı hale getirilmesine dikkat çekilmektedir. Elgün de konuşmasında basının dikkat çektiği bir diğer toplumsal sorunu meclise taşıyarak bu konulardaki duyarlılığını ifade eder. Sözlerine şöyle devam eder:

¹⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D.V.5, C.25, Ankara, 1938, s.214-216.

“Bunu takip eden 19 Mayıs’ın mübarek ve mesud gününde 19 Mayıs Stadyum’unda, Devletin himayesine mazhar olan çocukları gördüm. Onların sıhhatlerini, neşelerini, sevinçlerini, onları spor ve estetik kabiliyet ve marifetlerinin inkişaflarını gördükten sonra elemim biraz tezayüd etti. Fakat o günün sevinci bunları banaa biraz olsun unutturdu. Ertesi gün, 20 Mayıs’ta Dahiliye encümeninde küçük sanatlar kanunu müzakere ediliyordu. Küçük Sanatlar Kanunu usta, çırak, kalfa mevzuunu içine alan bir layiha idi. Arkadaşlar bu yavrular üzerindeki, ruhi ıstıraplarını birer birer izah ederek, şu kanunun çerçevesi içine bunları sokmak imkanı var mıdır, diye uzun uzadıya düşündüler. Fakat kanunun mevzuu başka idi. Filhakika çalışan çocuklara ait bir mevzu olmakla beraber herhangi bir ustaya külfet tahmil edilemeyeceğini de bildiği için daha fazla üzerinde duramadılar. Fakat ıstırapları o kadar derindi ki, nihayet ben kendilerine, herhangi bir müsait zamanda bunu Büyük Heyete arz etmeği vaat ederek mevzuu yine layihaya intikal ettirdim.”¹⁷⁷

Elgün’ün konuşmasının bu kısmında 19 Mayıs’ta stadyumdaki çocukların neşesinden duyduğu mutluluğu anlatır. Fakat konuşmada çocuk işçiliğine, çocukların çalıştırılmasına yönelik rahatsızlığını dile getirmektedir. Bu konudaki rahatsızlığını dile getirmekle kalmaz, en kısa sürede meclise bir çalışma olarak sunacağını iletir. Çocukların çalıştırıldığı ile ilgili bir kanun çıkarılırken, durumdan rahatsız olmuş, bir eğitimci olarak yine bu konuda kendini sorumlu hissettiğini dile getirmiştir.

¹⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D.V.5, C.25, Ankara, 1938, s.214-216.

Elgün'ün Meclis'te bulunduğu sürede eğitim ile ilgili çalışmaları bu konuda yaptığı uzun konuşmalar ile sınırlı değildir. Seçim bölgesi olan Erzurum'a gittiği zamanda yaptığı en kapsamlı incelemeler de eğitim ve kültür meseleleri ile ilgili olmuştur. Mevcut okulların yetersizliklerine dikkat çekmiş, kız çocuklarının eğitimi ile ilgili raporlar hazırlamıştır. Raporunda, Erzurum'da kızların ancak orta öğretim seviyesine ulaşabildiklerine dikkat çekilmekte, kızlar için yatılı okullara ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmektedir. Elgün'ün raporunda dikkate değer bir noktada Cumhuriyet'in kız ve erkek çocuklarını kanunlar önünde eşit tutsa da uygulamada ayrılıklar olduğuna dair ifadesidir. Elgün bu noktada eğitim meselesindeki bir eksikliğe dikkat çekerken aslında uygulamadaki ayrımları da işaret eder.¹⁷⁸

Elgün'ün eğitim dışındaki meseleler hakkında yaptığı konuşmalarından gerek dış politika ile ilgili olanları gerekse ekonomik meseleler hakkında olanları olsun hükümet çalışmalarını eleştirmekten uzak olduğu gibi analiz bile etmeyen bir özelliktedir. Bu konuşmaları genellikle hükümet politikalarını onaylayan bir pozisyonudur. Onun milletvekili olmasını kolaylaştıran Cumhuriyetle ve devletle bütünleşmiş kadın duruşu yönetici kadrolarca “ideal Türk kadını modeli” olarak gösterilmesini sağlarken¹⁷⁹, mecliste yaptığı konuşmalar ile Cumhuriyet'e duyduğu minnettarlığı ifade etmiş böylelikle ona biçilen role ne derece uygun olduğunu göstermiştir.

Kadınlara yönelik meselelerde söz almamış, bu konuda konuşma yapmamıştır. Kadınlar konuşmalarında sadece hakları verilen, Cumhuriyet ile ezilmekten kurtarılan, haklarına kavuşanlardır. Hatay meselesi ile ilgili konuşmasında Hatay'ın kadınlarına

¹⁷⁸ Özdemir, 2014, a.g.e., s.200

¹⁷⁹ Ibid., s.273-274.

seslenirken bile kadınlıktan ziyade Türk olmanın üzerinde durur. Bir kadın olarak mecliste bulunmasını hep meclise, Atatürk’e borçlu olduğunun altını çizen ifadeleri neredeyse tüm konuşmalarında kullanır. Onun kendini toplumsal meselelere adanmasının altında da bu borçlu olma durumu yatar. Cumhuriyet öncesinde yaptığı çalışmaları yok sayan Elgün, “Cumhuriyet ile yeniden doğdum” ifadesini sık sık kullanarak¹⁸⁰, kendine bir milat belirler ve mecliste de o yönde konuşur. Elgün’ün bu ifadelere başvurduğu konuşmaları onun geçmişi ile bağını kopardığının, yeni rejime kendini adadığının göstergesidir.

Elgün’ün eğitim meseleleri konusundaki farklı tavrı ise kuşkusuz bu meseledeki tecrübesi ve bu alanda verdiği mücadele ile ilgilidir. Okulların, öğretmenlerin sorunlarını içeren konuşmaları bu sorunlara ne kadar aşina olduğunu gösterir ve bu alanda yaptığı çalışmaları, yapacağı projeleri içerir. Eğitim söz konusu olunca verdiği ayrıntılı bilgiler ve sorunlara getirdiği eleştirel yaklaşım ortaya çıkar.”¹⁸¹ Bir eğitimci olarak mecliste bulunması ve bu yönde hareket etmesi aslında iktidarın kadınlar “ulusun anneleri” olarak görme beklentisinin ne yönde karşılandığını da gözler önüne serer. Onun kişiliğinde kadınlar mecliste aslında bir temsilciden çok, “Anadolu’yu eğitim ışığı ile aydınlatma” görevi devralmış vatan evlatlarıdır.

¹⁸⁰ Özdemir, 2014, a.g.e., s.274.

¹⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D.V.5, C.25, Ankara, 1938, s.214-216.

SONUÇ

Türkiye’de kadınların siyasi temsili Cumhuriyet döneminde çıkarılan kanunlar ile mümkün olmuştur. Ancak, Türkiye’de kadınların hak mücadelesi Cumhuriyet öncesi, Osmanlı devletinde Tanzimat ile başlayan toplumsal değişim ile birlikte başlamıştır. Resmi söylemin aksine kadınlar Osmanlı toplumundaki değişim ile hak taleplerini yüksek sesle dillendirir olmuşlardır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde açılan okullar ile kadınların eğitim alması kolaylaşmış, okuma-yazma imkanı sadece saraylı ve seçkin sınıflara mensup kadınlardan toplumun alt kesimlerine bu kurumlar vasıtasıyla yayılmıştır.

Başlangıçta kadınların devlet tarafından sınırlandırılması ve ekonomiye dâhil edilmesi amacıyla oluşturulan eğitim kurumları, kadınların toplumsal hayatta görünür olmasının da önünü açmıştır. Devletin ekonomik yarar ve toplumsal dönüşüm amacıyla açtığı bu kurumlar, kadınların milli hedefler gözetilerek eğitilmesinin de alt yapısını oluşturmuştur. Bu anlamda kadınlarının eğitiminin milliyetçi ideolojiden ayrı düşünülemeyeceği gösterilemeye çalışılmıştır. Eğitim ile toplumu şekillendirme Osmanlı’nın son dönemlerinden başlayıp, Cumhuriyet döneminde de devam eden bir iktidar projesi olduğu gibi Türkiye’de kadınların hayatında da değişim ve dönüşümlere neden olmuştur. Bu anlamda çalışmada kadınların bu projede de nasıl bir rolü olduğu bu sürekliliğin gözlenebilmesi için Tanzimat ile başlayan ve Cumhuriyet’in ilk yıllarını da içine alan tarihsel bir süreç kadınların hak mücadelesi odakta tutularak ele alınmıştır.

Kadınların eğitilmesinin ve onların da ulusun evlatlarını eğitmeleri için öğretmenlik mesleğine teşvik edilmelerinin kuşkusuz ki iktidarın toplumsal projede kadınlara biçtiği rol ile ilişkisi açısından açıklanmıştır. Bu anlamda Nakiye Elgün eğitimci geçmişi ve iktidara yakın tavrı ile mecliste yer alarak bu projenin örneğini teşkil etmiştir.

Diğer taraftan devletin bu şekillendirmeci tavrına karşılık, kadınların cevabı, onların toplumsal alanda var olma ve seslerini duyurabilme aracı olarak ulaşabildikleri dergiler ve dernekler yoluyla olmuştur. Siyasi hakların kazanılması yolunda kadınların katkı sağladığı dergiler, kadınların hak taleplerini dile getirdikleri mecralar olarak görülmüş, kadın mücadelesinde önemli katkıları olan feminist dergilerin üzerinde özellikle durulmuştur. Basılı yayınların kadınların hak mücadelesine katkısı kadın örgütlerinin kendi yayınlarını çıkarmaları ile de olmuştur. Bu yayınlar vasıtasıyla kadın örgütleri geniş kitlelere seslenebilirken, toplumun içinden kadınlar da gönderdikleri mektup, makale ve edebi yazılar ile kendi seslerini duyurma imkanı elde etmişlerdir.

Kadınların toplumsal hayata katılımında önemli katkısı olan dernekler ise kadınların örgütlenmesi ve belirli amaçlar için bir araya gelmesine imkan sağlayan organizasyon olarak ele alınmış, iktidarın derneklere ne ölçüde dâhil olduğu, hangilerini destekleyip hangilerine ise sınırlama getirdiği, hatta kapattığı kadın mücadelesi açısından irdelenmiştir.

Osmanlı devletinin yıkılması ve Cumhuriyet yönetimine geçilmeye başlanan süreçte, savaş yıllarında kadınların Meşrutiyet ile yakaladıkları özgürlük ortamının

yerini milliyetçi konuşmalar ve mitingler almıştır. Mitinglerde meydanlarından halka seslenen kadınlar, önce işgalleri önlemek için uğraş vermiş, sonrasında ise ülkeyi savaşa çağırmışlardır. Bu mitinglerin Cumhuriyet döneminde kadınların siyasi temsil taleplerine katkısı büyüktür. Bu mitingler vasıtasıyla geniş kitlelere seslenme imkanı bulan kadınlar yeni rejimle kadının konumunda da değişimlere meşruiyet kazandıracaklardır. Mitingler milliyetçi politikaların kadınlara etkisinin görülmesi açısından da önem taşır. O zamana değin sosyal hayata katılımı tartışmalar neden olan kadınlar savaş yıllarında ülke için canlarını feda edecekleri konuşmalar yaptığında meydanları doldurmaktadır. Kadınların mitinglerde kullandığı dil onların meclise taşıyan dildir aynı zamanda. Bu açıdan Nakiye Elgün mitinglerde kullandığı dil ile onun mecliste yapacağı konuşmalar arasında benzerlikler mevcuttur.

Çalışmanın ikinci kısmında ise Türkiye’de kadının siyasi temsiline bir temel oluşturmak için Cumhuriyet dönemi öncesi ve sonrası meclisin bu konuyu nasıl gündeme aldığı üzerinde durulmuştur. İktidarın ve meclisin kadın temsiline bakışının karşısına kadınların tepkilerinin somut göstergesi sayılabilecek Kadınlar Halk Fırkası konulmuştur. Yine iktidarın kadın hareketini sınırlamasına en iyi örnek sayılabilecek KHF’nin nasıl Türk Kadınlar Birliği’ne dönüştüğü üzerinde durulmuştur. TKB’nin bir siyasi parti olarak kurulup, iktidarın etkisi ile bir kadınlar kulübüne dönüşmesi ise Nakiye Elgün ve TKB’nin görüş ayrılıkları üzerinden anlatılmıştır. Osmanlı kadın mücadelesinden gelen kadınların, Cumhuriyet kurulduktan sonra siyasi hak taleplerini dillendirmeleri, iktidar tarafından hoş karşılanmamış, bu anlamda Nezihe Muhittin

iktidarın çizgisindeki basın tarafından unutturulan, dışlanan bir kadına dönüşürken, iktidar çizgisindeki Nakiye Elgün ise desteklenmiş, öne çıkarılmıştır.

Elgün'ün siyasi haklar mücadelesine gönül veren bu kadınlar ile mesafeli duruşunun daha net görülmesi için basında çıkan demeçler ve Nezihe Muhittin ile girdiği tartışmalar üzerinde ayrıntılı durulmuştur. Böylelikle, iktidar ve kadın hareketinin mücadelesinin, kadınların söylemlerini nasıl etkilediği Elgün'ün sözlerinden yola çıkarak açıklanmaya çalışılmıştır. Elgün'ün TKB'ye mesafeli duruşu onun kadın mücadelesine bakışı ile ilişkilidir. Hak mücadelesini gereksiz gören tutumunu, iktidarın kadınlara “zaten” haklarını verdiği ve bunun için bir mücadeleye gerek olmadığı ile temellendirirken, Osmanlı döneminden itibaren devam eden hak taleplerini görmezden gelir. Böylelikle kendinin eğitim alanında yaptığı çalışmaları milli mücadeleye dahil ederek, iktidar ile kendisi arasında bir yakınlık kurar. Böylelikle “makbul kadın” idealine kadın olduğundan sıyrılarak, ülkesine hizmet eden bir nefere dönüşerek ulaşır. Elgün'ün eğitim ile ilgili görüşleri de TKB ile yaşadığı görüş ayrılıkları da bu anlamda temellendirilebilir.

Nakiye Elgün'ün seçilmeden iktidar çizgisinde olan tavrı mecliste de aynı çizgide devam etmiş, bunun anlaşılması için ise Elgün'ünün konuşmalarına başvurulmuştur. Mecliste yaptığı konuşmalardan sadece birinde kadınlara seslenmiş, onda da yine savaş sırasında kullandığına benzer ifadeler kullanmıştır. Elgün'ün yaptığı konuşmalarda dikkat çeken bir diğer unsur da onun Cumhuriyet öncesini yok sayan tavrıdır. Böylelikle hem kadın hakları mücadelesini yok sayar hem de kendi verdiği mücadeleyi önemsizleştirir. Elgün'ün bu tavrı onu kadın mücadelesinden ayırırken,

sesinin iktidarın sesinin içinde kaybolmasına sebep olur. Nezihe Muhittin iktidar tarafından susturulması, unutturulması süreci Elgün’de farklı şekilde tekrar eder.

ÖZET

Türkiye’de kadınların siyasi hakları elde etmeleri resmi ideoloji tarafından hep tepeden inmecı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu çalışmada bu yaklaşımından farklı bir şekilde kadınların Osmanlı’nın son dönemlerinden Cumhuriyet’e değin verdikleri hak mücadelesi üzerinde durulmaktadır.

Tüm bu süreçte devamlılık gösteren tek etken devletin kadınlar üzerindeki şekillendirmeci tutumu olmuştur. Bu tutumun canlı bir örneğe dönüşmüş halinin görülebilmesi için her iki dönemde de etkin olan bir kadın olan Nakiye Elgün’ün hayatı ele alınmıştır. Elgün’ün eğitimci olarak yaptıkları ve kadın mücadelesine bakışı ayrı bir bölümde işlenmiştir. Onun siyasetçi yönü ise kadınların siyasi haklar mücadelesinde geline ne yönde ilerleme sağlandığının görülmesi açısından önemlidir. Bu anlamda çalışmada Elgün’ün seçilmeden önce basına verdiği demeçler, röportajlar ve meclis konuşmaları ayrıntılı analiz edilmiştir.

ABSTRACT

The history of women gaining political rights in Turkey had been widely discussed with a particular reference to the ideological framework of the founding members of the Republic of Turkey. Such approaches to the long history of women's movement in Turkey are limited in the sense that they overlook the prominence of the nexus between women's political struggles in the late Ottoman period and early Republican Era.

Throughout that period, it is possible to observe a common political stance highly interested in shaping the status of women in Turkish society. In this context, this thesis offers a comprehensive and critical review of the political life of Nakiye Elgün, an important woman figure in Turkish political history whose life crosses both periods. Nakiye Elgün's political life was analyzed by considering the significance of her career in education and its implications on her political life, her views about women's movement and by scrutinizing her press statements, interviews and speeches she gave in the Turkish Grand National Assembly.

KAYNAKÇA

Abadan, Nermin Unat, *Türk Toplumunda Kadın*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1982.

Akşit, Elif Ekin. *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009 .

Altınay, Ayşe Gül. “Giriş: Milliyetçilik, Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm” *Vatan, Millet, Kadınlar*. Der., Ayşe Gül Altınay. İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2009.

Arat, F. Zehra. ‘Turkish Women and the Republican Reconstruction of Tradition’ *Reconstructing Gender in the Middle East: Tradition, Identity, and Power*. eds., Fatma Müge Gökçek, Shiva Balaghi. New York: Columbia University Press, 1994.

Arat, Necla. *Cumhuriyet’in 75. Yılında Türkiye’de Kadın Tartışmaları*. İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü, 1998.

Arat, Yeşim. *The Patriarchal Paradox: Women Politicians in Turkey*. London: Associated University Press, 1989.

Arıburnu, Kemal. *Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri*. Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1975.

Benazus, Hanri, *Bir Millet Böyle Kurtuldu-Türk Kadınının Uyanışı*, İstanbul: Altın Kitaplar Yay., 2003.

Berktaş, Fatmagül. “Türkiye’de Kadın Hareketi, Tarihsel Bir Deneyim” *Kadın Hareketinin Kurumsallaşması: Fırsatlar ve Riskler*, Meral Akkent(Çev.), Metis Yayınları, İstanbul 1993.

Bilgin, Nuri.(ed.) *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997.

Caporal, Bernard. *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)* çev. Ercan Eyüboğlu. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1982.

Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınevi, 4. Baskı, 2013.

Çiçekler, Mustafa- Andı, Fatih (edt.) *Yeni Harflerle Hanımlara Mahsus Gazete(1895-1908) Seçki*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayını, 2009.

Çolak, G. -Uçan, L. *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Basında Kadın Öncüler*, Heyemola Yayınları, İstanbul 2008.

Doğramacı, Emel, *Türkiye’de Kadının Dünyası ve Bugünü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1989.

____ *Atatürk’ten Günümüze Sosyal Değişimde Türk Kadını*. Ankara: AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1993.

Duroğlu, Sibel. “*Türkiye’de İlk Kadın Milletvekilleri*”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Göle, Nilüfer. *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1996.

Kartal, Cemile Burcu. “*Türkiye’de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Yerel Seçimleri*”, İstanbul Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler A.B.D., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.

Kaplan, Leyla. *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)* Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.

Köker, Levent. *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 11. Baskı, 2009.

Kurnaz, Şefika, *Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını (1839-1923)*, T.C. Başbakanlık Aile Arş. Kurumu Bşk. Yay., Ankara, 1991.

Özdemir, Nuray. *Osmanlı’dan Cumhuriyete Bir Cemiyet Kadını: Nakiye Elgün*. Ankara: Phoenix Yayınları, 2014.

Sancar, Serpil. *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Ülker Erkan, Ayça. “*The Formation of Feminist Identity: Feminism in the 1930’s Turkey and Britain*”, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 3 Eylül 2011, s.1013-1028.

Toprak, Zafer. “*Cumhuriyet Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası*”, Tarih ve Toplum, Mart 1988, s. 30-31.

Tekeli, Şirin, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayıncılık, 1982.

Terzioğlu, Zübeyde. *Türk Kadını Siyaset Sahnesinde (1930-1935)*. İstanbul: Giza Yayınları, 2010.

Wilfoerd, Rick ve Miller, Robert L. eds., *Gender and Nation* . London: Routledge, 1998.

Yaraman, Ayşegül. *Resmi Tarihten Kadın Tarihine: Elinin Hamuruyla Özgürlük*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001.

Yaraman, Ayşegül. *Türkiye’de Kadınlar Siyasal Temsili(1935-1999)*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999.

Yuval-Davis, Nira. *Cinsiyet ve Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010 (3. Baskı).

Zihnioğlu, Yaprak. *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

TBMM Arşiv.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.V.4, C.12, Ankara, 1936.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.V.3, C.15, Ankara, 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.V.5, C.19, Ankara, 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.V.5, C.27, Ankara, 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.V.5, C.25, Ankara, 1938.